

ARADI FOGSÁGOM ALATT

ÍROTT

ADATOK

AZ 184⁸/₉ ÉVI SZABADSÁGHARC

KÜLÖNÖSEN
AZ

ERDÉLY HAVASAI ELLEN VITETT HADJÁRATRÓL.

ÍRTA .

KÁSZON IMPÉRFALVI CSUTAK KÁLMÁN

HONVÉDEZREDES.

A fordítás jogát szerző föntartja magának.

PEST, 1868.

HECKENAST GUSZTÁV.

Krasznahorka és Csikszentkiralyi

Méltóságos gróf

Andrássy Aladár

honvéd alezredes

Tekintetes Nemes Gömör vármegye

f ő i s p á n j á n a k

őszinte barátsága jeléül ajánlja

a szerző.

Óh, nagy volt hajdan a Magyar
Nagy volt hatalma birtoka,
Magyar tenger vizében hunyt el
Észak, kelet s dél hulló csillaga.

Petőfi.

Méltóságos gróf úr!

Világ elébe bocsátani óhajtott kis töredék munkámat, a harc mezején, és az étellel oly buborékkint játszó, véres de szép emlékű időszakban született barátságunk szilárdításának jeléül, bátor valék méltóságodnak ajánlani, tudván azt, hogy bajnok társai, mint a szabadság véres áldozatai fölött kötött barátság, a magasan született mágnás és a szegény tanár fia között, ama viharos idők letűnte dacára sem enyészett, s enyészhetett el; keblem ezen érzelmei bátorítanak szeretve tisztelt barátom, Aladár, ez oly anyira kívánatos munkámat kiadva, barátságod emlékének szentelni.

Kedves Aladár! Te, ki engem ismeresz, nem jöhetsz ama gondolatra, mintha barátod e közre bocsátott munkája által mint író akarná magát a világ elé erőszakolni; vagy hogy magát föltűnővő óhajtaná tenni, mint hibátlan ember, s végtére arra a gondolatra sem jöhetsz, mintha talán magamat a hadjáratban elkövetett tényeim miatt szépíteni akarnám.

Barátom! az általam elkövetett tényeket, ha bűnnek mondhatni, azok mind benne foglaltatnak, híven előadva, mit is épen azért bocsátok közre, mivel az utókor kérlelhetlen, de igazságos ítéletének akarom átengedni,

Sok helyen olvastam az erdélyi havasok elleni hadjárat s erre vonatkozó kiadások részét, de azok mind hibásak, mert az anyira bonyolódott esemény fölött, ki sem adhat jobb és hívebb fölvilágosítást, mint maga a parancsnok, ki amaz események alkalmával ott működött, ki körül forgott az egész, mint a gépezet orsója körül.

Klapka tábornok úr, ki előtt födetlen fővel hajlok meg, Erdély havasai ellen följegyzett munkája részében azt állítja, hogy Kossuth Hatvaninak, személyem, mint e vidékeni parancsnok kikerülésével parancsolta, vagy engedte volna meg az betörést A b r u d b á n y á b a, mit nem lehetek, sőt kereken tagadnom kell; mert ha az úgy történt volna is, annak bár mi utón tudomásába kellett volna hogy jöjjenek, anyival inkább, mivel tudva van, hogy a polcon álló egyének mindig rendelkezhetnek olyan Pilátusforma emberekkel, kik csak is kétnyelvűségük által óhajtanak a jó honfiak, vagy jó hírre kapható emberek soraiba juthatni, vagy épen a jó barát címet ily utón akarják kiérdemelni, azért állíthatom, hogy a tábornok úr csak is félre vezetett értesítések nyomán írhatta azt úgy, mert ő sokkal igazságosabb, semhogy munkájában részrehajló lett volna.

Mi Kossuth kormányzó urat illeti, ő azt nem tehette, de nem is tette, mert ő épen nekem monda, hogy csak káplári állást sem merne elvállalni, a nélkül, hogy hona iránt bünt ne követne el, mivel a katonáskodáshoz mit sem ért.

Már pedig ki őt úgy ismeri és ismerte, miként ón szerencsés valék őt ismerhetni, az nem hasonlíthatja őt gonosz lelkűség nélkül a franciák híres Talleyrandjához,

ki is I. Napoleon császárnak azt tanácsolá egy nagy ünne-
pély alkalmával a többi hatalmasságok követeire nézve, hogy
a császároknak mindig mást kell mondaniok, mint a- mit
tenni csakugyan akarnak, mire nagy Napoleon azt felelte
neki, hogy ezentúl tehát azok iránti feleletemet önre bízom.

De az is mondatik az újabbkori ismeretek-tárában,
hogy Hatvanit, mint rögtönzött őrnagyot küldöttek helyembe,
a fölkelte oláhok s azok havasai ellen.

Ez állítás már csak azért sem lehet való, mivel a
kormány sokkal bővebben volt Debrecenben ellátva foglal-
kozás nélküli őrnagyokkal, semhogy egy újat kellett volna
rögtönözni; de Hatvani nem is volt rögtönzött őrnagy,
helyembe küldve, miről munkám folytán bővebben – de
őrnagy sem volt, csak guerilla főnök, ezek mind országos
sőt világhírű eseményekké is váltak.

Azért mint állam polgár, és igaz, becsületes honfi, min-
den előítélet és részrehajlás nélkül, személyek vagy népekre
nézve kénytelennek érezvén magamat följegyezni a törté-
netet, a megváltó ama szavai alapján „Suum cuique”;
ezzel tartozom honomnak, kis seregem vitézeinek, valamint
önmagamnak is – de tartozom Kossuth, mint kormányzó
becsületének is, kiről úgy vagyok meggyőződve, hogy kinek
sem szabad személyét illető becsületét, büntetlenül a gyanú
martalékául ejteni. Részemről minden pillanatban kész
vagyok Kossuth szeplőtlen becsülete mellett nem csak föl-
szólalni, hanem utolsó csepp véremig is azt bárhol és
bármely időben védeni.

Most láthatod, kedves barátom, Aladár, hogy mily fontos
események azok, melyek tollhoz nyúlni kény tettek, még

XIII

börtönöm sötét falai között; látod, hogy nem hiú vágy, vagy talán szemtelen tolakodás az, mi emléklapjaimat velem kiadatá, hanem a történet kiegészítése, melynek honunkra nézve hézaggal a világ előtt megjelenni nem volna szabad, anyival inkább, mivel nemzetünk és honunk csak most kezdi valósággal az Európai nagy családok társas küszöbét átlépni.

Ily gondolatoktól áthatva, neked, mint honomban maradt őszinte barátomnak szántam eme kis munkámat, minden utógondolat nélkül.

Áldozatom két istenség oltára fölött áll:
Köny neked, ó szerelem és neked ó haza, vér!
Kölcsey.

Előszó.

Olvass-, gondolkozzál, s csak azután ítélj!

Ha a t. c. olvasó közönség, a közel múlt nemzeti és alkotmányos szabadság harcunkról írt több mindenféle színű és alkatú munkát olvasta, bizonyára fölkiált, főkép a királyhágóntúli honfitársaink, hogy miként lehet az, hogy a havasok elleni főparancsnok mind ez ideig némán hallgat és életének semmi jelét sem adja, miként lehet az, hogy a történetben oly szomorú helyet foglaló s vétkes esemény (mely a közönség előtt mind ez ideig csak találós rejtvény) valódi állásáról épen mit sem lehet alaposan tudni. – De még inkább fölkiált a hon és nemzetünk történelmének hü írója, ki érzi, hogy menyire hiányosan van eddig előadva az Erdély havasai ellen vezetett hadjárat, és épen a legnyomasztóbb esetek vannak a lehető legfölületesebben előadva, melyből első pillanatra föltűnik az olvasó figyelme előtt az, hogy az írónak aligha volt biztos tudomása arról, mit tolla alá venni elég bátor volt; ki látszott, hogy mind az, mit arról ez ideig írtak, vagy a személyesség aljas boszú sugallatai-, vagy pedig a világ elé bocsátott ebbeli munkája, csak a hallomás tolmács] ásából eredhetett.

Azért tevém föl magamban, hogy megvárom a minden felől árvízként rohanó könyvek kiadását, mivel úgy valék meggyőződve, hogy az Erdély havasai ellen vezetett minden hadjáratot más, de minden esetre az eseményeket jól ismerő egyén által híven fognak előadatni, mely esetben nekem csak is némely, s kívülem más által nem tudható adatok tisztába hozatalára kell val a szorítkoznom.

De minthogy ebbeli várakozásomban csalódtam, könyvetve érzem magamat, hogy bár járatlanul is az anyira előre haladt írói pályán, tollhoz nyúljak; s az események hulláma által előidézett valót leírom a maga meztelenségében, úgy miként azok valóban történtek.

Ezt tennem kell, hogy az e tekintetben már megjelent jeles munkákban följegyzett egyoldalú előadásokat adatokkal megcáfoljam, s Kossuth mint kormányzó becsületét sértetlenül tüntessem föl a világ előtt, ezzel tartozom az ő becsületének, de tartozom kis seregem vitézségének és önmagam nevének is; de végtére honfiúi szent kötelességem ezt tenni, mert forró óhajomásom, hogy a hazámat érdeklő s a világ elé bocsátandó történet lapjain napfényhez hasonló ragyogásban álljon az események szülte tiszta valóság, nehogy az utókor undorral forduljon el annak olvasásakor, hazája múltjától, s hogy ne essék előre is kétségbe a művelt olvasóvilág szigorú és részrehajlatlan ítélete hallattára; igaz, hogy fájni szokott az igazságos hang, de csak mindennapi, közönséges lelkeknek.

Azonban meggyőződésem, hogy ezek fájdmát fölül mülja az előadottak hű és valódi kimutatása, anyival is inkább, mivel mindaz, mi kis töredék munkámban foglaltatik, hű adatokon alapszik.

XVI

Még mi előtt Arad vár sokat mondható néma és rideg falai közt kimondták volna fölöttem: mint valami utón álló fölött a halálos ítéletet, megírom az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról kis töredék emléklapomat; azzal az elhatározottsággal, hogy ha majd a bakó gyilkos keze véget vet életemnek, hazám és nemzetem kebelében maradjon annak valódi történelme, úgy miként azt az események hullámvázata előtérbe sodorta.; azonban a sors könyvében más-kép volt életem naplója irányozva, s így idő engedtetett, hogy a sokféle könyvek tömegében ferdén előadott dolgokat okadatolva, hű előadásom által megcáfolhassam.

Nem tartom semmi tekintetben szép, vagy célhoz vezetőnek a ferde előadásokat, mert habár későbbben is, de utat tör magának a tiszta igazság, mint az eltorlaszolt víz, mely a kösziklán átszivárog idő multával. De meg mi az események részletes jegyzőjének célja, ha az nem, hogy mindent lehető leghívebben adjon elő, hogy a történetíró, mint a népek, nemzetek, országok és fejedelmek kérlelhetlen mestere, abból az utókor számára mennél hívebben egybe állítható történetét, miből a világ tanulmányt merítsen, a népek és fejedelmek kormányzó működését illetőleg. De ha mindaz, ki tollat ragad, csak saját kedvére, szeme és fülének jól és szépen hangzón ad egy vagy más esetet elő; egyiket kiméivé, mert magasan született, vagy mert jó barát, a másikat rágalmazva, mert irigységet táplálunk ellene, vagy már az első pillanatra keblünkben megfoghatlan oknál fogva támadt ellenszenv ezt így parancsolja, nem inkább eltorzítják-e – a helyett, hogy elősegítenék – az ország történet igaz ecsetelhetését; szerintem fölötte megrovandó az, ki

XVII

Isten által sem változtatható eseményeket, mint megtörténeteket, csak a különös kedvezményezés, vagy éppen csak a szép hangzás végett elferdít; így a történet író tényleg vezetjük; már pedig” éppen nekünk magyaroknak azon kellene lennünk, hogy ki ki mit tud, azt történetesen adja elő, anyival is inkább, mivel éppen az 1848/9 évi események valának honunk és nemzetünk ajtó nyitóit a polgárisult országok csarnokába juthatni.

Mi engem illet, síri némaságban óhajtók hallgatni; kis töredék munkámmal magánosságomba visszahúzódva, meg voltam és vagyok elégedve, ha néhányan elismerésüket érzetik velem a múlt harcias eseményekben való porszemnyi részvétemért ... Csak a késő kornak akartam juttatni eme töredék jegyzékemet, a mikor már az elmúlt események fölött valóban higgadt vérrel szoktunk szólni, de mint egy erőtetve látom magam tollhoz nyúlni, mert azt kell hinnem, hogy eddig minden e tárgyban író csak azért említi egyoldalúlag az Erdély havasai ellen vezetett hadjárat működését, hogy valahára én is föl szólaljak, talán tartottak attól, hogy örökre elnémulok, a miben azonban csalódtak, mert én azt már rég toll alá véve, zárva, és elrejtve tartam a gyászos emlékü évek alatt.

Minthogy azonban a sors könyvébe mind ez ideig nem volt megírva a bakó irgalmatlan keze általi kimúlásom, annál fogva föltevém magamban, hogy ha már idő engedtetett, tehát több e részről kiadott könyv olvasása után, bocsátom, ha nehezen is, kis töredék munkámat a világ Ítélszéke elé, Schiller ama mondatára eszmélve: „die Weltgeschichte ist das Weltgericht”.

XVIII

Nem kis meglepetéssel olvasám Czecz tábk. munkáját, csakhamar utána Klapka tábornokét, ki – úgy látszik – félre vezetett Erdély eme hadjáratí jegyzeteinél, mert ő részrehajlatlanságánál fogva, ha a dolog valódi állását tudja, terjedelmesebben írta és adta volna elő szép művében az e vidéken történeteket, mert nem lázítá keblét ama gondolat, hogy egyik vagy másik polgári állású egyén, mint. honvéd, méltó érdemeinél fogva, magas állásban részesül; szóval Klapka nem tartozván azon emberek közé, kiknek ajkairól a jó és szép is elfajulva, vagy elferdítve hangzik.

Jelen kis töredék jegyzékem kelte után 12 évre, midőn hazám kissé szabadabban lélegzett fél évig, több eféle munkák halmaza lepte el az olvasó közönséget, melyből olvasám az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratot, de egyoldalulag és hibásan előadva; mely már csak azért is hibás, mivel úgy tüntetik föl a dolgot, mint ha az épen csak. akkor keletkezett volna, midőn csekély személyem rendeltetett oda, a fölkelők ellen; – holott ezen vidék román ajkú lakosai már 1848-ik évi október havában Gál László nemzetőri őrnagy alatt fegyveres erővel szorítottak vissza a magaslatok völgyeibe, rabolni s irtani indult vágyaikkal.

De 1849-ik évi január havában Beke alezredes váltá föl Grált, ki ismét e vidéken működött; tehát ebből minden további commentározás nélkül is kiderül, hogy nem az én oda rendeltetésemkor keletkezett a havasok elleni hadjárat, mivel tehát ily ferde előadásokat olvastam, melyek az olvasó közönséget oda erőtetni látszanak ferde állításaikkal, hogy mindenkinek csak hallomásból teremtett állításait elhigye.

XIX

Olvastam továbbá a Kőváry László által kiadott 184^{8/9} évi történetét Erdélynek. E munka csak azért sem felel meg híven föladatának, mivel gyakran kirándul előadásában Magyarország legtávolabb részeire, sőt még a hon magasabb politikai körében végbement némely esemény fölött is mond ítéletet.

Szerintem oly hadjárat leírását, mely az országos ügyek, bel- és kül igazgatásának politikai hibáit is bonckós alá vehesse, csak oly katonai egyéntől várhatja a hon és nemzet, de a t. c. olvasó közönség is jogosan, ki a közügyek kormányzati ágazatának gyepelője valamelyikét kezeibe tartja, mint annak vezetője, ellenben fölötte nevetséges tolakodásnak tartatnék, ha csekély személyem, ki alárendelt állásomnál fogva is bátorzkodnék a politikai mozdony millió ágazatai közül valamelyike fölött is javítani, vagy épen ítéleti roszalásomat kimondani.

Részemről úgy vagyok meggyőződve, hogy nekünk magyaroknak, ha honunknak csakugyan jót akarunk, s a világ örökké élő történet lapjain azt, mint erekyét akarjuk az utókornak örökségkép hagyni: akkor nem szabad a világ elé bocsátandó jegyzeteinkben mindjárt ítéleteinket is fenhargon hirdetni; mert azért adatik ki valamely esemény följegyzése, hogy abból egybevetve Ítélhessen az olvasóvilág, akkora, midőn arról már higgadt vér és lélekkel ítélni, mert az ítélet kimondása kétségkívül az olvasó közönségé, mit tőle bármely írónak is elvenni nem szabad.

Azért Kőváry honvédtársain munkája szerintem sok helyen tévedésen alapszik, miként az elősorolám, de hibás azért is, mert:

a) munkája 214. lapján azt állítja, hogy Bem tábornok, Csutak Kálmán őrnagyot Abrudbánya fedezésére indítá 1849. ápril 14-ike körül. Ez fölötte nagy tévedés, mert engem nem Bem t., hanem a debreceni kormány rendelt oda, azon év február hó 16-án kelt rendelettel, mely e munkám folyamában olvasható, azonban mint Zaránd megyében működő katonai parancsnok, a 9-ik hadosztályhoz tartoztam, miért is dandárom, mint annak szélső balszárnya szerepelt.

b) továbbá munkája 225-ik lapján mondja: hogy Csutak Kálmán lévén fölküldve, ki is ápril 2-án kezdé meg működését. Ez magában oly összeütköző állítás, melyre minden olvasónak föl kell jaidúlnia; de hogy is lehet az, hogy ápril 14-én körül rendeltettem e vidékre, s már azon hó 2-án megkezdettem volna működésemet, tehát csak 12 nappal oda rendeltetésem előtt...?

El nem hallgathatom e munka folytán olvasható azon állítást sem, mintha Szemere Bertalan akkori miniszterelnök küldötte volna Drágos Jánost, a havasok lakóihoz béke pontokkal. Hogy az író ezt honnan meríthette, meg nem foghatom. Épen úgy áll Czecz tábornok munkája is, egyoldalulag az olvasó közönség előtt, a havasok ellen vezetett harcról, – Hogy pedig Kőváry béke pontjait illetőleg vissza térjek, az a nézetem, miszerint Drágos a románok táborában szüntelen s ezerféle faggatások közt, meglehet, hogy talán toll alá vett egy oly forma béke pontozatot, melyről Kőváry ír, de hogy Drágos azokat magával hozta volna, azt Isten s világ előtt tagadom, s bátor vagyok többi honvéd tisztársaimra is hivatkozni, mert nem lehet,

hogy mindnyájan kihaltak volna. Azok is, mint én, melegen fognak emlékezni, Drágos béke biztosnak táboromban való megjelenésére, miről azonban munkám folytán bővebben szólok, – de mivel Szemere által adottaknak mondatik e béke pontok jegyzéke, lehet hogy már akkor volt valami emberi gyarlóság szülte irigység a két nagy hazafi, t. i. Szemere és Kossuth közt, de én azt állítani nagy vakmerőségnek tartanám. Szerintem haragudhatnak személyek egymásra, de ott, hol a hon és nemzet léte vagy nem léte áll előtérben, nem tehetem föl, hogy a két férfiú keblében létező egymás iránti gyűlölet – ha volt – e pillanatban is az uralgó szerepet játszható legyen, azért itt erről szólni többet nem lehet.

Az is mondatik Kőváry könyvének 225-ik lapján, hogy Csutak győzelmének nem sok hasznát vette, mert Brádnál tovább menni nem bírt. Hogy miért nem mentem tovább, az kis munkáin folytán kiderül, de lehet e józan ószszel gondolni is, hogy egy sereg vezére, ha még oly tapasztalatlan is, csapataival akkor rohanja meg ellenfelét, midőn béke biztosa köztük van alkudozni, vagy midőn épen a béke áldomás poharát üríti, ehhez nem tudatlanság, hanem határt nem ismerő roszelelkűség s még elfajultabb hazafiúság szükségeltetik, mit itt megnevezni sem merek, avagy valamely vágy teljesezésének reménye kell ruganyul, mint Hatvaninál volt.

Azon munka 115-ik lapján azt is állítja szerző, hogy a szerencsétlenül legyilkolt Brádi családot 1848. évi november havában Gál László vagy Beke alezredesek takarították el; ez tévedés, mert ama szerencsétlen családot,

számra 16 egyén holttestét én ásattam föl és takarítottam el, 1849. évi március 26-án, mely temetkezési alkalomkor a díszmenetet Pogrányi Sándor százados vezette, hol azon család rokona Institoris János, mint akkori élelmezési biztosom is jelen volt: e barbár módra legyilkolt család egy sírban aluszsza örök álmaikat a körösbányai sírkertben. En tartottam katonáimhoz a magasra domboruló sírhant tetejéről beszédet ez alkalommal.

Tehát mind ezekből látható, hogy Kőváry L. honvédtársamnak munkájában foglalt állításai közül nem mindegyik állja ki a valóság tűzpróbáját.

Épen úgy hibásan állítatik az is, mintha Hatvani helyembe lett volna küldve, minek megcáfolására munkám tartalmára hivatkozom. De hibásan állítatik az is, hogy Hatvani 1849. évi május hó 16-án és 19-ön tette volna támadásait Abrudbánya ellen, *) mert ő az első szerencsétlen megtámadást azon évi május hó 2-án, a másodikat pedig 5-én tette, s május hó 9-ön már nem volt Brádon található.

Mind ezekből kiderül az, hogy kénytelen voltam, de kötelességemmő is vált, tollhoz nyúlva, saját meztelenségében előadni a történet valóságát, noha még nincs itt az ideje, mert a történet természete, emberi gyarlóságunknál fogva, mindig csak a jövő sarjadék tulajdona, mely erről elfogulatlan fog tudni ítélni; minthogy azonban az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról anyi sok ferdén előadottakat olvastam, nem fogja senki sem jelen töredékmunkám kiadását tolakodásnak nézni.

*) Lásd újabbkori ismeretek tára I, L. 15-ik oldalon, hol még is csak jobban van előadva a való.

Klapka tábornok arról panaszkodik munkája 46-ik lapján, hogy őt, mint helyettes hadügyért, a kormány sokszor kikerülte hadi rendeletek kibocsátásában. Ez való igaz, de Hatvaninál nem így áll az eset, azért bátran mondhatom, hogy Klapka ez állítása hallomásból ered, és az megbocsáthatlan hiba minden kormánynál. Ebben Klapka tábornok úrral egyet értek, mert történt sok mindenféle a debreceni kormány nevében és köpönyege alatt, mikről a kormány csak akkor nyert valódi tudomást, midőn az illetén kicsapongó rendeletekből származó balesetek híre borítá el a hazát. – A debreceni kormány fölötté gyöngé volt, mert egy pár homok buckát egyenlőre taposó, fülig arany galléros szájhóستól is megijedt; a mint észrevették ez uracsok, hogy a kormány katonai tekintetben szigorúbb intézkedésekhez akar nyúlni, azonnal tele volt a város kürtölve, hogy itt van a német Zopf, már ismét egy új Vorschrift teremtő érkezett, s ha ily módon akar velünk honvédekkel bánni, azonnal leköszönünk s. a. t. ezer ilyenféle. Ilyesmit gyakran lehetett hallani, s a kormány, mintha neki kellett volna mea culpát mondani, elhallgatta e vést hirdető csevegők lármáját, a helyett, hogy megbüntette volna őket. A kormánynak nem kellett volna félni, ily csak kardjaikat csörgetni szerető egyénektől, és valószínűnek lenni hiszem, hogy a kormány szigorúbb föllépése sok ilyen futár-táskás úrfit Debrecenből, az akkori kormány székhelyéről, meszsze távolított volna.

Ezt tapasztalásból mondom, mert a midőn az Erdély havasai ellen vezetendő hadseregemet átvettem, nálam is történtek ilyenféle fenyegetések, mire én a leköszönő kardját

XXIV

elvén, mint leköszönésének elfogadási jelét, bezzeg másképp gondolkoztak és azt a leköszönéskéle ijesztgetést többé nem hallottam előtérben lenni. – Hogy pedig Klapka panaszára visszatérjek, csak anyit akarok még megjegyezni, hogy mikép lehet egy felelős hadügyminisztér képzelnl, ott, hol minden őrmester és guerilla főnök a kormány fejével tette magát levelezésbe; ez fölötte nagy hiba volt, mert a hadügyminisztér az, ki az ország összes hadseregeinek holléte és működéséről számot adni köteles, ily csapongó rendeletek kiadása mellett azonban nem csak hogy a csapatok hol létét nem tudja, hanem azok működéséről sem számolhat; jó Íriszszemmel merem állítani, hogy ha szigorúbb rendeletek komolyan betartatnak, akkor G ö r g e y sem játszhatta volna a nemzet által reá ruházott bizalommal szemben oly átkosan visszaélő szerepet.

Részemről csak anyit mondhatok, hogy Isten csodát teremtett akkor, midőn ily fegyelmetlen és elkényeztetett hadsereggel anyit is tehattünk a menyit tettünk.

Emléklapok az 184⁸|₉ évben

Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról.

„Suum cuique.”

Ne kérjétek miért a néma köny arcomon; vigasztalni se akarjatok, könyem áldozata a fájó emlékezetnek!

Körülem a börtön penészes falai – s túl reám mi vár? E rabláncoktól csak a sír hideg lehellelte oldoz föl – s az élet, mely egykor reményeiben virágzott, használni hazámnak s az emberiségnek, mint fájdalom - sóhaj nyomtalanul enyész el!

Hazám, te szeretett haza, vérzesz, hű fiaid egy része véres csatában hűt el, vagy szent ügyed vértanúivá üdvözült a bakó által nyert halálban. A fönt maradtak földönfutókká váltak, s szerelmed és fájdalmad kíséri őket!

Sebeim sajognak, agyam zúg; . . . de utolsó leheletem is tied hazám, te legédesebb haza!

Ez emléklapok, ha egykor világot látnak s fiaid olvasandják, vonjanak belőle tanulságot, ismerjék leplezetlenül a kort, hogy a letűnt személyek és események fölött elfogulatlan kedélylyel ítélhessenek.

Nem írok vezérfonalat a történetíró elé; de mint adalékot, a kor leírója talán használni fogja – hiszen a közös veszély után, önzés vagy elfogultság nem férhet keblembbe.

A kifejlődések végokait keresni, – a fő szereplők

életében lélek bűvárlásokat tenni, – vagy az események összehasonlításánál reflexiókat állítani össze, – nem hivatásom.

Csupán tényeket adok elő, épen úgy és csak anyiban, a mint, s menyiben azokról ón, mint cselekvő személy, közvetlen tapasztalat által szereztem tudomást. Úgy is a jövő kornak lehet csak föntartva, hogy a tisztult adatok, lélek ismeretes egybevetése után, – jelmondatom: – „Suum cuique” szerint pártatlanul ítéljenek erény vagy bűn fölött.

I.

1848-ik év tavasza Torontál vármegyében ért, hol az akkoriban zajos megyei közgyűléseket meg- meglátogattam, s a fenforgó napi kérdésekből, a bekövetkező jövőt, nem nehéz volt sejtennem. –

Elismeréssel emlékszem e megye, az idő szerinti néhány elsőbjeire, kik szerénységem mellett is, véleményemet a napi kérdések megvitatása körül, előző figyelemben részesíték – s irántam való jó akaratuknak általában lekötelező jeleit adák.

Midőn a mondott óv april hó 24-én N. Kikindán és Ó-Becsén egyidejűleg ütött ki a zendülés, kétségtelessé vált, hogy az idők csak azért nehezültek ott magyar testvéreinkre, mert magyarokul születtek. – Láttam, hogy a felbőszült rác népség vak dühe, magát a születést is bűnnek rója föl, s vérszomja határt nem ismer.

Megrendülve, de jobb ügyünk szerencséjében bízva, siettem akkor Zsombolyára, ottan székelő beodrai Karácsonyi

László főispán úrhoz, s följánlottam neki szolgálatomat.

így történt, hogy ő engem, a már föllázadt Nagykikindai kerületbe nevezett ki őrbiztosnak, Csókán való lakással, mivel e járás főbírája nem mert mozdulni lakásából.

Elvállaltam a körülmények közt nagyon is veszélyes megbízást, s tudva, hogy minden perc drága, mely alatt a zendülés valószínűleg terjedelmesebb és komolyabb alakot öltend, siettem Csókára, s az útban eső községeket sikerült lecsillapítanom.

Csókára csak éjjel érkezhettem meg 10 óra tájban, azon pillanatban, midőn minden magyar nemzetiségű fölött, már csak végrehajtásra várt, ama szörnyű határozat, hogy azok ez éjjelen egytől – egyig, lekoncoltassanak. – A nép kedélyét ily végletekre vezetni, nem kis mértékben segítette elő, az ott lakó megyei esküdt Kostyálnak folytonos lazítása, – ki már kimutató, hogy mely legelőket vett el tőlük az uradalom, – ők azokat jogosan visszafoglalhatnák: javasolta továbbá, hogy Tisza Szt. Miklóson a Nádor pénztárában lévő pénzkészletet azonnal foglalják le, s egymás között felosztanak, kárpótlásul a legelők használata után.

A nevezett esküdt épen ily szellemben tartá a népgyűlést, oda érkezésem estéjén; – s a néphangulat már azon a fokon állt, hogy a Csókái r. kath. lelkész Dobó úr, azon pillanatban kénytetve látta magát ideje korán menekülni.

A körülményeket nem lehetett félre ismernem, s erős hitem volt, hogy csak határozott föllépéssel előzhetem meg a véres kifejlődést; s csakugyan feleletre is vontam

Kostyál esküdtet, csábító eljárásáért, s egyszersmind a ztígó nép szeme láttára vasra tétettem, s azon éjjelre a plébániára vitetve, őriztetvén, másnap Nagy-Becskerekre küldöttem.

Ez eljárásom alatt erkölcsi tanulságot is vontam a nép viseletéből, mert a vasra tett Kostyált, kit előbb szabadítójokul rajongtak körül; most lassankint kárhozatni kezdek, – s személyes beavatkozásom vált szükségessé, hogy őt tetteleges bántalmaktól megóvjam.

A nép az erősebb közvetlen benyomásának engedve, józanság nélkül ítél, s kit ma egekig magasztal, holnap örömjaj közt fogja bitóhoz kísérni. – Népinevelés, mikor jó el a te országod! –

Bármint vigasztalt az öntudat, hogy vérontásnak vettem elejét, – voltak kik eljárásomat – ellenszenvből talán – megtámadák, s hírelték, hogy tettem szükségtelen buzgóság lett volna, s fájdalom, a kedvezőtlen vélemény nem kevesek előtt, emelkedett előtérbe; a tettes karok és rendek rosztalásukat fejezték ki, – s maga a főispán minden szabadelvűsege, s annak dacára hogy ő is családjával menekülni volt kénytelen; nem hagyta helybe föllépésemet, – csak öntudatom mondotta, hogy helyesen tettem.

Mindezt látta a vidék szerb és magyar népsége, sőt a köznemesség is, csak a született táblabírói rend nem tudott megbarátkozni az eszmével, hogy mikép lehetett egy nemes embert, még ha lázító is, oly rögtön elfogatni és törvény elé állítani; mire azt válaszolám, hogy én is nemes ember fia vagyok, de én a nemes embert tényeiben fogom s kívánom fölismerni. – Csodálkoznak önök, hogy mikép lehet egy nemes embert elfogatni és önök elé állítani?

Uraim! ha önök a hon valódi jólétét óhajtják, ha a nép, sőt saját biztonságuk szívükön fekszik, akkor nem fogják behúnyt szemmel nézni, hogy ily ferde irányra tévedett nemes ember a nép dühét veszély örvényévé alakítsa; tisztelem én alkotmányunk őstörvényeit, de nem javasolhatom, hogy saját fejünkre alkudjunk; tessék csak meggondolni hogy kivel van dolga épen e percben Magyarországnak? nemde azzal a camarillával, mely már II-ik Ferdinánd dicsőén uralkodó királyunk alatt elvül tűzte ki a Magyar nemzetet kiirtani; eme szép handbilét által „Man müsse die Ungarn durch Verletzung ihrer Verfassung zum Aufruhr reizen, um das ganze heillose Ungarnvolk mit Hilfe einer spanischen und polnischen Armee auszurotten: 40,000 bonae et exquisita militiae Hispanicae, cui levis armatura Polonorum adjungetur, per Ma haec gens quetoties maiestatem Caesareum violavit radicitus eveletur. – Gfubernatores quibus poterunt technis eos circumveniant, poenis excogitatis deliquentes afficiant, et inanditis modis exagitent. Sic gens hac jugi inpatientissima, necessaria seditionem aliquam excogitare debebit, et contra gubernatores insurgera quo pacto inandita causa tamquam contra violatores majestatis procedendo, vicina implorabunt auxillia et ex vato succedet negotium nostrum!! – Auch Ermordungen in Masse sollten versucht werden, durch Wallenstein und ältere Car äff a von Montenegro, Unordnungen zu provociren, und alles niederzumetzeln, was über zwölf Jahre ist und ungarisch spricht „Omne jugularetur quod loquitur hungarice a duodecim annis „et feliciter opus hoc magnum perficietur, uti eundem processum in Silesia et

Bohemia, cum annexis provinciis iam cosuma vimus” – avagy feledék önök, hogy még két évvel ezelőtt egy lengyel nemes embernek feje halva 5, élve pedig 10 pftot ért, a törvényekre meg esküdött fejedelem kormánya által tett intézkedések alapján; ha mind ezeket feledik, és nem gondolják, hogy épen most lehetünk abban az időben, melyet elérni Austria rég törekszik, akkor persze hogy kár minden csepp vérért, mely az ártatlan védelemben elpárolog.

Én azonban, azt mondom, legyenek önök szigorúak és igazságosok, ha a köz-állam jólétét veszély fenyegeti, minden körülmények közt, s mindenki iránt, mert ha ily izgatások által a nép dühe szélsőségekre vitetik, akkor csak felkoncolt gyermekeik fölött hullathatunk késő könyeket; e fölbujtogatott nép nem fog válogatni, nemes vagy nem nemes közt, – elég a borzasztó halált megérdemelni, ha embertársa magyar ajkú, vagy posztó ruhát visel. Ismétlem: legyen erős a törvényszék és szolgáltaon igazságot, míg hatalmában van, mert késő lesz, feleik sírja mellett hullatni a könyeket, ez – engedetlenség által létrejött, de többé jóvá nem tehető – hibájuk fölött. Ezek után oda hagytam a törvényszéket azon megjegyzéssel, hogy a mostani időkben a leplezés nem helyes gyógyszer.

Magam részéről éber figyelemmel kísértem a nép hangulatát, s a napi renden lévő kitöréseket, tehetségem szerint megakadályoztam, a Marczibányi és Náadori uradalmakról komoly vést háritok el, mely alkalmazkodásomért azok elismerésükre is méltattak, az első jutalmul 160 pftot adott, a Náador pedig 1848-ik évi június 8-án kelt következő magas kéziratával lepott meg:

„Tekintetes Csutak Kálmán Torontál vármegyei őrbiztos úrnak! Értésemre esett, miszerint egyedül önnek sikerült Torontál megye N. kikindai járásában a határtalan lázadási kitörést meggátolhatni, s még eleve korán elejét állhatni, egyszersmind több hivatalnok életét véres áldozatoktól megmenteni, miért is fogadja fáradhatatlansággal párosult hazafiságáért őszinte köszönetemet. – Kelt Budán június 8-án István mk. nádor, kir. helytartó*).

Ugyan ez évi június havában megtörténhetett, a Torontál megyei tisztviselők pótló újítása, mely után állomásomat oda hagyva, ismét visszavonultam magánylakomba, gondolván, hogy most már a katonaság s a 10 honvéd zászló-allyak elég erősek lesznek a lázadók megfékezésére. –

Nem sokára azonban minden felől hallatszott, hogy a camarilla s annak vért szomjúhozó pártjai szítják a lázongást, és folytonos lángban igyekeznek tartani, míg csak egy alkotmányt szerető magyart életben tudnak; akkor minden oldalról az hallatszott: harcolj vagy fizess, s én fizetni nem tudtam, azért harcolni siettem, oda, hol parányi tehetséggel honomnak jó szolgálatot tehetnék; így történt, hogy midőn Kossuth Lajos, mint országos biztos fölhívási körútját tévé, ajánlottam szolgálatomat, előadván: hogy a katonai szolgálatban némi ismerettel bírok, – minthogy néhány évet Grf. Radezky hadseregében Olaszországban, Martini táborkari tábornok mellett tölték, – így történt, hogy 1848-ik évi október hó 1-én rang és illetményvel mint hadnagy küldtettem Pestre, a magyar királyi táborkarhoz; onnét csakhamar Nagy-Váradra rendel-

*) A Pesti lap akkori számában is olvasható volt.

tettem, a vár erődítésére, s egy zászlóalj alakítására, ekkor alkotám meg a 27-ik honvéd zászló-alljat, melyből egy század Aradon is harcolt.

A 27-ik honvéd zászlóalj Bihar vármegyében Nagy-Váradon lett alakítva, melynek nem csekély részét a bihar-megyei román ajku fiúk képezték, kik azon időben mint katonák úgy tüntették ki magukat, hogy semmi kívánni valót sem hagytak mást, mint hogy erényeiket az érdemlet siker koronázza. – Ez állításomat eléggé igazolja a mindenki által dicsért Arad ostrománál magát anyira kitüntetett bihari század. –

E bihari honvéd század a 27-ik zászlóaljból állítatott össze, és Mattá őrmester vezénylete alatt, ki útközben hadnagy lett, ment Aradra segítségül a történetben is szép emlékre méltó Arad város polgárainak. – Aradon e század a polgárokkal egyetértőleg úgy viselte magát, hogy dicsőségére szolgált nemcsak a 27-ik zászlóaljnak, hanem magának a honvéd névnek is. – Az említett század később az 59. számú zászlóaljba osztatott, Mattá századossal együtt, hol mint előbbeni zászlóaljukban a haza szent ügyéért lángoló szeretettel és egész önfeláldozással hősiezen harcoltak. –

Elég jele ez tehát annak, hogy a félre nem vezetett román ajkú fiúk mint honvédek, a hon iránti kötelességüket híven teljesítették. –

November havában Bem tábornok Pestről Nagy-Váradra jövén, engemet mint Pestről ajánlott egyént, tábornoki tiszti minőségben, főhadnagyi ranggal magával vitt az

Erdélyi hadjáratra, de a 27-ik zászlóalljat is oda rendelte s tulajdonképen itt kezdődik harci pályám.

Mint tábornoki tiszt Riczkó nemzetőri ezredes mellé rendeltettem, ki akkoriban nevezetessé lett arról, hogy egy megnyert csata után közvetlenül oly hátrálási tényt vitt véghez, melynek okát vagy célját máig sem tudja senki.

Kolozsvárt a 27-ik zászlóalljnál századossá lettem 1849. január 1-én, de szolgálattétel végett a tábornoknál maradtam beosztva, s innét a had groos-jával (derék haddal) Bem vezérlete alatt Szamosujvárra, onnét Naszódra, Besztercére, Marosvásárhelyre, innét a derékhad bal szárnyának Grubiczy őrnagy vezénylete s általam, mint tábornoki tiszt vezetése alatt Balla-vásárra, innen a gálfalvi csatára 1849. január 16, 17-én, és innen Nagy-Szeben alá tett vonuláskor, a mely pillanatban azonban a balszárny és derékhaddal összpontosult, midőn ismét az öreg úr (Bem) mellé rendeltettem, tábornoki tiszt minőségben.

Itt Nagy-Szebennél a január 21-ki véres csata közben Grubiczy Sándor a 27-ik honvéd zászlóallj parancsnoka halálos sebet kapott, az e napi Nagy-szebeni csatában.

A lelkes őrnagy elestével a zászlóallj is csüggedni és a túlnyomó ellenség golyózápora előtt hátrálni kezdett, csak hamar ágyúit odahagyva, rendetlen hátrálást tett, mint a mely zászlóallj az első csatavonalban (erstes Treffen) volt, mire az egész balszárny helyéből tömegesen hátrált.

Bem tábornok engemet maga mellől oda küldte, hogy lássam a futamodás okát.

Az ellenség nagyon is hasznára fordíta minden elfoglalt lépést, s győzelme kettőzteté erejét. – Grubiczy őrnagy

barátomat vérében látva elkeseredett keblein, s eme látvány örezteté velem, hogy csak végelszánás fordíthatja meg a harc szerencsáját, ez érzület és gondolat alig egy másodperc műve alatt, kezembe ragadám a 27-ik zászlóalj lobo-góját Gyertyánfi Zsigmond hadnagy oldala mellett, és a csapatok elé vágtaték, lelkesítő szavakkal buzdítám azokat rohammal nyomulni előre, hogy elvesztett ágyúinkat az ellen gyönyörére ott ne hagyják; – halál veszély megvetésem követőkre talált, mert a zászlóalj és a többi csapatok nem hogy helyeiken megálltak, de már most vég megfeszítéssel törtek az ellenre; néhány perc múlva ágyúinkat vissza küzdöttek, és a győzelem ittasság a vitézség és személyes bátorság csodáit cselekvé; az öreg úr – mint Bemét általánosan neveztük – a sikeren elragadtatva, engemet a helyszínén azonnal őrnagynak nevezett ki, a jeles 27-ik zászlóalj parancsnokságát reám ruháztatva*).

E rögtöni kinevezetésem folytán történt kitüntetés sok ellenséget támasztott irántam, főképp a volt osztrák tisztek közül átváltoztatott honvédtisztek tömegében, kik semmiképpen sem tudták magukkal elhithetni, hogy táblalábókból is – miként ők szokták mondani, – válhatik jó katona, s tőlem még mindig némi tiszteletteljes bámulást vártak, állítólagos haditalaszalataik iránt, míg ellenben a tiszti köteles-

*) Volt a 27-ik honvéd zászlóaljlban egy F o k n e r nevű százados, ki is, midőn meghallá, hogy én őrnagygyá neveztettem ki, másnap a fővezérhez ment, oly panaszszal, hogy ő volna a zászlóaljlban a legöregebb kapitány, tehát őt illetné az őrnagyi kinevezés; mire Bem tábornok B. Kemény Farkast szállásomra küldé, azon kérdéssel: hogy hol volt Fokner tegnap, az ütközet alatt, mivel állítása szerint ő is itt lett volna, – Gf. Teleky Sándor, és Bethlen Gergely törzstisztársaim előtt csak anyit válaszolék: én épen azért lettem a csatamezőn őrnagy, mivel Fokner százados úr itt, és nem a Szeben alatti ütközetben volt, hol én azzá kineveztettem; e válasz mindenkit elhallgattatott, s ismét csend lön.

ségeken kívül megkülönböztetett tiszteletben csak ama keveseket részesítem, kiket minden áldozatra kész elszántságuk, szívvel, lélekkel a nemzet szabadság- bajnokaiul tüntetett ki.

A sértett hiúság nem átalija a legaljasabb fegyvereket is használni vétkes buzgóságában; – – ez időtől fogva odavetett gyanúsítások keringtek fölőlem, érdemeim kétségbe vonattak; s általában kedélyem elkeserítésére, az általam szentnek tartott közvélemény előtt való kisebbitésemre minden alkalom és minden eszköz felhasználott.

Nem határozhatom el, hogy elveimnél – vagy sebzett becsület érzetem fölött való elkeseredésemnél fogva, – de legkivált az időtől, kedélyem komor leve, s mintha az étellel számot vetettem volna; a legvéresebb csaták hevében is nem emlékszem, hogy a halál félelem érzete csak pillanatra is elfoglalt volna.

Állítják és számtalan példákat hoznak bizonyítására annak, hogy a csatában nyert halált, annak előfélelme előzi meg, s ellenben hogy a halál-megvetés talizmán lenne a csaták mezején.

Ily heves csata lett a következő, Nagy - Szelindeknél, 1849-ik január 21-e éjjelén; lelkesült csapatom kétszeri rohama, mind kétrésről tetemes veszteséggel nyomatott vissza, az ellentől megszállt alkalmas pontról – a hegyekről, de a harmadik roammal azt birtokunkba vettük – nem különben ugyan csak itt, január 24-én, midőn Puchner bennünket egész erővel megtámadott, ismét e város nyugoti része volt védelmem alá adva, melyet újból többszöri rohanás

után vettem vissza az ellentől, mire még ezen sok élő bajtársam is fog visszaemlékezni.

A vízaknai csatában mint őrnagy és dandár vezér vettem részt, mely csatát dacára annak, hogy már ekkor oroszokkal volt dolgunk, délután 1 óráig tartottam fönt, Bem fővezérlete alatt – ekkor vévé észre az öreg úr, hogy a túlnyomó osztrák sereg között orosz seregek is vannak, és annak, valamint azok ütegeinek ellenében számunk és ágyúnk nagyon is csekély, – ekkép rendelé meg ama híres hátravonulást.

Eme hátravonulás azonban, – tudomás szerint – Bauer József őrnagy és hadi titkára az öreg úrnak, s mint olyan iroda igazgató is volt, kinek hanyagsága folytán tetemes kárunkkal esett meg visszavonulásunk; ugyan is Bauernek meghagyatott Gallophen által, hogy a városból még a csapatok oda érkezése előtt vonuljon ki – a pénztárakkal és irodai szekerekkel, de ő anyira késedelmeskedett, hogy társzekerei és a ménék vők kocsijai épen a visszavonuló csapatok s fedezetük közt keresztül kasul bújtak ki a kapukon az utcákra, úgy hogy útját zárták az ágyú ütegeknek, s mi, fölakadván tizenhat, részint 6 részint 12 fontos ágyúnk, szóval egész lovas ütegeink, s azok tüzérei, az orosz és osztrák seregek kezébe estek, azonkívül minden podgyász, hadi iroda és pénztárak.

Sztupa I. hadnagy a 27-ik zászlóallj lobogójával Megyés felé vonult, e körülmény folytán történt, hogy Czecz úr, idézett munkájában nem feledi kiemelni, hogy ón a zászlót elvesztettem, mely azonban elveszve nem volt, az ellenség kezébe sem jutott, hanem Sztupa hadnagy jónak

látta azzal Megyés felé húzódni a roppant zavar közepette; de vájjon ott hol két üteg ágyú minden hozzá tartozó löporos szekerekkel, valamenyi málhás kocsi, hadi iroda és pénztár zsákmányul estek, csoda lett volna e, ha hogy egy zászló oda esett volna zsákmányul, én részemről, noha a zászlónak is megvan a hatása, még is jobb szeretek olyan időben 16 ágyút, mint egy lobogót; de hiában, ennek így kellett történnie, anyival is inkább, mivel Czecz úr hajlammal bir, hogy másoknak róvhasson föl, még akkor is – midőn szoros igazság szerint – őt csakugyan homály terheli az egész vesztésre nézve, mert hiszen – távol legyen tőlem mintha Czecz úrról azt tenném föl, hogy ő a golyó záporban nem jól találta magát, – de még is igaz, hogy ő állítólag löpor vagy miért a városban futkározott, mely alkalomkor általam kétségbe nem vont hadi ismereteit termékenynyé lehetett volna tenni az által, hogy a városból a podgyász és menekült kocsikat ideje korán, mint alezredes kiindítja, mi ha megtörténendett, sok valószínűséggel állíthatom, hogy valamint zászlóalljam lobogója, úgy az ágyúk és értékek is megmentethettek volna. –

Sokan állítják ugyan, hogy Bauer őrnagy, tábori iroda igazgató, a mondott alkalomkor az öntudaton kívüli állapotig ittas lett volna, de én azt nem állíthatom, mert csak az nap este találkoztam vele Szerdahelyen, s így lett, hogy a futárok által idejében és ismételve vitt meghagyásokat a kivonulás tekintetében fogamatba nem vette. De hiszen, ha már Czecz úr a városban járt, a leglényegesebb dolgokról körülményes tudomást szerezhetett – és a szükséghez képest intézkedhetett volna.

Bem a legutolsó percig a lehetőségig küzdött kétezer hatszázhetvenkét csataképes emberrel és 22 ágyúval az orosz és osztrák földrengető hadoszlopainak tüzelése ellen, reggeli 7 órától délutáni 1 óráig folytonos munkában, – végre így szólt hozzám „Monsieur le brigadier, ces sont les troupes de Russe il y a 8 livres, nous n'avons pas de faire autre que nous-nous retirons; il y a beaucoup des Russes ici” mire a visszavonulást egy jeles hadvezérhez méltó tervvel azonnal meg is rendelé.

Nagy Napoleon azt monda, hogy nehéz körülmények közt jól visszavonulni tudni, egy tábornok remeke, noha ez azért mégis csak hátrálás marad mindig.

A visszavonulás azonban szerencsétlen hanyagság miatt, a katonai szigor és pontosságról fogalommal sem bíró, vagy túlbizakodó, mint a volt osztrák tisztek néhányai miatt rosztól ütött ki, a zavarban 300 főre számítható emberünk tőlünk elvágatott, és Megyesnek ment, ugyan oda tartott Sztupa hadnagy is a 27-ik zászlóalj lobogójával.

E visszavonulás 1849 február hó 4-én délutáni 1 órakor vette kezdetét, még azon éjjel Szerdahelyre vonultunk be, mindenütt az orosz és osztrák győzelmes ellentől üldözötve; – hajnalban Szász-Sebesnek vonulva vettük utunkat, mely menet alkalmával tizenötször fordultunk szemközt az ellenel, és feltartottuk mindenik alkalommal, addig, még azt a fedezet kívánta; mikor is a Mátyás huszár ezred parancsnoka, Gróf Bethlen Gergely egy tréfás ötlete, mely fölvidítésára történt a kedélyeknek, épen úgy hasznos is lett; – ugyan itt a lovasság háta mögé állítá föl a markotányosnékat, kik szintén lovakon ültek, hogy az ellenség

lovasainkat többnek lássa, mint menyi valóban volt, hanem azután volt is ám sikoltás és futás, midőn az ellenség golyói a hevenyészett huszárokat is meglátogaták.

Következő hajnalban Szász-Sebes alá értünk, közvetlen mögöttünk, a szüntelen nyomunkban üldöző osztrák csapatok, – élénk pedig Czecz alezredes úr jó, jelentvén, hogy a város kapui zárva, és keményen eltorlaszolva vannak; itt még azon szomorú eset is történt, hogy néhány sebesültünk s olyan katonai marodeurök*) előre mentek kocsin, és még első éjjel beértek, kiket azonban másnap mind legyilkolva találtunk a város lakosai udvarain, volt köztük olyan is, kin több seb volt látható; ezek azon emberek közül valók voltak, kik a vezér parancsát, a hol és a menyiben lehetett, áthághatni, mindent elkövettek.

Erre Bem, a merész vállalatok nagymestere és különös kedvelője, felszólítást tett arra nézve, hogy kik kísérlenék meg a kétes vállalatot, a város bevételeit illetőleg, – én eléje léptetve, kijelentem, hogy kezemnél lévő kevés katonáim vitézségében anyira bízom, hogy egy ágyú segítségével be fogom venni a várost, a menyire annak belsejét ismerem; – a következő pillanatban egy oly kis csapat ólén siettem a város alá, mely tudta, hogy adott szavam folytán, vagy egy lábíg elhull, vagy beveszi a várost – ezt anyival inkább egész elszántsággal kelle tennem, mivel menekülhetésünkre más kilátás nem volt; ily körülmény nem ritkán elfojtja az emberekben azon mérlegelési vágyat, ha vajon ütközhetik e, vagy sem? mert ily esetben a pil-

*) Szállingálók.

lanat és a vezér találékony esze szüleményeinek hódol mindenki.

Míg én a város kapui felé sietek, azalatt Bem a mindig üldöző, s már most közvetlen közelben lévő ellennel szembefordult és verekedett.

A várost fedező oláh és szász katonaságból álló csapat, ötszörös száma mellett sem érzett nagy kedvet, hogy velünk huzamosabb ideig szembe., szálljon, rövid csetepaté után a város kapujához juték, hol a torlaszok elhánytatása alkalmával 9 emberem esett el az ellen fegyvere által, de alig jó fél óra múlva, már a városban valék, s azonnal tudósítám Bemet, hogy a város birtokomban van, és bevonulhat, ki azonnal a legnagyobb rendben be is vonult. – A város kapuit újból eltorlaszoltuk, s a külváros szélső házait fölgyújtottuk, hogy az ellenség ne közeledhessék ágyúival; ekkép itt pihentünk másnap reggelig, hahogy ezt is pihenésnek mondhatni; – a pihenés ideje alatt a város parancsnoksága reám ruháztatott.

Másnap, február 6-án hajnalban, egy könnyű lovas százados jött be hozzánk, mint parlamentair, hogy adnánk meg magunkat, mert körül vagyunk kerítve.

Bem erre rögtönzött hadi tanácsot hívott egybe – melynek tagjai voltak Gr. Teleky Sándor nemzetőri ezredes, Gr. Bethlen Gergely Mátyás huszár alezredes, Czecz János alezredes, Gr. Andrassy Aladár őrnagy és Bem segédtsitzje, Petőfi Sándor százados, és Csutak Kálmán őrnagy, az akkorában ott összeszedett csapat- és város parancsnoka; az öreg így szólott hozzánk német nyelven: es ist mir leid, dass ich kein Ungar bin, jetzt

muss ich Ihnen bewusst machen, dass ich fest entschlossen bin, hier bis zum letzten Manne zu sterben, ehe ich mich ergeben soll: – was ist Ihre Meinung?

Erre mindenki hallgatott egy ideig, végre Gr. Andrásy Aladár emelt szót mondván: „j'aime mieux à mourir, que me laisser faire prisonnier d'Autriche” mire egy akaratlan kardjainkhoz kapva, egy hangon kiáltók Gr. Teleky Sándor ama mondatát, „veled együtt mi is meg tudunk halni!” az öreg úr meghatva, de még is derült mosolylyal válaszolá: „vive l'Hongrie !” – – Ezekután a parlamentairet behívatá, de szemeit kioldani nem engedte – röviden ezt mondotta neki: „General Bem ergiebt sich nie, Sie bleiben hier, bis ich aufbreche, und wenn meinen Truppen das mindeste geschieht, so sind Sie ein Kind des Todes”, mire az öreg úr megrendelte a városból való kivonulást, és pedig az országút baloldalán a szekerek, mellette jobbról a sereg – lehet hogy az ellen, mert hogy kevesen voltunk azt hitte, hogy csak a pogyász őrzőket látja – azonban az egész sereg kivonult, és ők azt ekkép csak későn vették észre.

Mint hogy ily esetben a hírnök mindig erős fölügyelet alatt szokott tartatni, – azért őt erős kíséret mellett velünk hoztuk ki, csak jó távol a várostól bocsátottuk szabadon, mire kevés idő múlva, mintegy 4000 főből álló dandár, lovas ütegekkel vett üldözőbe bennünket, Szászváros felé.

Így vonultunk, verekedve, négy ágyú kíséretében Szászváros felé, hová csak is késő este értünk, azonban „ment” „minden baj nélkül, mert Bem tábornok s fővezér, Czech alezredest küldötte előre recognoscirozni, ha van e

ellenség e tájon előttünk, és mikép áll az? Czech tizenkét Mátyás huszárral és két ágyúval el is indult, midőn majd a város alá ért, az azt környező, inkább patak mint sáncból, több apró fegyverlövés történt, mire Czech megfutamodott, utána a 12 huszár is futásnak indult, és ekkép az ágyúk dicstelenül hátra hagytak. Én, mint ki már nem messze voltam a várostól és a mondott helytől, kértem, hogy mi történt, – arra azt felelé Czech, hogy a város tele van ellenséggel, Bem már visszaforduló parancsot adott, Bencenc nevű faluba, hová éjjelre mentünk volna, mely falu közel fekszik Szászvároshoz.

Azonban én már a városhoz nagyon közel levén, ohajtám látni ama roppant ellenséget, mert ha oláhokból áll, akkor biztos voltam, hogy a sötét éj dacára is kivezem őket a városból; ezt tettem, mert beláttam, hogy csak elszánt, vakmerő lépés menthet ki bennünket az ellenség kezeiből. A kérdéses irányban előre is hatoltam a sötét éjben, s midőn már az árok közelében voltam, láttam ott ágyúink mellett néhány román atyafit foglalkozni, katonáimat nekik iramítva, egy kis tréfa után azokat tőlük elfoglaltam, mire egy közülök hozzám jött, bókét és testvériséget kért, jobbját ide nyújtá. Én oda adám kezemet, midőn a kéz kézben volt, ő kirántá szüre alól dupla pisztolyát, s reám süté, de nem talált. E pillanatban a meglehetősen fegyveres csete-patéra oda érkezett Gr. Bethlen Gergely és Teleky Sándor, kik is a román atyafit helyettem földre teríték kardjaikkal; – néhány perc múlva fölkértem Bethlen Gergelyt, sietne Bem után, s adná tudtára, hogy Szászváros tiszta leend, mire ő oda érkezik; – noha tüzeink az ott

hagyott ágyúk mellett már legyilkolva feküdtek, csakhamar bevettem a várost, a hová Bem be is vonult.

Meglehet hogy e tényem boszantá Czecz urat, és azért oly ingerült ellenem és azért nem méltatá ez esetet könyvébe fölvenni; szerinte ily eset csak akkor bírna tán értékkel, ha jó emberén, vagy valamely nagy emberen történt volna, de a szegény fiúnak, mire való volna ily érdemet tulajdonítani.

Még ez éjjel, nekem, mint dandár parancsnoknak, előőrségen kellett állnom, hol is magam egész éjjen át talpon valék. Hajnalfelé, midőn más csapatot rendeltem ki előőrségre, magam pedig be akartam menni a városba, magamat egy kissé restaurálni, alig távoztam egy negyed órányira, midőn már az ellen ágyúit haliám dörögni, mire állásomra vissza siettem, és futár által értesítem Bem tábornokot az eseményről, ki is nem sokára a helyszínére jött, s velem együtt ott virradóit. A hajnal pírjával az ellenség mind inkább jobban kezdett tüzelni, míg végre láttuk, hogy már tovább lehetlen itt kiállani, és a Déváról jövőket bevárni nincs tehetségünkben, a minduntalan növekedő erő ellenében; a további visszavonulás elrendeltetett, épen e pillanatban egy szakasz Leiningen gránátos elfoglalt egy ágyúkat, mire Bem oda ment és ostorával kezdte őket verni eme szavakkal „lasset gehen, dies ist mein Kanon”, mire egy a gránátosok közül rá lőtt, és jobb kezének harmadik ujját lőtte el. Ez alkalommal Dallos Elek 27-ik honvéd zászlóaljbeli százados, 4-ik századával segített a visszafoglalásban, vezényletem alatt, Bem azonban a városfelé hátrálva, a legelső ház ereszéhez ütötte lelőtt ujjának darabját, mely ott le is esett. Elkérte Makray őrnagy kö-

peny gallérját, hogy jobbját bétakarja, nehogy katonái lássák vérzeni, s így vonultunk többszöri csatázás és összeütközés között Piski felé.

Nem messze a hídtól talákoztunk Grál László alvezredes dandárával, ki is azt nekünk hozta segítségül, azonban Bem már agyában kifőzött tervénél fogva, azt visszaparancsolta Piski hídjához.

A ki életében csak egy hadi tárgyról szóló könyvecskét is olvasott, az is felfogja azt, hogy a szemközt álló 18 vagy 20,000 főből álló seregnek 3 vagy 4 □ mértföld kell, hogy erejét kellően kifejtthesse; itt azonban nem lehetett úgy, hanem az ellen 12,000 főből és 86 ágyúból álló hadosztálya, valamint Bem 8,000 főből és 42 ágyúból álló hadserege fél négyszög mértföldnyi területre valának szorítva ily formán négyszögbe, mely vonalból csak az volt birtokunkban, hol Bem neve olvasható; itt folyt a vér, mint patak, ezt minden nagyítás nélkül, nemcsak mondhatni, de a kinek bármily csekély felfogása van a szemközt álló seregek tömegéről és a hely parányiságáról, be fogja látni, hogy a magát ama kis körre szorított seregek közt, véres csata lehetett az, mely Erdélyre nézve életkördös volt. Nem hasztalan monda itt Bem „Piski-Brücke verloren, Siebenbürgen verloren, daher kein Bückzug „ – melynek kihirdetésére – miről majd a maga helyén szölok, – 48 óráig változó szerencsével folyt a lét vagy nem lét harca. Ez lehet a közelebb múlt szabadság harcunkban egész hazaszerte, a legfényesebb és legvéresebb ütközet, a helyiség és a kölcsönös erő mérlegbe vétele után.

Kénytelen vagyok itt megjegyezni, hogy Báró Kemény

Farkas, a hídnál való csata alkalmával saját katonái közé kartácscsal lövetett, melynek az a szomorú következménye lett, hogy a sebesült és holtak száma 18-ra ment, – s köztük a vitéz Horváth, Mátyás huszár százados is elesett. Ez eset, habár nem rossz szándék, de még is vigyázatlanságból, sőt hirtelenségből történt, miből önként láthatni, hogy a Kemény név dicsőségének estek áldozatául. –

Báró Kemény Farkas jó, vakmerő katona volt ad personam, de egy kis csapat vezérletét sem lehetett volna ily hirtelen vérmérsékletű emberre bízni. Katonai tudományát illetőleg, annyit, a menyit egy lovas tisztnél kereshető, tőle megtagadni lehetlenség volna, de amúgy is fölötte hirtelen természeténél fogva, anyival is inkább, mivel nem ritkán készek ily emberek, áldozattal tetőzve is, neveiket az előtérbe szorítani; – szép, kivált katonában a dicsvágy, de nem mindig dicsérendő, és ép úgy nem mindig áldást hozó; – hiszem, hogy itt Báró Kemény Farkasnak mindig szeme előtt lebegett, a színdarabban látott Kemény Zsigmond és Hunyady közt végbemenet esemény, csakhogy most a kor és hadi készülétek egészen mások, mint az akkoriak.

Azonban a piskii örökemlékű csata leírására már többen meghegyesíték tollaikát, kiknek feladatuk volt, a helyszínén jegyezni a történeteket; én pedig azok műveibe vágni nem akarok, de munkám elején is kimondám, hogy nem képzelem a történetíró tollát kezemben, s azért annak részleteibe nem bocsátkozom, mert a harcmezőn mindig szokott a nagyvezérek oldala mellett egy történetíró is lenni, kinek más teendője nincs, s élete is veszélyen kívül áll; de egy alárendelt törzs-tisztnek ritkán jut az a sze-

rencse, hogy a hadsereg állását jól kivehesse, s arról hitelesen írhasson, azért erről hallgatni fogok.

Épen úgy történt Riczkó nemzetőri ezredessel, 1848-ik évi december elején, t. i. ő megverte az ellenséget Vardener osztrák tábornok alatt, Bánfihunyadnál, és ő (Riczkó) Báródra, Vardener pedig Gyalura hátráltak, szóval mindkét fél a csata színhelyétől majd öt mértföldnyire hátráltak; honnét azután Riczkó az ellenség nagy számát hirdetve, folytonosan katonaságért irkált Nagy-Váradra, előadván, hogy mily nagyszámú ellenséggel kell küzdenie. – Ez eset után Bem engem, mint táborkari tisztet melléje rendelt, oly meghagyással, hogy ha még hátrálni fog, akkor és így a Riczkóféle tábort Kolozsvárig, mint táborkari tiszt kísértem, mert a tervezetet a fővezér már elkészíté.

Piski hídjánál történt az is, hogy midőn a Szászváros felől oda vonuló sereggel megérkeztünk, Bem ujjának elvesztése közhírré lőn, Simonyi Simkó, Czecz segédtsíztje, a midőn Bemet látta, hogy a fájdalom dacára rendelkezések adásával foglalkozik, felkiálta: „der ist nicht umzubringen”. E mondata nem volt szép, de ez inkább az öröm egyszerű kifakadásából tört ki, azért semmi szín alatt sem kell félre magyarázni, mert Simonyi egyformán szerette hazáját és Bemet.

Piskit illetőleg még csak anyit óhajtok megjegyezni, hogy ott február 7-én este és 8-án roppant tüzelés ment végbe, mit csak az éj sötétsége szüntetett meg néhány óráig; végre 9-án reggel az új vihar hajnalán, Bem valaményi ágyúból egyszerre lövetett, jeléül, hogy e nap leend döntő, s csakugyan a legmelegebb nap volt egész erdélyi,

de talán az egész magyarországi hadjáratban. Midőn a csata részünkre kedvezően dőlni látszott, engem Bem maga elébe rendelt, miről majd később fogok szólni, – most még csak azt jegyzem meg, hogy e napon harmadszori vissza nyomatásunk után, Bem magához hívatta Báró Kemény Farkast, Gr. Teleky Sándort, Gr. Bethlen Gergelyt, Gr. Andrásy Aladárt, Czecz alezredest, Csutak őrnagyot, Petőfi Sándor és Inczedy Samu őrnagyokat, s ekkor monda nekünk ama végzeteljes mondatot: „Wir werden alle sterben, ehe der Feind über die Brücke kommt; denn die Brücke verloren, ist Siebenbürgen verloren.*

Mielőtt a csata nyerve lett volna, Bem tábornok a dévai várparancsnokkal parlamentáirozott, hogy a sebesültek s menekvőket a vár alatt szabadon engedjék vonulni, s ez értelemben meg is köttetett a hadi egyesség.

Ezek után Bem engem magához hivatván, hamarjában tollba monda a piskii csata fölött való napi parancsát; ő maga elismeré ebben, hogy a piskii csata alkalmával nem látott más érdeket senkiben sem, mint a hon szabadságát, ez volt a közös érdek, mely serege lelkeit bátorítá a győzelemre. Nem volt senki, kire el nem mondhatta volna, hogy a halál-félelmet megvetve harcolt. S ennek végeztével tudata velem, hogy a vár parancsnokkal akként egyezett, hogy a sebesültek és menekültek még ez éjjel szabadon vonulhassanak át a vár területnél. Miért is rendeli, hogy azonnal egybe gyűjtsem a kocsikat a sebesültek és menekültekkel együtt, hogy békében vonulhassak át a mondott területen; tudtomra adá egyszersmind, hogy anyira roncsolt zászlóaljamat vezessem Váradra completirozás vé-

gett, s fődözsem egyúttal a kocsikat is, – mely parancs vétele után zászlóaljamat egybehivatva, velük a következő napi parancsban tudatám az esetet:

„Vitézek! Nektek jutott az emberiség ama legszebb kötelességének teljesítése, sebesült bajtársainkat csekély személyem vezérlete alatt Nagy-Váradra kísérhetni, e bérces völgyes vidéken át, ellenség közepette. Terhesek az idők, de még terhesebb a reám bízott feladat szép megoldása, ágyú nélkül, hosszas erdő s hegyeken keresztül; mi kevesen vagyunk; a kocsik, melyeket fedeznünk kell, egy mérföldnyire fognak nyúlni, kivált e rószerű úton; de vitézségetek ismerve, büszkén mondom: bizalmatok bennem való öszpontosítása tőn vakmerővé, e fényes, de terhes és nem kis felelősséggel egybekötött feladatot elfogadni, s annak szerencsés kimenetelét mintegy megígérni Bem tábornok úrnak; – hogy tehát ezt is híven teljesíthessük, ajánlom a katonai rend és fegyelem szigorú betartását; két óra múlva útnak fogunk indulni, elől az előőrséget Nemes főhadnagy úr vezetendi, az utóőrséget pedig Vargha főhadnagy úr. Mind két helyre 50 főből álló legénység adatik, a többi a sebesültek kocsijai mellett fog tartózkodni különböző irányban. Elől a sebesültek kocsijai, s ezek után a menekülteké vonuland. Déva 1849 február 9-én. Csutak m. k. őrnagy, zászlóalj, parancsnok.”

E szóbeli parancs vételtől s föntebbi parancsom közzé tételétől három órát számítva, már utón voltam 375 emberrel, kísértem pedig majd 100 kocsi sebesültet és 104 kocsi menekültet, Erdélyből Nagy-Váradig. E kocsi-vonal igen hosszúra nyúlt, főképen a Kajánvölgyi szoroson át, hol

minduntalan vagy előlről, vagy oldalvást, vagy hátulról lehetett folytonos csatár, vagy eclaire-ek oldalagos tüzelését hallani. Nem ritkán történt, hogy meg kellett a vonatot állítanom, még eclairjeim befejezek a segítségükre küldött emberekkel, a megtámadni akaró felbőszült oláh nép csoportokkal való fegyvertusát. – Szóval sok bajjal és harccal vonultam ezen a veszedelmes szoroson át, mert minden szigorú felügyeletem mellett is, 7 embert vesztettem az átvonulási csatában, és 18 sebesült meg, – tehát február 9-én esteli 5 órakor Déváról indulva, IO-én a délutáni órákban pihentetem Körösbányán katonáimat, valamint igavonó marháimat, melyek szintén igen fáradtak voltak. Egész éjjel és másnap havas esőben kellett utazni, és nem ritkán emelkedő helyeken a kocsikat fölfelé embereimmel taszítottani és felvontatni.

Már láttam, hogy e leégett romok között se katonáim, se pedig a menekültek, annál kevésbé a sebesülteket föld alá hozni nem lehet. Ennélfogva azt híresztelem, hogy a fölkelt oláh csoport, látván csekély erőnket, utánunk siet, mire katonáim, de a menekültek is, rögtön útnak indultak, és még azon éjjel N. Halmágyra értem, mintegy éjfél után 2 órakor, itt úgy, a hogy lehetett, letelepedtem embereim, sebesülteim és menekülteimmel együtt*).

Innét más nap, február hó 11-én délután 1 órakor

*) Ez alkalommal volt a menekültek között egy öreg özvegy Báró J.-né, hajadon leányával, ki is e fölötté szorult körülmény közt is külön szállást válogatott, és később N.-Váradon nagy estélyeket adott, s midőn a kártérítésről valamit hallott, azonnal Debrecenbe ment, és a kormányzótól fél milliót kért kárpótlásul. Mire a kormányzó nagyon megboszkandott s monda (ezt csak per tangensem mondvá, mivel a kártérítésekről majd szólandok) félmillió kártérítést kér az, kinek egész birtoka sem ért annyit soha.

Vaskóra vonultam, hová csak fölötté sok nehézséggel és bajjal juthatok be, éjfél felé. – Ama nevezetes kristyori hegyeken és hágón keresztül, a honnét másnap csak egy kis állomásra, Belényesre vonultam be, estefelé. Itt már szabadabb volt a lóg, mind reám és sebesülteimre, mind pedig a menekültekre, mert innen ők is kényük és kedvük szerint mehettek Váradra.

Mínthogy magamat biztosabb helyen láttam, szándékom volt egy nap pihenni, s úgy másnap menni Váradra sebesülteimet pedig itt újból beköttetni. De bezzeg a sors könyvében máskép volt megírva, mert éjfél felé jött a futár Nagy-Halmágyról utánam, hogy – Gáll László tudósítása szerint – Jószáshelyről, Aradot f. hó 8-án az ellenség bevette: mely hírre az oláh nép is hatalmasabban kezdett mozogni. Elöttem volt katonáim kimerültsége és csekély száma, valamint sebesülteim is; jobbnak hittem eme vad oláh nép dühétől ily körülményekben mielőbb tovább mehetni. Annál fogva még azon éjjel megrendelem a kiindulást Belényesből Váradra; s így elindulva még az nap este 6 és 7 óra között nagy fáradtan értem Váradra, szives fogadtatások közt. – Most komolyan elhatározám magamban, hogy itt ismét completirozom csapatomat, és egy jó erős zászlóaljjal fogok Bem táborába bevonulni. Ment is az újoncozás, nyakra-főre, még a megye börtönéből is adtak olyan kisebb kihágásért itéletlenül befogott fiatal egyéneket, úgy anyira, hogy 3 napra már 800 emberem volt felöltöztetve.

Az öltözés nagy bajjal járt, mert Pontiustól Pilátushoz küldözgették az embert. A kényelemben fürdő kormánybiztos

urak nem akarták átlátni, hogy ily téli időben ruha nélkül nem lehet messze menni, szóval – szerintem – a magyar kormánybiztosok egy része áldás helyett átok volt a hazán; mert a hadvezér minden erőfeszítése mellett sem tehetett anyi jót egy hét alatt, a menyi rosztat, vagy akadályt az olyan kormánybiztos urak csak egy óra alatt is tenni képesek voltak, – de erről többet most nem akarok szólni, mert majd továbbra fog egy ily kormánybiztosi példány fölkerülni, mint főszereplő, – ki egyszersmind nem kis mértékben segítő elő az abrudbányai szomorú esetet.

Midőn nem kis bajjal némileg kiegészíthetem megcsorbított zászlóaljamat csak 800 főre, és egy kevéssé rendbe szedni óhajtam, egy szép éjjel rendeletet kapok Debrecenből a hadügyminister és a kormányzó aláírásával, mely így hangzott: – Csutak Kálmán őrnagy és a 27-ik honvéd zászlóalj parancsnokának N. Váradon! Rendeletem vételével meghagyom, hogy őrnagy úr azonnal zászlóaljával Nagy-Halmágyra útnak induljon, és ottan Véber János őrnagytól azon vonal parancsnokságát átvegye, mint a ki ottléte óta a kormányt miről sem értesítette, ő pedig onnan vonuljon be zászlóaljával Bem táborába. (Hogy is értesíthette volna Véber a kormányt, midőn alig volt ott 10 napig).

„Önnek pedig még a hadügyministeri utasítások megküldetnének, felelősség terhe mellett, minden, azon a vonalon találtató katonaság parancsnoksága alá adatik azon megjegyzéssel, hogy Sánta György ottani kormánybiztos ide írt sürgönye folytán, igyekezzék tapasztalt katonai erélyét tudományát és bátor elszántságát oda fordítani, hogy a már roham léptekkel Várad felé haladó fölkelt oláh néptömeget

visszatartsa, s azokat legyőzve, fegyvereiket elvéve, őket tűzhelyeikhez visszautasítsa, – a vezetőket mint törvényellenes lázítókat hadi törvényszéke elé állítsa, és csak a netalán hozott ítélet végrehajtása után, az összes törvényszéki iratokat, jelentése mellett, a hadügyministeri hivatalhoz terjeszsze föl.

„Szigorúan meghagyatik önnek hadügyministeri hivatalomat e nehéz idők közepette, mennél gyakrabban és pontosan tudósítani. Ajánlom a katonai rend és fegyelem szigorú betartását vaskarral föltartani. Kelt Debrecenben 1849, február 16-án. Mészáros Lázár, hadügyminister. Kossuth Lajos, honvéd, bízott, elnök”.

Fölkérek minden elfogulatlan katonaviselt egyént, hogy én, fiatal ember és nem született tábornok, midőn előttem láttam parányi seregem, és azzal ellentétben a roppant feladatot, a nagy kiterjedésű vonalokat, melyeknek az utasok és a közlekedés bátorságban tartása, parányiságomra bízott; – vajon egy kis katonai hiba, vagy véletlen csapás, féltékenységgel párosulva, nem lehetett volna e az ekkor N. Várad és Debrecen által képezett Magyarország haláldőfése? tehát e pillanatban nyíltan merem elmondani, hogy e kis körre szorított Magyarország szemei reám valának irányozva. S. Gr. kormánybiztos úr, ijesztő sorai után – de tudomásom szerint – ment egy futár Bemhez is Erdélybe, hogy az oláhok ellen küldene egy katonát, mint vezért, hogy a kormányshelye ne lenne minduntalan rettegésben a fölkelt néptömeg által netán teendő megrohanások miatt. Mire Bem azt válaszolta, hogy „a mint tudom Csutak őrnagy van ott,

akkor a debreceni kormány biztonságban lehet” mit midőn egykor segítséget (katonát) kértem, kormányzó úr soraiból nem kis meglepetéssel olvastam. Ha tehát én is, mint sok más, eme fontos állásomat saját személyem érdekében, vagy rangvágy kielégítésére akartam volna fölhasználni, vajon nem nyertem volna e minden hónapban más rangot? – talán kissé több joggal, mint sok a Debrecenben sétáló tisztek közül. De ez nem volt szándékom.

A mondott rendelet vétele az emberrel született gyarlóságból származó föllengzés elébem teremté Magyarország eme kapcsolt részének regényes fekvését. Előttem szemlélem a Váca irányában emelkedő hegyormokat, Kázányest fölötti tetőpontjaival, honnan egykor, mint ifjú, gyermekies örömtől dagadó kebellem legeltetem szemeimet az innen lemenő és 5 szögletet képző völgy rónaságán (ki lett volna oly vakmerő, vagy előrelátó: 6 évvel hamarabb megjósolni azt, hogy én e tájon még valaha, mint honvéd és dandárvezér fogok működni, ki merte volna jövendőlni, hogy ama szép völgy sima földjén az akkoriban ott mulató ifjú mint a szabadságért harcoló dandár vezér után, magasra domboruló sírhantok emelkednek, a szabadság harcának, s az egykoron ott játszadozó ifjú igénytelen nevének emlékéül)? E szép sima völgy: bár nem nagy, de mind a mellett gyönyörrel tölti az utazó lelkét. Azon ismét vetélkedve uralkodó magasságra emelkedett Topánfalva és két vidrai hegy láncolatokkal környezett völgyteke, melyet a hegyekből különféle irányban csermelő patakok ékesítenek s ezek közt a völgyet középen keresztül vágó fehér Körös kígyózik mint uralgó folyam, büszke habjaival a sűrű erdő lepte

hegyek nyílásai közé, mintegy arra utalva, hogy minden mulandó a földön.

Mintegy ábrándkép tűnt föl előttem a Brádtól Déva felé nyúló, s a természet remekéül teremtett Kaján völgye, mely most anyi ártatlan vérpatak és kínos jajgatás néma tanúja volt. Gondolataim elmerengtek Zalatna szorosain, és az Ahrudbánya fölött magasra emelkedő Gaina hegy tetőin, szóval emelkedett lelkem a gondolatra, hogy e kies vidékre menendek; de kiábrándulva az álom eme gyermekies ringatásából, a zordon s keblet rázó gondolatok sugallatára, hogy vajon képes leszek e ily nagy feladattal egybekötött kötelességeknek, a kor és hon igényeihez képest, annak javára úgy megfelelni, hogy eme feladat megoldása nemcsak örömet, de sikert is árasztson a vidék lakóira; s általuk egész magyar hazánkra? Ez fölötte nagy kérdés volt, mire önmagamnak felelni azon pillanatban képes nem valék.

Azonban keblem erős akarata volt fiatal erővel indulni enie próbatétre. Komolyan elhatározám magamban, hogy kis csapatom fölött szigorú fegyelmet fogok tartani, s a vidéket anyira, menyire lehető, megfékezni, nem tudva még menyi katonaság leend ott; anyit azonban tudtam, hogy még minden ottani parancsnokot vagy leperzseltek, vagy foglalt állomásaiból kimozdítottak, ezek mind szemeim előtt lebegtek, mint élő képek. Mi is eléggé tanúskodhatik arról, hogy nagyra- vagy rangvágyás soha, de annál kevésbé ez alkalommal nem vehettek erőt, csábjaikkal, s többnyire ezek álkecsegtetéseivel rajtam.

De más oldalról tekintve, hogy, mint katona, híven

kell engedelmeskednem a felsőbb rendeleteknek, nem engedem többé ábránd-gondolatoktól elragadtatni magam, vagy csorbíttatni elszánt bátorságomat; miért is a föntebb érintett rendelet vétele után épen nem volt sok idő (>m ábránd-gondolatokkal foglalkozni; Istenre s a sorsra bízva fiatal életem nehéz feladatának megoldhatása segítségével, megvallom, nem kis aggálylyal léptem csapatom elé, mint annak parancsnoka, s dandár vezére, ez oly anyira kiterjedő bérc és völgyepte vidék lakossága elleni harcban.

Ezek után itt, a menyire leírni lehet, következik elfoglalt hadi állásom, úgy, miként az akkor volt és lehetett.

Főhadi-szállásom volt Nagy Halmágyon, a hová 1849-ik évi február 19-én érkeztem. E főhadi - szálláshoz tartozott elágazó vonalok voltak:

1-ször Nagy Halmágyról, Kőrös-Bányán Brádon, s a Kaján völgyi szoroson át Iliéig.

2-szor N. Halmágytól Józshelyen át, Butyin felé.

3-szor N. Halmágytól, a Kristyori hegyen és szoroson keresztül Belényes és Váradig.

4-szer N. Halmágyról Brádon keresztül, Zalathna és Abrudbánya felé, mely vonalok közül a legrövidebb $5\frac{2}{4}$ német mérföld volt, mellőzve még a magam szükségére tisztán tartandó apróbb vonalokat.

A nálam és parancsnokságom alatt álló sereg létszáma pedig következő volt:

1. a 27-ik honvéd zászlóaljból akkor csak	800fő
2. egy német legióbeli század	155,,
3. félszázad huszárság, Sándor és Vilmos ezredekből összeállítva	56,,
4. két szalontai nemzetőr század összesen	400,,
5. egy bihari nemzetőri század ekkor csak	206,,
6. egy század guerilla	164,,
7. két darab 1 fontos, és 1 darab, 3 fontos ágyú és a hozzá tartozó társzeker...	32,,

Összesen . . . 1813 fő

Tehát enyi katonával kellett nékem az oly roppant hosszúra nyúló vonalokat az ellenségtől tisztán, és az utazásra bátorságosnak tartani, holott az sokkal kevesebb volt, semhogy a főhadiszállás saját környékét fedezhesse illően, úgy, hogy még előre is nyomulhasson, mint a hadvezéri feladat szokta hozni magával.

Enyi katonával kellett nékem az ily hosszúra nyúló vonalok védelmén kívül, még egy hatalmas, bőszült oláh nép-tömeggel is küzdenem, mely tömeg közé határőrök is voltak beosztva, mint tapasztalt, hadviselt katonák; – míg ellenben az ön katonáim tapasztalatlan fiatalok, és tisztjeim inkább úrfiakból állottak még akkorában, kik a Vaternörder-től és lakktopántól csak szigorúbb bánásmód után tudtak megválni. – Később begyakoroltam tisztjeimet a menyire lehetett, volt köztük olyan is, ki mázfényes cipőjét csak nyilvános roszalásom és fenyegetésem után bírta elhagyni. A most sáros idő és hideg havas esők dacára is sok volt a baj ez úrfiakból teremtett tisztekkel, csak nagy

nehezen sikerült őket a katonai rend és fegyelemhez szoktatni, a miért is a háború végével azt vetek szememre, hogy szigorú voltam, mire én csak anyit válaszolék, hogy az olyan úrfinak, ki csak kardja csörgetésében találja föl dicsőségét, igaz, nehéz volt – de ellenben volt is ám rend és győztünk mindig, valahányszor harcba mentünk.

Előre kell bocsátanom azt is, hogy a kristyori, N.-váradi, valamint a Halmágy-jószáshelyi vonalon kívül, a többi mind az ellenség kezében volt, melyeket még elfoglalnom kellett.

Midőn 1849-ik évi február hó 20-án a dandár vezérséget átvettem, azon nap, mihez tartás és irányzás végett, hogy mindenki tudja kötelességét, valamint azt is, hogy a hadsereg, az új vezér és parancsnok alatt, mely utat fog legjobbnak tartani, – napi parancsot adtam ki, melyben oly valamit látott a főtszta urak nagyobb része, s ezt tudtomra is adák, hogy ők csak most kezdik átlátni, hogy ellenség előtt állanak; mire én azt felelém, miszerint annak csak örülök, ha önök előtt e mai parancsom úgy ajánlt engem, mint valódi katonát. – Uraim! szegény hazánk talán soha sem volt anyira szenvedő állapotban, azért a legnagyobb örömmel, és tőlem kitelhető minden készséggel osztandom meg önökkel verejtékemmel szerzett csekély hadi tapasztalataimat és annak szétágazó apróbb, de minden esetre nagy szükségű részleteit; bármelyikük is tehet kérdést hozzám, a mely időben tetszeni fog.

A hon mindenek fölött kedveli polgárait, mint nevének örökös fentartóit, de vannak pillanatok, melyekben igen kedvesen tüntetik ki a honfit, ki egyúttal katona is – higyjék

el, hogy én utálom a katonát és megvetve nézek reá. De mi oka annak? az, hogy korunkban a katonát, csak is mint a szabad intézmények gyilkosát lehetne látnunk. – Most azonban másképp áll a dolog, nincs oly csekély hadi tudomány, vagy tapasztalat, melyet a szenvedő hon javára ne lehetne és pedig sikerrel fordítani.

Uraim! úgy vagyok meggyőződve, hogy mi eme nehéz feladatunkat csak úgy oldhatjuk meg csekély erőnkkel, ha-hogy a katonai rend és fegyelmet szigorúan be fogjuk tartani, mert a katona is ember, azt pedig magunkról tudjuk, hogy nem ritkán jó valami olyan, mi épen nincs ínyünkre, de azt azért tennünk kell, mert a vezér parancsolta – kinek vállaira nehezül a felelősség terhe; valamint nem minden köz vitéz tudhatja azt, hogy századosának mi adatott rendeletben, épen oly kevésbé tudhatja minden egyes főtiszt úr is a vezér tervét, vagy a neki adott parancsolatokat. – Azért előre tudatom itt a barátságos körben, hogy minden kihágást szigorúan büntetek, mert ha az engedtlenség elharapózik, el vagyunk veszve.

II.

Bátorság ad erőt, pályán a gyáva
hanyatlik –
Bátran lépj, hogy utóbb rény
koszorúzza fejed. –

Kölcsey.

Itt van kezdete az engem illető drámának, mely nem kevés felelősség terhe alatt, nálam tapasztaltabb katonának vállalai is meghajlottak volna, – azonban én, mint fiatal

26 éves ifjú, biztam erőmben s csekély hadi tudományomban és a hadügyminister utánam küldendő utasításaiban, melyben nem kis támaszt reméltem föltalálni. Ez azonban nem jött utasítási modorban, soha, hanem csak tett jelentéseimre válaszüi.

Sok helyen haliam, hogy vannak oly vezérek is, kik a katonai pályán soha még egy lépést sem tettek, annál kevésbé értettek annak oly elágazó hadi működéséből valamit, és még is el merték vállalni, megvallom ez is nem kissé bátorita annak elfogadására.

Ezek után íme közlöm a föntebb érintett napi-parancsot:

Nagy-Halmágy 1849. február 20-án.

A 9-ik hadtest balszárny vezéréből.

Dandár vezéri parancs.

Vitézek! Büszke vagyok oly hadsereg élén állhatni, melyről ismeretes a katonai rend és fegyelem, egyformán párosulva hona iránti forró szeretetével, mit is én önöknek kettőztetve betartani ajánlok, anyival is inkább, mivel magam is mindenki iránt, ki a katonai rend és fegyelmen csorbát ejtend, kérlelhetlen szigorral fogok eljárni, – azért szigorú és föltétlen engedelmességet óhajtok és várok fölülről lefelé, mindenkitől, kit a sors csekély személyem parancsnoksága alá helyezett; – a mai naptól fogva rendelem és parancsolom, hogy:

1-ször Az összes hadsereg, valamint annak legkisebb, bárhová és merre osztott csapatai is, minden hajnalban indulás-készen állítassák föl parancsnokaik által,

a már e végre kirendelt helyre, hol fegyverbe állva várandják a kebelükből kiküldendő erős recognoscirozó csapat visszatértét és csak azután oszolhatnak ismét széjjel, ha hogy a főhadi szállásról más rendelet nem érkezend.

2-szor Ezt alkonyatkor is hasonlóképen gyakorolni kell.

3-szor Minden főtiszt úrtól elvárom, hogy kétszer 48 óra alatt málhás lovaik számát az illető parancsnokaik által bemutassák, hogy azokról élelmezés tekintetében rendelkezhessem, mivel előfogatos kocsit nem szabad használni senki másnak, csak

a) a fővezéri pénztárnak egyet, az irodának egyet, négy-négy lóval;

b) minden zászlóalj, vagy külön csapatnak egy két lovas előfogatos kocsit, az iroda és pénztár számára;

c) a tábori gyógyszerésznek 4 lovat és a tábori törzs főorvosnak egy 4 lovas kocsit;

d) a netaláni könnyű sebesültek számára, mindenkorra 4 sebesültnek egy két lovas kocsit;

e) a tábori kovács számára 4 lovat.

Mind ezen előfogatok a katonai élelmezési tiszt úr által készpénzben fizetendők, miről őt teszem felelőssé.

4-szer Semmiféle magán-kocsikat a hadseregben nem tűrök, annál fogva tudatom mindenkivel, hogy ha olyan magán-fogat van, azt 24 óra alatt eltávolítsa, mert ellenkező esetben, ha mars közben olyat találандok, azt az utócsapat által az út mellett fölborítatva, megégettetem.

5-ször Minden századnál csak két tápnőt (Marquetender) szabad és kell tartani; e nők málhahordó állatjaikat kötelesek századosaiknál följelenteni, azok kötelesek egy egy

málhás lovat, öszvért, vagy szamarat tartani; hogy azok ellátásáról szükség esetében rendelkezés tétethessék: – a tápnőknek szigorú büntetés terhe alatt megtiltatik, a sereg után vitt eledelt és italt – teljes mértékben kimérve, – a vett áron két krajcárnál drágábban adni a katonaság és az imént elősorolt fuvarosok közt. – Hogy pedig náluk minden pillanatban italok és hordozható eledelek találtassanak, a tápnők felelősök, ellenesetben a seregtől elűzetetnek.

6-szor A többi törzs, fő és altisztek, valamint a közvitézek nejeit is, 48 óra alatt a seregtől eltávolíttatni rendelem.

7-szer Minden katona kivétel nélkül köteles, magával 48 órai eledelt, kenyér, szalonna-, vagy sült hús-félében magával vinni, miről a főtiszt urakat teszem felelőssé.

8-szor A katonai élelmezőnél minden időben legalább is 12 darab szarvas marha, 40 akó bor és 10 akó pálinka mint előleg, pontosan készen tartassék, miről az intendantúrához beosztott főtiszt urat teszem felelőssé.

9-szer Minden reggel midőn az idő engedi, 9 órakor nálam törzs rapport fog tartatni, melynek végeztével rendszeren egy kis hadi gyakorlat felől tartandó tanácskozásra minden főtiszt urat szívesen látok, – de

10-szer A reggelenként való törzs rapporton jelen kell lenni a segédtisztnek, táborkari tisztnek, hadbírónak, porkolábnak, az élelmező főtisztnek, főorvosnak és a polgári élelmező biztos urnák is, midőn a főhadiszálláson van, valamint a szolgálatban lépő főtiszt uraknak, nemkülönbén a főpénztárnok és számvevő uraknak is.

Ezen parancsom mindenkori pontos teljesítéséért, úgy az egyes parancsnok, valamint a fővezér segéd-tiszt és tábornokari tiszt urakat teszem felelősökké, hogy pedig ezt kiki jól megértse, ezennel meghagyom, hogy három egymás után következő napon felolvastassék és megmagyaráztassék.

A 9-ik hadtest balszárny fővezére

Csutak

őrnagy, dandárvezér.

Másnap, 1849. február hó 21-én kiáltványt bocsátók ki, a föllázadt oláh néptömeghez, melyet oláh nyelvre is fordítva, saját oláh embereik által széjjel is küldöttem. E kiáltvány szóról szóra itt következik.

Kiáltvány Zaránd és a szomszéd megyék oláh ajkú népeihez! Román polgártársaim! Magyar- és Erdélyország alkotmányos királyának hadügyministere által, ő felsége nevében, reám bízott e vidék félre vezetett népeit és lakosait, mint fegyverben álló és tömegesen föllázadt csoportot, győzni tudó sereggel ősi tűzhelyeikhez visszatéríteni, vagy ellenesetten azokat, mint törvény ellen lázadókat, fegyverrel legyőzni.

Azért kötelességemnek ismerem titeket felszólítani, hogy térjete vissza ősi tűzhelyeitekhez, és ne hallgassatok a véres áldozatokban gyönyört és örömet találó olygarchiának csábító szavaira; most még van időtök bántalmatlanul tűzhelyeitekhez visszatérhetni, – mert nekem nemcsak feladatam, hanem komoly, föltett szándékom és célom is, titeket baráti, sőt testvéri keblemre ölelhetni – a szabadság irigy ellenségeinek emésztő boszújára; de a mily jó és emberszerető vagyok most, midőn titeket ősi hajléktokba

való visszatérésre hívlak föl, ép oly szigorú leszek azok iránt, kiket előre nyomulva, fegyverben találok. Azért fogadjátok el magyar-testvéri jobbomat, míg békét ajánl, mert győzni tudó seregem az elvezetett nép iránt, jobbjobban a fenytő és fékező fegyver, de baljában a béke pálma ágát magasan hordozza, mint szabadság harcosaihoz illik.

Még egyszer ajánlom a békés visszatérést, nehogy majd késő legyen, mert seregem elég erős, titeket a magas hólepte bérceken ép úgy, mint a mélységes völgy üregében követni, győzni szokott fegyverével, és engedetlenségtekért titeket azzal büntetni. Kelt N. Halmágyon 1849 február hó 21-én*). A 9-ik hadtest balszárny dandárvezére: Csutak Kálmán őrnagy, dandárvezér.

Mindenek előtt tudni kell, hogy e vidék oláh ajkú lakosai egyenkint és elbújva, az erdők vastag tölgyei mögül és sűrűbb berkekből per maie à propos is, nem ritkán megkísérlek, hogy egy egy magyart meggyilkolhassanak, a mint Gráál és Beke alatt hét nemzetőrt sikerült nékiek ily utón életétől megfosztani, – mondom, hogy e vidéken még a fán rezgő levél is ellensége volt a magyarnak, úgy anyira, hogy egyszer Halmágyon egy háztulajdonos, a hol négy honvéd volt beszállásolva, saját házát gyűjtá meg a fáradt honvédekre, csakhogy oda éjgenek, mi azonban nem sikerült. –

Soraimat azonban, minthogy nem rendes, és országos történet-írást szándékom írni, hanem csak mint parányi féreg, egy morzsául akarom hazám történet

*) E kiáltvány a Közlöny hasábjain is olvasható volt,

írójának tollába adni, oly dolgokat illetőleg, melyekről jobb és valóbb fölvilágosítást ki sem adhat, még maguk a volt kormány férfiai sem, mert nekem jutott a szerencse, vagy szerencsétlenség, hogy az itt történt nem kis események tengelye legyek; – azért a vidék hegyes völgyes, vagy regényes tájékáról írni nem akarok, mert azokról írtak már több költőink, aranytollaikkal, miért is csekély munkám csak is oly olvasónak nyújthat némi élvezetet, ki azon vidék fekvését ismeri, valamint a hadjáratban is járta némileg és ismeri annak millió apró elágazó fáradalmas vonásait a kivitelben.

Csak alig harmad napra ismét egy futár által vevék rendeletet a hadügyministertől, hogy Gráál László Józsefhelyről Bácskába vonuland, azért az általa védett vonalokat is parancsnokságom alá adta, valamint annak felelőssége is engem terhel; mely rendelet vétele által ismét szaporodott seregem, de területein is nagyobbodott, melyre felügyelnem kellett, mi által állásom fáradalmasabb és feladatam megoldása terhesebbé vált. Itt Gááltól átvettem: –

1. Egy század honvédet, Burecz százados alatt, ennek létszáma.....	185 fő
2. Két nemzetőri századot, Állványi és Nosdroviczky századosok alatt, létszám.....	575 „
3. Két darab három fontos csajkás ágyút illető tüzéreivel és lovaival	30 „
Összesen . . .	
790 fő	

És így összes seregem száma volt ezekkel együtt 2603 ember, 5 ágyú, 20 lóval és 56 darab

hátas ló, – ezek után megkezdtem sereggemmel a hadjáratot, és pedig ily modorban:

A főhadiszállás N. Halmágyon maradt, az előőrsök és előcsapatok Halmágytól egy mérföldnyire, a szárnycsapatok jobb és baloldalon fél mérföldnyire. Azonban a sűrű erdő és hegyes vidéken fölötte nehezen lehetett, a szárnyparancsnokokat időről időre értesíteni, úgy anyira, hogy minden kis levélkével egy bizonyos csapatot kellett fárasztanom. Ez naponkint így történt, és így is nem ritkán támadtattak meg embereim.

Ez bajos helyzet volt, melyet sokáig kiállani nem lehetett. Azonban a körülmények másképp rendelkeztek, – bár merre indultam, alig állítám föl seregemet, már a két oldalon magasló hegyek ormairól hallatszottak a mozsárágyúk jeladásai, s így minden elindulásom hasztalan és siker nélküli volt, anyival is inkább, mivel a városban létező oláhok azt észre véve, azonnal jelt adtak a hegytetőkre, indulási szándékomat, mielőtt megtörtént, ekkép elárulván, már mérföldekre hallhatók valának a mozsarazások jeladásai. – Február utolsó éjjelén érkezett egy felhívó levél Ins tili or is János élrelmezési kormánybiztosomtól, ki is fölker mindenre, a mi szent előttem, hogy – ha csak lehet – siessek Petrisre, mert az ottani birtokosra, mielőtt 48 óra eltelnék, reátörnek, a lehető legnagyobb pusztítással, tehát menteném meg a vidéket a végelpusztulástól, anyival is inkább, mivel Soborsinban semmiféle katonaság sincs.

E kérésnek engedve, noha nem volt az én vonalomban, csak szomszédságában, még azon éjjel útnak indultam, egy század német legio, négy század honvéd, egy

század nemzetőr, három ágyú, és harminc huszárból álló csapattal, seregem hátrahagyott maradványait N. Halmágyon, Dalos Elek századosra bízom, ki is időközben azt vitézül védelmezte, egy megrohanási próba ellen.

A mint utamat folytatám Pétris felé, a magas hegytetőkön át, járatlan utakon, a Jószáshelyen talált katonaságot is magammal vive, s midőn az élelmezési biztossal találkoztam, visszajesztett, hogy eme rettentő és járatlan hegyeken ágyúkkal átvonulni lehetetlen, mire azt felelém, azaz én gondom, ő csak lássa el embereimet oszonnával, a többiről majd én felelek.

Alkonyodáskor neki indítam a bortól kissé fölhevült csapatomat, a meredek és sziklás hegy ormainak Bucsáva fölött. A nemzetőrök egy része a nyolc ökör által vontatott ágyúk és társzekerek segítségére valának rendelve. Négy helyen történt azon éjjel, hogy az igavonó marhákat kifogattam, az ágyúkat kötél segítségével eresztettem le, és így, bármi nehezen, március 2. délután négy órakor Rosia község magas bérceiről vonultam lefelé a faluba és onnét Petrisre. Rosiában fölötte csodálkoztak a lakosok, mert ők még ott katonaságot keresztül vonulni soha sem láttak; a Hóra Kloska idejét kivéve, de akkor is csak népfölkeléseket; még azon este felé Petrisre érkeztem, a hol az ellenségnek nyomait sem találtam, és arról senki mit sem tudott.

Midőn ily módon való ide csábíttatásomon tűnődve kissé boszankodtam, és már a beszállásoláson gondolkodtam, hogy az úgy történhessék, miszerint ha netán valami kétnyelvűség lenne a dologban, azonnal készen legyek sereggemmel, a

raid határaiba visszautasítani; midőn így gondolkozva a helység háza előtt seregem közepette tanyáztam, egy fiatal polgárisult egyén hozott egy levelet, Soborsinból hozzám címezve N. Halmágyra. Olvasám belőle Soborsinnak szomorú helyzetét, hogy az ellenség már hidat csinált a Maroson keresztül, és még 48 óráig ily békében dolgozni hagyni, azon bátran átkelve, szomorú kilátás lehet. Én a futárt mindenről jól kikérdeztem és magam is a térképet vevém elő, úgy gondolkodtam, ha hogy azok szabadon a hidon átkelhetnek, azok az aradi ostromzár sereget meg fogják szalasztani, de tehetik azt is, hogy a hegy alján átcsapván, Váradnak tartanak, s ekkor vége van a további maradhatásnak. Mind ez eshetőségeket fontolóra véve, elhatároztam magamat Soborsinba vonulni még azon éjjel: a futár tudtomra adá, hogy a Marospart már jól meg van rakva ágyúkkal és örökkel, úgy, hogy az utat passzírozni nem lehet, – ekkor azt felelém, hogy szemtanúja legyen az ottani lehetőségnek, tehát tessék itt maradni, mert vissza úgy sem bocsáthatom, csak majd ha én is oda megyek. – S így a futár nálam maradt, kit azonban szemmel tartattam. A folyamodvány forma levél Neszli Mátyás soborsini plébánustól is alá volt írva és valamenyi honoratior által.

Még azon este, 6 óra után útnak indítám fáradt seregemet, magammal vive egy kocsi szalmát jól megáztatva, midőn a mondott helyhez közeledni hittem, a szalmát össze fonattam és a kerekeket véle bétékergettettem, a seregnek halálbüntetés terhe alatt hallgatva haladást parancsoltam, a lovasságot az út mellett a gyepen ott is lassan vezettem, míg végre éjféλι egy óra után sike-

rült szerencsésen és észrevétel nélkül Soborsinba vonulnom.

Petrisen kiadott napi parancsom: – „Vitézek! Bár menyi fáradtsággal és véres áldozattal küzdjenek is a' hon seregei, tettek légyen bár megnyit, de míg teendő van, addig anyi, mintha semmit sem tettek volna: azért mi igen sietve rögtön fel fogjuk keresni az előttünk bujkáló ellenséget, a lehető legnagyobb csendben, és megtalálva, ráütünk és megsemmisítjük. Azért ajánlom halálbüntetés alatt a lehető legnagyobb és legmélyebb csendet és fegyelem betartását sat*.

Soborsinba érkeztem után bementem a plébánus úrhoz, kinél az állásról tudakozódtam. Ez jó honfihoz illően mindent elbeszölt. Erre magam gyalog, a sötét éj dacára a Marospartra mentem, némileg az ellenséget megszemlélhetni. – Másnap március 3-án reg. 8 óra tájban megkezdtem a már általuk vízbe állított hajó-hídjaikat ágyúimmal lerombolni, a mi sikerült is. A már beállított 3 hajót, mint híd-alapot, a Marosfolyamba sülyesztettem, később a túlsó parton lévő redoutjaikból is sikerült őket kivernem, valamint az ölfa rakás háta mögül is elúznöm az ottani gyalogságot, úgyanyira, hogy az átjöhetést egy időre megsemmisítettem, valamint az ellenek hót ágyúját demontiroztam – s mint egy délfelé láttam az uhlánusokkal egy lovas üteget a Marospartra vágatni; mire egybevetvén, hogy a zajló Maros az átmenetelt nem engedi, komp vagy csolnak nincs ez oldalon, annál fogva tovább itt az ellenség tüzeiben állani nemcsak célszerűtlen, hanem bűn is

volna, embereimet minden haszon nélkül föláldozni, a városba bevonultam kis csapatommal.

Innen írtam Gáál Miklós, úgy Kiss Pál, az aradi várzárlat parancsnokainak, hogy ez a hely igen veszélyes az egészre nézve, és hogy ők, ha ezt erősen el nem látják katonasággal, még mielőbb meg fognak lépetni a német seregtől: Léderer alezredes volt a Marosparton, mint előőrségi csapat parancsnok, Blomberg dandárával, a tábornok Facséton volt szállásolva, s a midőn már ágyúit demontiroztam, a tábornok oda jött. De már későn volt, mert a hid-alap lesúlyesztve, az ágyúk lerombolva, redoutjaikkal együtt, embereiben is tettem némi kárt, de minden esetre a meglepetés által nem jól érezték magukat; úgy anyira, hogy Ledéért haditörvényszék elé állították: mit csak a hadjárat után tudtam meg. – A magyar hadsereg a Maros jobb partján állott, s onnan igyekezett a bal parton lévő ellent legalább schachban tartani.

A mi részünkről elesett 5 nemzetőr, 7 honvéd és 40 sebesült, s így a város és talán Arad és más része is a honnak, a főt említett elestek és sebesültek vérén lett megmentve. – Március 4-én az elesettek eltemették, a sebesülteket pedig gyógyítás alá adtam, mire Szentiványi az 59. zászlóaljjal oda érkezett, én pedig 5-én reggel Villám alezredesnek e vonalat átadtam, s délután ismét Petrisnek vettem utamat, a hegyeken keresztül, mert a merre jöttem, arra menni nem lehetett. Petrisre érve, itt azon éjjel pihenve, reggel útnak indulva Rosia és Petrosza hegytetőkön keresztül, felső és alsó Vácának tartva, felső Vácára ismét Isten nevében kellett ágyúinkat a völgybe

lebocsátani. De most már a sötét éjben jól be nem látható mélységbe csak úgy gördíttethetem le azokat, hogy előbb vékonyabb, vagyis fiatalabb fákat vágatva ki, s az ágyúkat négy szálfá közé szorítva, kötéllel átkötöztetem. –

Ez intézkedés oly anyira sikerült, hogy azok egyikének sem lett legkisebb sérülése sem, – és csak midőn leértek, azután lehetett a faron lecsúsztatott lovakat elibük fogni: miről tanúskodik, az ide szórúl szóra beigtatott szalontai I. nemzetőri század hozzám intézett bucsu levele is:

A bihari szalontai nemzetőrsereg 1-ső századától. Lazur 1849, március 15-ön. Tisztelt őrnagy úr, vezérünk! A midőn mi azon kitüntetésekért, melyeket mint hadseregvezér érdemünk fölött több alkalommal, közelebb pedig folyó hó 14-én a 74-ik szám alatt kiadott nagybecsű levelében tanúsítani méltóztatok, legforróbb hálás köszönetünket nyilvánítani szerencsések volnánk, elmulaszthatlan polgári kötelességünket hiszszük teljesíteni az által, ha Isten és világ előtt kijelentjük, miképen azon érdem, – s ha lehet dicséret, melyet a csaknem járhatlan bércék ormain keresztül vezérlett tábor – melynek mi is csekély kiegészítő-része valánk – a soborsini csatában szerzett, senki másé nem lehet, mint Csutak Kálmán bátor és vitéz vezérünké; ki azt tagadni merészelné, mi annak szemébe fogjuk kiáltani: „te a hazafiúi erényeknek kérlelhetlen ellensége vagy, távozzál egy oly férfú elől, kinek keblét minden léptében, a haza szent szabadságának tüze hevíti”. A szalontai nemzetőrség első századának rövid idő alatt nyert tapasztalása után, az hite és őszinte vallása: hogy az egész

táborbeli sereget egy fénypont sugározza körül, ez maga a vezér, kiben minden egyesnek bizalma öszpontosulva van, tőle ered mindaz, mi egyeseket, vagy csapatokat kiemel, így a mi kitüntetésünk is, más hozzánk hasonló nemzetőrök fölött, tisztelt vezérünk érdeme, mi csak szerencsések voltunk oly vezér kormányzása alá juthatni, kiben a nemzet egy bátor, elszánt vezéren kívül, lelkes, mivel, ernyedetlen szorgalmú, értelmes hazafira számíthat, kiben a sereg hivatalos eljárásánál, atyát, azon kívül barátot ismer. Isten! Isten! szabadság Istene! ily férfiakat sokat korunknak, s diadalünnepet szentel nem soká, a magyar nemzet neked.

Ily meggyőződések után térünk mi szeretett megyénkbe, tűzhelyeinkhez vissza, azon szíves óhajtással veendünk búcsút szeretve tisztelt őrnagyunktól, kinek emléke élni fog lelkünkben a sírig: hogy az olyan vezért, ki bennünket oly viszontagságos, s élet veszélylyel járó kősziklás hegyeken keresztül, erős ágyú kíséretével, minden hiba nélkül, épen, erősen és föllekesítve vezetett a dicsőség mezejére, a magyarok Istene sokáig éltesse, mindig győzelem koszorúzza polgári törekvéseit, a történet írás pedig utódaink előtt is, az Erdélyország határszólón „Tyetrosza” nevű legmagasabb hegy csúcsán ágyúkkal keresztül utazott őrnagy Csutak Kálmán úr nevét tegye ismeretessé, ki előtt meghajolva, teljes, tökéletes bizalmunk nyilvánítása mellett, örök tisztelettel maradunk, tisztelt őrnagy úrnak, vezérünknek tisztelő polgártársai: Fonyád László a szalontai nemzetőrség első század századosa, és a szalontai nemzetőrség egész első százada.

Felső Vácára érve, a falu szélén egy embert találtam,

ki épen az oda való bíró volt, s midőn észre vette, hogy magyarok vagyunk, azonnal jelentést tett, hogy a kormánybiztos rendelete folytán, ő nekem szénát és szalmát, anyit a megnyit lehetett, küldött, de a most is Alsó-Vácán túl táborozó oláh csapat vezetője azt lefoglalá.

Erre a bírót azonnal letartóztattam és halálbüntetéssel fenyegetem, hogy ha nem igaz, a mit most mondott; arra ő felelé: uram, az itteni oláhpapnál most is konferenciáznak küldöttjei az oláh tábornak; egy század kíséretében azonnal oda küldöttein őt a gyűlde tanyájára és annak tagjait el is fogattam, hat honvéd és két német légionárius meg is sebesített az elfogatási küzdelemben, mivel a fegyveres lármát minden áron ki akartam kerülni, a mi sikerült is. A midőn őket őrizet alatt a sereg után kísértetem, alig valék a falu szélén, a fürdő helyen kívül, midőn a N. Halmágy és Kőrösbányára vezető úton magam is láttam, roppant tanya tüzét az oláh tábornak; midőn azonban a hidon át akartam menni, az le volt szedve. Embereim keresték, de sehol sem találták annak pallóit, magam is keresésnek indulva, csakhamar nyomára akadtam a sötét est dacára is, egy darab fölászott földnek, ottan kezdek egy kissé utánásatni, s a pallók csakugyan előkerülvén, azokat szép csöndben fölrakattam, a hidat földdel behordattam, s azután rajta csöndesen átkeltem, észrevétel nélkül – a tűz mellett nagy robajjal csevegő tömegetől; az előőrjeim vagy is előcsapatom kezeibe jutott három oláh határőr, fegyverestől, kik az oláh csapat őrszemei voltak, azokat is fogva tartva, a tűz mellett mulató csapat felé siettem, csöndesen, s midőn jó közel értem, sikerült föl-

állítani ágyúimat, s az első jelre közibök kartácsoltattam úgy anyira, hogy bizony belőlük sokan ott maradtak, mert 5 ágyúm mindegyike három lövést tett, kartácscsal, a tüzet csakhamar eloltották, s a hátuk mögött lévő magas hegyre vonultak föl, a sűrű erdőségbe, nekem pedig őket követnem nem lehetvén, csak tovább haladtam, N. Halmágy felé, tartva attól, hogy az utón talán még találkozom ilyen csapattal, anyival is inkább, mivel az elfogott 3 határőr egy pillanatban hirtelen rohammal elkapva fegyvereit a szekeres embertől, a seregre tüzeltek. – Ezt jeladásnak hittem: őket még az nap haditörvényszék elé állíttatám, minek folytán golyó és lőpor által ki is végeztettek.

Másnap jött hozzám Institoris János élelmezési biztos úr, ki tudata velem, hogy az éjjeli meglepetés után, sok volt a holt tetem, melyek eltakarítására a szomszéd falubelieket is azonnal kirendeltem: a soborsini csata után főntnevezett élelmezési biztos úr hozta hirül, hogy a Maros balpartján álló ellenséges tömegből sok halott és sebesült lett volna, miről azonban én semmit sem tudtam.

Erre, egy napi pihenés után indultam el Kőrösbánya és Vácának újból leendő visszafoglalására; március 11-én Vácát kevés csatározási tüzelés után sikerült elfoglalnom Jánku csapatjától, de Kőrösbánya kevéssel több dolgot adott, azonban még az nap azt is sikerült elfoglalnom az oláh tábortól, mely alkalommal zsákmányul maradt 150 darab különféle szarvas marha, 400 darab juh és 15 darab apró lovacska, a milyenekről Rotteck történetében azt monda, „hogy a magyar alföldön igen apró lovak vannak és úgy nevezik, hogy: rospont”.

Körösbányáról közhírré tétettem, hogy bárki is, ha ki tudja mutatni, hogy az ellenségtől zsákmányban nálam maradt marhák, juhok, vagy lovak közül, valamelyik az övé, neki vissza fog adatni, de nyolc nap lefolyása után másképen leend felőlük rendelve, t. i. el fognak árvereltetni.

Mindjárt találkozott sokaknak valódi, de még többnek álgazdája is, nevezetesen id: B. F. zarándi alispán, azonnal megalázta magát, hozzám jött, s vagy 24 darab jármos ökröt kért ebből a zsákmányból, mely kérése azonban részemről megtagadtatott, s e megtagadás elég volt arra, hogy ő ingyen ökrökhöz nem juthatván, engemet, vagy benem a hazát, bárhogy is megboszulja. – Az ilyen jó urak ellen minden nyelvkülönbség nélkül, fölötte föl volt bőszülve az odavaló lakosság, mert itt a szegény embert és volt jobbágyot csakugyan az iga vonó marhához hasonlították, nem ritkán történt, hogy egy fejkötőért, egy pár keztyűért, vagy egy pár cipőért Zaránd vármegyéből Aradra küldöttek a szegény embert, gyalog, saját élelmén robotban, ki is nyolc, vagy tíz napot töltött ez útban, neki pedig csak legfőlebb négy vagy öt nap tudatott be tartozásába.

De mutattak az előljárók nekem némely községből oly adatokat elő, mire az ember haja, szála is fölállott és vissza borzadt minden jobb lélek; – a többi közt egy szegény ember robotba Körösbányáról Kolosvárra küldetett egy pár báli cipő és csizmaért, ki is az utón a nagy hidegben megfagyott, sőt voltak még ennél borzasztóbb esetek is, de mint nem ide tartozókat elhallgatom; ezeket is – csak per tangentem hoztam föl.

A kormánybiztos is arra szólított föl, hogy a zsákmanýul esett marhákat adnám át neki, mire azt felelém, hogy nyolc napot bevárok, a mint már a térparancsnoknak ki is adtam, és a mi azután maradna, azt neki kiadni kész leszek, rendes nyugta mellett, – mire azt felelte, hogy hát én kinek adtam nyugtát rólok? – Erre persze hogy mitsem válaszoltam, mert mit is lehetett volna mondani, de elértem utógondolatát, azért a letelt nyolc nap után a mi ott maradt, nyilvános árverés útján eladattam, a pénzt pedig a pénztárban letéetni rendelem, – miről a jelentést a hadügyministernek felterjesztem, a honnét is azon választ nyertem, hogy a pénzt tartsam meg, s a jövő havi fizetések, szóval kiadások és bevételekbe tegyem bé, mit bizonyos urak hinni nem. akartak, s még akkor sem adtak teljes hitelt, midõn Mészáros hadügyminister erre vonatkozó rendeletét látták.

Nem sokára ez eset után kapok Debrecenbõl egy dorgáló rendeletet a hadügyministeriumtól, hogy S. G. kormánybiztos úr jelentése folytán újból megparancsoltatik, miszerint helyemet, melyet elhagytam, foglaljam el, és a kormány tudta nélkül azt elhagyni ne merészeljem. – De már erre a hamisan koholt hirre, épen nem maradhattam csõndesen. A hozzám küldött futárnak tudtul adám, hogy a hely, hol most áll, Kõrõsbánya és a vezér én vagyok, tehát ha engem itt lát, akkor csak elhiszi, hogy nem hagytam el helyemet; – de meg is írtam a hadügyministernek is, hogy én helyemet el nem hagytam, s azt tenni a kormány híre és engedelme nélkül nem is fogom, – annál fogva kérem az ily álhírek szerzõjét megdor-

gálni, hogy haszontalan ékeivel ne alkalmatlankodjék, az ország rovására; én csak előre nyomultam, de nem hagytam el a vonalat, mely vezérletem s parancsnokságom alá adatott. – Azonban nem tudom, hogy én a kormánybiztos testőrjéül volnék ide rendelve, mert ha igen, kérem velem tudatni, hogy akkor tudjam, hogy tőle függök. – Mire azonban nekem mit sem válaszoltak, hanem S urat koholt vádjaiért megdorgálták; itt kezdődik a kettőnk közti viszály almáján való rágódás.

Nem tagadhatom, hogy engem fölötte bántottak a kormánybiztos efféle alaptalan koholmányai és alaptalan vádjai, anyival inkább, mivel én egy kormánybiztosban nagyobb szereplőt véltem, azért alkalmilag megírtam neki, hogy egy kormánybiztosnak nem illik más becsületére, még magán ember ügyében sem, annál kevésbé országos ügyben valótlanokat állítani: miből csak azt kell hinnem, hogy nem érti, se nem tudja utasításomat, mely naponkinti rendeletekből állott s melegen fölkérem, hogy most, midőn minden becsületes honfinak főtörekvése az, hogy az egyetértést szilárdabb lábra állítsa, – felejtse a politikai pályán vezetett személyek elleni ingert és pártoskodást, most inkább egyesülni, mint szétszakadozni kell, azért intem és fölkérem, mert ellen esetben félre fogok tenni minden tekintetet, állást, vagy kort sem véve figyelembe, komolyan fogom venni tényeit, miként azok adva vannak; én sem vagyok barátja a katonai önkényszülte kormánynak, de most száz kormánybiztos sem tehetne rendet, míg a fegyveres erő előbb a rendet és törvény iránti tiszteletet helyre nem állítja, – ez nézetem, de ha ő oly varázs-erővel bír,

hogy az itt lévő katonaság mellőztethetik, akkor csak tessék írásban adni s följelenteni, higgye el, hogy örömet elmegyek e helyről, mert minden egyes honfinak még sok teendője van, az ország terjedelmes határain belől, a fölöttünk összecsapott ármánykodók ellenében. – Körülbelül ily forma levelet írtam neki, mire választ nem kapván, a dolgot javulni képzeltem.

Erre csakhamar, úgy szólván néhány nap múlva, hadi fáradalmaim között kapok egy csomag vádlevelet Debrecenből, melyre hivatalosan kell válaszolnom, de nekem roppant sok dolgom lévén épen akkor, a fegyveres ellenséggel, amint a vádleveleket elolvastam, egyszerűen felírtam, tennék helyembe más parancsnokot, s engem a vádló kormánybiztossal együtt, állítsanak hadi törvényszék elé, mert itt, a harc-mezőn lehetlen ily légből kapott vádak tömkelegére replikázni. – Mindezen kérésemre semmi sem jött; igaz hogy oda írtam, hogy azért kérem magam Debrecenbe a haditörvényszék elé, hogy a ki bűnös leend kettőnk közül, az példásan büntetődjék – hogy miért, nem tudom, de a katonai, valamint a polgári legfelsőbb hatóságok is elhallgattak, gondoltam, hogy talán figyelembe sem akarják venni eme koholmányokból össze férceit vádat.

S. G. kormánybiztos terve mindenütt kitüntetve állott, bármely tenyéré néztünk, ő csak bonyodalmat óhajtott előhaladhatásom gátlására, nehogy valamikép hova hamarabb sikerüljön, az elvezetett oláh népek megfékezése, vagy visszatérésük; mert ő sem Kossuthnak, sem nekem, de egy szabadelvű embernek sem volt barátja, szűkkeblűségénél

fogva, a személyes boszú sikere, csordultig tölte keblének győzelmi öröm poharát.

A mint a szerencse kis csapatom fegyverének szolgált, s hogy több helységben első fölhívásomra sikerült, néhány száz román atyafit tűzhelyéhez visszatéríteni, megparancsolám a détachment vagy térparancsnokoknak, hogy a helységekben találtató fegyvereket mentől előbb a legnagyobb óvatossággal szedjék be, mert hátam mögött fegyveres erőt tudni nemcsak nem akarok, hanem a fegyverre katonáimnak is szükségük van; – egyszer csak kapok kétfelől jelentést, hogy a fegyverek beszédését nem foganatosíthatják, mivel az embereknél a kormánybiztos által, azok, engedély mellett meghagyattak, mire a beszédést ismételve szigorúan megrendeltem, azon kijelentéssel, hogy azt nem hiszem, mert ez már az én körömhez illő tisztí eljárás – a kormánybiztos úr pedig nem bocsátkozhatik ilyesekbe, kölcsönös értekezés előtt. A jelentésben foglalt fegyver engedély felől pedig ez óráig egy betűt sem tudok, annál fogva, ez inkább mások általi koholmány lehet: minek vége az lón, hogy két ilyen cédulát hozzám beküldöttek, melyekből láttam, hogy a jelentést tevő Csillag főhadnagynak igaza van, ekkor tökéletesen tisztában voltam emberemmel. Egy szavamba került volna akkor, a világ előtt, őt öreg és családos ember létére, örökre megbélyegezni, de nem volt elvem mások becsületének porba tiprásával magamnak gyönyört szerezni.

Csakhamar igyekeztem vele találkozni és kérdést intéztem hozzá, a fegyver beszédés vagy be nem szedhetés tárgyában, mire az öreg biztos úr kissé kétértelműleg

nyilatkozott, minthogy nem tudta hányadán van, láttam zavarba jöttét, azt mondtam, most talán rajtam volna a sor jelentést tenni, de nem fogok, én tűrök addig, míg csak lehet, mert jobb szeretek barátokat, mint ellenséget szerezni, most csak átláthatja ön, uram, hogy ily módon kiadott rendeletéről a kormány mit sem tud, de nem is tudhat, mert az esetben engem is tudósítottak volna. – ön zsarolással vádolt engem, de arra majd a törvényszéken akarok, önnel szemközt állva felelni, most csak annyit, hogy kérem ily rendeletek kibocsátásától jövőre óvakodni méltóztassék, mert ellenesetben kénytelennek fogom magamat érezni, jogaimmal s hatalmammal élni; befogom szemeimet ez eset előtt, de legyünk e vidéken való működésünkben egybeforrt testvérek, hogy siker koronázhassa, anyi verejtékkal egybekötött fáradalmainkat! Uram, nincs és nem lehet honfiúnak a földön nagyobb jutalma, mint ha a késő kor méltó elismeréssel említi nevét; azért most mint jó emberek és barátok váljunk el egymástól, adja az ég, hogy megértsük továbbra egymást.

Barátságosan elválva, ő Halmágyra ment, én pedig más nap egy új foglalásra siettem, mely sikerült is, t. i. Brád és Zalathnát néhány óráig tartó heves csata után elfoglalnom. Ez alkalommal sikerült az oláh fölkelt néptől két darab vas és négy darab fa ágyút elfoglalni. Ugyanekkor sok sebesültet is mutatott az ellenfél serege, kiket hazatérésük alkalmával láttunk. A csatatéren maradt az oláhokból mint egy száz halott, a mi embereinkből szerencsére csak egy halott és tizenöt könnyű sebesült, – ezt az olvasó hiszem, hogy csodálni fogja, vagy nagyításnak veendi, ez

pedig úgy volt, s ennek fölvilágosítására megkísérlem a csatát körülírni.

Brád megtámadása három oldalról történt egyszerre, mire a fölkelt oláh nép nem sokára kivonult Zrapce felé. Ezen táj csupa völgy és bércekből áll, az ország útját a patakok képezik, melyeken minduntalan keresztül kell menni, minden híd nélkül, Brádtól Zrapcéra. Csapatom bal-szárnya Dallos Elek százados alatt már akkor Zrapce fölött volt, midőn a futamodott sereg oda ért; jobb szárnyát Jászsits őrnagy vezette, a hegy ormain, mint oldal vadászokat, a középpontot vezeté Liptay őrnagy, én pedig Liptay és Dallos között foglaltam állást, három ágyúval és a német légióval. Ekkor sikerült az ellenséget a zrapcei pataokban csinált redoutjokból és mellvédjeikből kiverni, persze hogy mind ez ideig csak is a hegy ormairól dolgoztak ágyúim kartácsai, midőn a megrémült tömeg jobbra fölszaladt a hegyre, ott szemközt találkozott Jászsits őrnagy gyalogságból alakított vadászaival, onnét lefutamodott, Jászsits őrnagy által „üldözve,” mellettem elhaladva, rézsut hegynek tartva, de alig értek a második hegyláncolatra, ott Dallos Elek századosra bukkantak, úgy hogy már nem tudván hová lenni, kénytelenek voltak fegyvereiket letenni. Fejszójeiket vissza adva, őket haza bocsátám, minden bántalom nélkül; akkor jutottam mintegy 345 különféle löfegyverhez és sok, de haszonvehetlen lándzsához. Alig voltak a hazament emberek néhány napig tűzhelyeiknél, egy kis része vissza ment Janku táborába, de nagyobb része hon maradt és lett belőle földművelő polgár, sokan fiaikat, minthogy húsz pengő forintot kaptak felpénzül, elhozták

és beállították honvédek soraiba, de a húsz pengő forintot szüleiknek adták. Volt ilyen új katonám már vagy háromszázra menő, – ekkor terjedt el az a hír is az oláh táborban, hogy a magyarok vezére most oláh ember és azért sikerül neki őket anyiszor megverni, itt kezdődött az eszme szüleménye, hogy Janku magát seregével együtt megadja.

Most már a fiatal oláh gyermekek tömegestől jöttek hozzám, hogy honvédek legyenek, de nagyon természetes, hogy mindnyáját be nem fogadhattam. Ezt látták bizonyos urak, fölötte sajnálkoztak, hogy számításukon túl, jobban sikerült nekem az oláhokat meghódítani; kik nem tudták másképp, e már hazatérni vágyó népet, ismét a magyar és saját maguk ellenségévé tenni, hanem azon oláh polgártársakat, kik hazatértek, szántani hajtatták robotba, mi is nekem a néptől oly szemrehányólag panaszkodtatott el, mivel én az úrbéri munkát és dézsmát megszüntnek hirdetem: erre azt mondtam a panaszkodó atyafiaknak, mint a kik az öreg R. F. jobbágyai voltak azelőtt, jól van, tehát holnap is menjetek ki szántani, ön is ki fogok jöni, s ott panaszkodjatok majd előttem. Mi úgy is történt. Másnap délelőtt arra felé lovagoltam, ő, a birtokos mint e megye (Zaránd) első alispánja is künn volt a robotosoknál. A midőn az öreg úrral beszélgetek, oda jött a szántás munkától három ember, e szókkal: – Uram, mi robotban szántunk, holott Kossuth azt eltiltotta. Erre az alispán úr belé szól s azt mondja, hogy ők csak az 1848 előtti hátrányt szántják, tehát azt nem lehet robotnak tekinteni – mire én az embereknek azt felelém, hogy ha már három napja dolgoztak, tehát azon napszámokat én magam fizetem ki,

de robotba hajtani ezentúl senkit sem szabad, annál fogva itt van három pengő forint, minden embernek; és ezzel hazaküldém őket.

Az alispán úrhoz fordulva, azt kérdem tőle, hogy az eddigi borzasztó eseményeken nem okult e, közel 70 éves korára tekintve, vagy azt akarja, hogy mihelyest lábaimat elvonom e vidékről, ismét véres áldozatok undokságával emlékezzünk Zaránd megyéről! *) Uram, önökben nincs emberi érzés, de nincs a törvények iránti tisztelet sem, azért most nyíltan tudatom önnel, hogy ha még ilyesmit tapasztalok, hitemre mondom, Debrecenbe kísértetem, félre téve kort és tekintélyt.

Volt még azután egy főbíróval is kellemetlen esetem e vidéken. Ugyan is csak N. Halmágyon volt kovács, az akkori időben, oda haza, – s történt, hogy tűzéseimnek kellett a kovácsot igénybe venni, mire a főbíró úr munkája egy kissé háttérbe szorult, – ki azonban a dolgot nem véve tréfára, a kovácshoz ment és ott a kalapácscsal amúgy Zaránd megyeiesen elpáholta, miről nekem jelentést tettek, miután nem volt kovács, ki dolgozzék, a katonai kovács meg nem győzte maga, kivált a sok téli vasalást, mire magam is oda mentem és láttam, hogy a kovács csakugyan megvan vérezve, de verve is, – miért is főbíró urat kissé megintettem, azon megjegyzéssel, hogy ha a kovács belé hal, én őt a Nagy-váradai bíróság elé állítatom.

Ezek mind olyan esetek, melyeket jóvá hagyni nem

*) Ekkor ha vért szomjaztam volna, csak Bem tábornoknak kell az esetet följelentennem; kétségkívül célt értem volna, de ettől, mint polgárvértől irtóztam, később saját nevem áldozatával adóztam gyöngé és emberi bánásmódomért.

lehetett és épen azért, mivel az ember, más embertársát is embernek nézé, magas állásából, mindjárt nem arra a polcra való, – szerintük – mivel a népet pártolja s az urakat föl sem veszi, látszik hogy pórfíú, ilyen ajánlatokat hallottam többeket, de én erre mit sem adva, ragaszkodtam szigorúan elvem-, s katonai törvényeinkhez, hogy mint ember is tettem a népnek, azt tanúsítja, hogy a fogságom alatt midőn a császár Erdélyben járt, több zarándi magyar és oláh ajkú lakos, kegyelmezésemért folyamodott. Csak a pöffeszkedéstől alig mozdulható birtokosság volt minden áron azon, hogy engem ez állásomról eltegyenek, mert nem tűrhatték azt, hogy mindent megláttam és hogy embertársaimat különbség nélkül kihallgattam, ha hozzám folyamodtak; nem kevésbé értésemre adták, hogy magas állásomnál fogva nem illik minden apróságot magamnak elintézni, mire én azt válaszolám, hogy a mit teszek, arról bár mikor is felelni kész leszek, azért ne tessék magukat fárasztani, mert én e tekintetben, ha szigorú vagyok is, de igazságos. Ezer meg anyi apróságokat kellene még eme messziről szagolható fiatal s képzelt arisztokrácia ellenében fölhozni, – de magam is röstellem elősorolni.

Térjünk tehát vissza katonai eseményeinkre. Mindezek alatt én, mint kinek sok teendője, nagy tere és hosszúra nyúló vonalai voltak védeni, kevés katonasággal, – katonát kértem a kormánytól, hogy megfelelhessen eme, valóban nehéz feladatomban. – A kért katonaság helyett egy, körülbelül ily forma levelet kaptam a kormányzótól sajátkezűleg írva: Csutak Kálmán őrnagy s dandárvezér úrnak! őrnagy úrnak vett soraira mindenek előtt válaszolom, hogy

azon férfiú, ki oly csekély katonával s maroknyi sereggel, anyi bátor elszántságot tanúsított, és oly kiterjedt területet képes megfékezni, bizonyára fel fogja tudni tartani továbbra is az általa vérrel vissza foglalt országrészt honának, s megkettőztetendő erővel működend oda, hogy azt, mit eddig megfékezett, a hon javára meg is tarthassa.

Katonaságot most nincs hatalmunkban adhatni, de első leend, ki segéd-csapatot fog kapni, mihelyest valamely oldalról oda küldhetőek lehetnek, mire nézve már tétetett rendelés a hadügyministernél. Kelt Debrecenben 1849. március 5-én. Kossuth Lajos, kormányzó elnök. – Nem volt talán épen e szavakkal írva, de ez volt az értelme és tartalma, – ez mind azután történt, midőn már engem a kormánybiztos mint nép zsarolót feladott.

Nem sokára, március 25-ön érkezik egy levél, hogy valami Hatvaniféle szabad csapat, jól fölszerelve, rövid napok múlva parancsnokságom alá rendeltetvén, főhadi szállásomra be fog vonulni, a csapat álland öt század gyalog és egy század jól fölszerelt lovasságból, összesen 1200 főből. – Azonban a mondott napon érkezett azon csapatból két század, némileg felöltözve, fegyver és lándzsával föl is szerelve Pogrányi Sándor százados parancsnoksága alatt, néhány nappal később jött Hatvani a többi embereivel, kik rongyosak és mezítláb voltak, a lovasok is gyalog, veres csáköval, néhány karabinnal, rongyolva, a hideg havas eső dacára; mely szatírán kissé fölboszankodva, azonnal futárt küldöttem Debrecenbe, pár példánnyal, eme jól fölszereltten kapott katonákból; mivel az volt

mondva Mészáros hadügyministertől, hogy most már a katonaság kéréssel szűnjek meg.

A látványra Debrecenben mindnyájan elhűltek és méltán boszankodtak, hogy Hatvani őket enyire félre vezette és 85,000 pengő forintról, mint szerelési összegről számolni nem tud, vagy nem akar, melynél fogva küldetett hozzám egy szigorú parancs, hogy Hatvanit azonnal hadi törvényszék elé állítsam és ha számolni nem tudna... De nagyon természetes, hogy néhány hét telt el ebben és én addig folytattam hadi működésemet és így reám tolták Hatvani számoltatását és annak büntetését is, holott nem engem, hanem inkább a kormányt illette volna, tudakozódni többfelé, hol Hatvani csapatját szervezé, a polgári hatóságoknál; de higgye el bárki is, hogy valaki ellen a halálos ítéletet nem oly csekély föladat aláírni, hacsak embertársaink vérért nem szomjúhozzuk, már pedig ez nem volt soha természetem.

E közben is szüntelenül folytak a hadi események.

Az ápril 5-én végbement erős recognoscirozás alkalmával bizonyos Treila Juon nevű oláh alparancsnokot fogtak el katonáim. A nagyhalmágyi sótiszttség s a zaránd vármegyei ekkori tisztviselők fölismerek ez emberben azok egyikét, kik a kőrösbányai g. n. e. lelkészt, mivel azzal volt gyanúsítva, hogy a magyarokkal tart, hallatlan kegyetlenséggel hátán bélyegezek meg, valamint a Brádi családot is iszonyú kínzások közt lemészárlák; mindezek dacára azonban, mivel fontos fölfedezéseket ígért tenni, több ideig fogva tartam, s vettem is anyi hasznát, hogy megtudám általa, hová vannak temetve a lemészárolt család tagjai,

kiknek holttesteit fölásattatván, 9 vagy 10 koporsóba helyeztetve, illően eltemettetem egy közös sírba.

Épen ez idő tájt volt nálam Simonfy nemzetőri alezredes is, a köztem és a kormánybiztos közt fölmerült viszályok kiegyenlítése végett; ő szintén fölismeré a fogolyt, ki alatta szolgált egykor a Vaquantféle 62-ik sz. gyalogsoreszrednél. A legerősb fölügyelet dacára is sikerült Treilának Jankut írónnal értesíteni hollétéről, valamint nagyjából állásomról is. Ez értesítés folytán Janku april 9-én hajnalban megtámadá Brádon állomásozó előőrségemet, Liphay Lajos 16. honvéd zászlóaljbeli századost; az ágyúzást meghallván, rögtön arra felé sietek. Útközben találkoztam a hozzám küldött futárral, ki elmondá, hogy őket nagyszámú oláh-csapat ágyúkkal támadta meg, mire Dallos Eleknek a 27. zászlóalj ideiglenes parancsnokának a körösbányai hídon átkelni és a Brádra tört oláh csapatot Váló-Brádról hátban megtámadni rendelem, magam pedig Brádra, a helyszínéin siettem, mely alkalommal maguk az oláhok gyújták föl a brádi g. n. e. szép templomot. – Szándékom volt a román atyafiaikat jól bekeríteni és ott őket az utolsó emberig megsemmisíteni, vagy megadásra bírni. Azonban Dallos, minthogy nagyocská volt a kerület és lassan is haladhatott, a kiöntött vizek miatt, későn ért az általam kitűzött helyre, én pedig hadi cselkint nem vonulhattam hátra, a nélkül, hogy Brád városát a lángok martalékának áldozatul oda ne engedjem, ezt pedig tenni nem lehetett, s így sikerült az oláhoknak négy órai csata után a hegyek tetőire fölvonulni s onnét látva, hogy már be vannak kerítve, a hegy hátán vonultak Zrapce felé.

Még az nap erős portyázó csapatot küldék a zrapcei erdőkbe, de magam is utánuk mentem a vidéket megtekinteni, hogy legalább fogalmam legyen helyzetein minőségéről, itt portyázó embereim által mintegy 500 főre menő tömeg fogatott el, kiknek kegyelmet adva, tűzhelyeikhez szabad visszatérést engedtem. Ezek között volt egy öreg oláh pap is, ki' embereimtől, nevemet említve, kérdezősködött utánam. Ezt megtudva feléje lovagoltam, ki is midőn megpillantott, élém sietve térdre esett, s felkiáltott: pardon kapuiuj meo, domnule mariata (kegyelem fejemnek nagyságos uram). E kétségbe esett öreg emberen megesett a szívem, azt felelém, fije dare ammin (legyen tehát, Amen) megjegyzendő, hogy e népfaj előtt egy vallásos szó, legjobb kezeség; mire ő fölkel és élő szóval előadá, hogy ő Jánku küldöttje, ki is már megunta a havasokon való tanyázást, folytonos üldöztetésekkel tetőzve, hajlandó volna jogtalanul dühöngő fegyverét bizonyos föltételek mellett letenni, s ekkor átadá nekem Jánkuhoz írt sorait ama nálam lévő fogolynak, minek nyomán Treila Juont még az nap haditörvényszék elé állíttattam, mert Jánku engem annak alapján támadott meg, a mint azt izente is, és a haditörvényszék halálítélete rajta három óra múlva végre is hajtattott.

Nem lehet egy rab fölött sem eleget örködni, hogy életéről jelt ne adhasson, annál kevésbé tehetem én azt, mivel seregem két harmada oláh fiukból állott, kik azonban kötelességeiknek minden időben pontosan megfeleltek.

A hadi törvényszék ítélete Brádon, az anyi kinszenvedés színhelyén hajtattott végre, a népek és román feleke-

zetűek meglegedésére, mert ők maguk is azt mondták, hogy a mai csatában elesettek halálának is ő volt az oka.

A mi pedig a papnak tett béke ajánlatát illeté, megvallom, ez ajánlatra boldogabbnak éreztem magamat, mint ezer véres diadal babérai alatt, de nem mutattam azt, hanem szállásomra kísértetem a papot, s ott megvendégelve, magam írtam Jánkunak, ki is harmad napra válaszolt levelemre. Válaszának tartalma az volt, hogy ő hajlandó volna általános kegyelem biztosítása mellett fegyverét letenni, minek is sikeresebb eszközölhetése végett kér 14 napi fegyver szünetet, anyival is inkább, mivel az igen fölcsigázott nép dühe lecsillapítására hosszabb idő igényeltetik.

Nagyon természetes, hogy ez nem ment oly gyorsan, én azonban írtam a kormánynak, hogy küldene egy oláh születésű kormánybiztost, ki a népet a kért kegyelemről biztosítsa, minek következtében jött Drágós János, kiről majd a maga helyén fogok szólni.

E csata után találkozásom volt Jankuval a Tomasek fölötti hegytetőn, ápril 12-én és 19-én, mely alkalmakkor a következő értekezlet fejlett ki közöttünk, román nyelven:

– Ön Jáнку Ávrám? – kérdezem, a kölcsönös üdvözlések után.

Igen, ezredes úr,*) – viszonzá.

— Tehát engedek az ön felszólításának és íme, itt vagyok, hogy találkozásunkkal oszlassuk szét a két testvér

*) Itt az ezredesi cím nem hiúságból áll írva, hanem mivel a románok egyáltalában Colonello-nak hívtak, mi is ezredest jelent.

nép közötti véres ellenségeskedést – tessék tudatni velem szándékát.

— Ezredes úr! már harmadik hónapja, hogy uraságod bennünket seregével üldöz és mostanság csak hamarjában történt három csata alatt fölötte sok népet vesztettem; Önnek igen jó kémei lehetnek, hogy anyira bírnak utánunk eme hegyetőkön rohanni; de higye meg uram, e találkozás reám nézve szintén kívánatos volt, én megvallom hogy már nagyon meguntam, és önnek hozzánk bocsátott kiáltványából merítém azon óhajtást, önnel találkozhatni, és ama levél vételéből, melyben az általam önhöz küldött pap által, nekem találkozásunk helyét tudtul adá, – ma tehát itt vagyunk; azért kimondom önnek ezredes úr, hogy általános kegyelmet (General-Ainnestieát) kérek népeimre s ha ezt uraságod nekem biztositandja, akkor tizennégy napi fegyver szünet után, míg népeimet rábeszélhetem, fegyvereinket ön előtt, ott a hol azt kívánandja, le fogom tenni. Ez, a mit kívánok és mitől elállani nem fogok.

— Uram! a törvényes fejedelem, és az ország ezred-éves alkotmányos törvényei ellen fegyvert fogott néptömeg még soha sem számolhatott általános kegyelemre, annál kevésbé most, midőn ön és népei nemcsak a magyarok ellen harcoltak, nemcsak a magyar özvegyeket, árvákat és fegyverteleneket irtották, és rombolták, azok keservesen szerzett tulajdonait, hanem azon köpeny alatt, a koronázott király és Erdély nagyfejedelemségének tulajdonait is porba dönték; önök jól tudták, hogy a budai aranyolvasztó társaságnak tagja ö felsége is, mint magán ember, és még is

földúlták. Pedig ő felsége már csak nem magyar, aztán hogy remélhet ön általános kegyelmet a kormánytól, anyi ezer magyar kiirtása után. Ez, uram, boszút kíván; igaz, hogy nem szabad nekem a magány ember boszútól hevült keblének szózatát követni, de szóljon önmaga s mondja meg, nem érdemel e az ön népe véres boszúállást? a most elkövetett égbekiáltó gyilkolásokért? szóljon ön, mit tenne helyzetemben, ily nép ellenében?

— Ezredes úr, a már megtörtéteket megváltoztatni többé nem lehet, azért fordítsunk e dolgon a hogy lehet.

— Jól van, uram! tehát ön most önnel, mint a Magyarország által önök havasai ellen küldött főparancsnok fogok szólani, fátyolt akarok a múltra vetni, noha még látom párologni polgártársaim ártatlan véré, mely önökre büntetést kér, de meg akarom mutatni, hogy a magyar nemzet most is, mint mindig, nagylelkű tud lenni. Ön biztosítékot kór tőlem a nyereendő általános kegyelemre nézve, micsoda biztosítékot fog ön nekem adni?

— Fegyvereim letétele elegendő biztosítás leend a magyar nemzetre! –

— Nem uram, a magyar hadsereg azon a ponton áll, hogy önöket néhány nap alatt, minden esetre fegyvereik letetésére fogja kényszeríteni; azért az nem elég kezesség, hanem föltételeim következők:

1-ször hogy a fölkelt oláh nép családi tűzhelyéhez rögtön visszavonuljon, minden bántalom nélkül.

2-ször hogy fegyvereiket Abrudbányán mind lerakják, úgy fa- és ércágyúikat, lándzsa és kiegyenesített kaszáikat is.

3-szor, hogy közülök 4 honvéd zászlóaljat alakíthassak parancsnokságom alá, legfőlebb 8 nap alatt, ez leend legfőbb kezesség a béke fentartására, – minden beállítandó ifjú fog 20 pftot kapni, mit szüleinek vagy hon maradók rokonainak adhat, mivel ő, mint katona megkapja minden napi díjját és élelmét pontosan.

4-szer minden ember azon fog lenni, hogy a legyilkolt magyaroktól elorzott drágaságokat, az itteni kormánybiztos urnák átadja, vagy megmutatja annak hollótét, úgy nemkülönben azok hulláit, hogy azok rendes temetkezéséről gondoskodni lehessen.

— Ezek föltételeim, s ha ezeket elfogadja, akkor én is közölni fogom önnel az általános kegyelem megadását, addig azonban, mivel tudom, hogy az ily elvezetett és feldühödött népnek némi idő szükségeltetik a kibékülhetésre, annál fogva kijelentem önnek, hogy 8 napi fegyver szünetet adni hajlandó vagyok, és ha ez idő alatt önök fegyvereiket a mondott helyen lerakják, akkor én is ide jöve, fogom az ön által kórt kegyelmet kihirdetni.

— Most azonban csak anyit mondhatok, hogy ez ajánlatomat a hírlapokban fogom közhírré tétetni, mivel tudom, hogy önnek minden magyar közlöny megjő, tehát hogy olvashassa abban is. Ezt mondhatom most és ezt is csak úgy mondom, hogy ha majd látom, hogy a nép hajlandó, fegyverét letenni, mert ellenesetben én fogok tudni reájok hatni sereggemmel.

— Uram! 8 nap fölötte kevés leend, mert higgyje el, hogy ily felbőszült népet nem lehet azonnal megfordítani szép szavak által, azért én 14 napnál maradok.

— Hallja e Jank uram! a mit mondtam, hideg kiszámítással tettem, Ön jól látta, hogy a fölött gondolkozva szólottam, tudom, hogy 8 nap alatt mit és menyit lehet tenni,

a mi engem illet, majd fogok igyekezni oly lépéseket tenni, hogy a kívánt siker mielőbb bekövetkezhessek.

— Most még arra kérem ezredes urat, hogy eszközlene közibünk egy román ajkú biztost, ki mellettem népeimet lecsöndesíteni segítene, ki is egyúttal úgy lenne köztünk, mint az általános kegyelem biztosa.

— Erről is fogok gondoskodni, és ezt is megteszem, de ha legkisebb bántalma leend, akkor rettenetes fogok tudni lenni – ön népei iránt, azért csak úgy engedje azt majd oda, ha hogy biztos leend bántalmazása ellen.

Ezredes úr! arról jót állok.

– Most tehát e f. hó 19-én reggeli 8 órára ide elvárom önt, hogy tudhassak intézkedni azon esetben, ha ön szavának embere leend, – most Isten önnel, azt még utoljára is megmondom, hogy föltételeimtől el nem állok.

A második találkozás 1849-ik évi április 19-én reggeli 8 órakor, ugyan ott történt.

– Nos, mi reményei vannak önnek, tett beszélgetésünk tárgyának sikerülése fölött? – kérdezem.

— Ezredes úr! minden a lehető legjobban látszik előttem valósulhatni, de még nem jött a biztos, sem önnek kiáltványát nem olvastam.

— Az igaz, de azok mind azért nem teljesültek, mivel én, önt első találkozásunk alkalmával arra is fölszólítottam, hogy kardján kívül más fegyvert magával ne hozzon, s ön még is két kis sárga csövű dupla

pisztolyt is hozott magával; lássa uram, ez bizalmatlanságot gerjeszt az ember kebelében, ezt nem tagadhatja, én jól tudtam akkor is, hogy pisztolyai vannak, de figyelembe sem vettem, azonban szemmel tartatám ön mozdulatait. Mit mond, uram, ezekre?

— Ezredes úr! ne tűnődjék ily kicsiségek fölött.

— Az igaz, de oly kicsiségekkel porba lehet dönteni az embert, ezt csak azért hoztam föl, hogy lássa, miszerint tudom, és hogy megmutassam, mikép a fölszólításra tett első lépéseiben is aggályt élesztett keblemben.

— Ezredes úr! határozzuk el a dolgot, én kéresemnél maradok.

— Én szintén komolyan beváltom adott szavamat, a biztos már nálam van, Drágos János, kit ön jól ismer, s kinek eldődei a Hóra és Kloska idejében önök népeinek emberei voltak, de megjavultak a német kormány által adott megtarthatlan Ígéreték be nem válthatásai után, s lettek utódaikból jó, becsületes honpolgárok, vallásra nézve megmaradt románok, de alkotmányos törvény alatt magyar polgárok.

— Ezredes úr! a múltkor mondott föltételeit megtartva 8 nap alatt kihirdetendi az általános kegyelmet. Én pedig annak pontosan meg fogok felelni, a nálam levő fegyverek száma lehet 8 vagy 10,000, de nem mind katonai fegyver, van még 8 fa, és 6 darab érc-ágyúm, ezeket tehát Abrudbányán fogom lerakni, de azon megjegyzéssel, hogy a nálam levő lovak az embereknél maradjanak, mert azok amúgy is sajátjaik; és így talán befejeztük részemről.

— Uram! a mi a lovakat illeti, a menyiben azok

nem valamely birtokos tulajdonához tartoznak, azokat megtartják, arról ugyan szó sem volt, – de a menyiben azok nemes lovak, minő az oláh népnek nincs és nem is volt soha, azokat el fogják kísérni Abrudbányára, ott a téren a fegyverekkel együtt átadni, továbbá minden lőszert is, mert az is van önnek, miről szót sem tett eddig. Én pedig holnap, vagy még ma a biztost önnek táborába küldöm, de ha baja leend, akkor Istennél a kegyelem ön népei iránt. Ezzel a hivatalos teendőket befejeztük. – De most mondja meg csak ön nekem, micsoda Isten csodája az, hogy Hóra Kloska idejében is, – ha jól emlékszem, – épen Vidráról való volt az egyik vezetője a népnek, s talán ugyan önnek házában született is, a mint hallom.

— Az igaz uram, de erre én mit sem válaszolhatok, – egyöbbránt ez olyan magán beszélgetés, mire válaszolni mi sem kötelez.

— Ha szabad kérdenem: mit ígérhetett a német kormány önöknek, e rettentő pusztításokért?

— Uram! ezt hagyjuk el, mint nem ide tartozót.

— Ezeket csak azért kérdem, mivel sok mindenfélét lehetett hallani erről; hallom, hogy tiz évi adó elengedését, kitűnő egyéniségeknek nemességet, s tudja Isten, mi mindent ígért.

— Uram! ezek a Puchner által alá irt ajánlatok közt vannak, de hogy ön tudja, azt csodálom, holott ez nekünk is titokban adatott át; s mindenek fölött arra kérem ezredes urat, felejtse a múltat.

— Jól van, ám legyen hát feledve, csak újból ne jöjjenek előtérbe, mert akkor, mint mondám, rettentő fogok

lenni és többé a kegyelemre nem leend mit számítaniok,
– most Isten önnel!

S így elváltunk, és lia Hatvani lie nem tör Abrudbányára, míg én az általános kegyelem kieszközlése végett Debrecenben jártam, bizonyára fényes siker koronázta volna e majd három havi hadjáratomat, – de ez talán máskép volt megírva nemzetem végzet-könyvében.

* *
* *

A békepontozatok, ekkép meg lévén állapítva, köztem és Jank között, de mint alárendelt alezredes, még se mertem belevágni, nehogy – Isten tudja micsoda – rangvágy látszassék belőle, hadi tanácsot hirdettem, melyben az tanacsoltatott, hogy e tárgyról rendelkezék a kormány, vagy a hongyülés, miben magam is megnyugodtam, előadván, hogy nehéz helyzetekből ritkán segíti ki az embert az elmélet, ha még oly szépen és terjedelmesen legyen is bár előadva, mint a híres Willisen tábornoké, mert a tapasztalás mutatta, hogy ily bonyodalmas helyzetekből csak azon mód és itt vezethet ki sikerrel, mely a hadvezér lelkében mint világító lámpa ég, mely esetek, minden előretervezed nélkül, a vezér lángesze, és szabad lelkének pillanatnyi szüleménye.

Minthogy ily határtalan esetekre utasításom sem volt, az oláh tömeg vezetőjétől kért tizennégy napi fegyver szünetet csak nyolc napra szabtam, gondolvám, hogy anyi idő alatt a futárom e tárgyban vissza fog jöhetni Debrecenből, ki azonban minden várakozásom dacára sem tért vissza, s

így magam mentem Drágos Jánossal Debrecenbe a kormányzóhoz.

Mielőtt Brádot elhagytam, kiadám Brádon april 21-én kelt napi parancsomat*) a seregnek és főtisztjeimnek is, gondolván, hogy engem mindenütt éberfigyelemmel várván, mindenki talpon leend. – Senki sem tudta, hogy hová meutern, csak Hatvani, mivel ő katona nem lévén, kénytelen valék a törzsnél tartani, mert a jártasabb katonáimat magamtól távolabb eső állomásokra detachiroztam; neki nyíltan megmondám elutazásom okát, s szigorúan meghagytam, hogy visszatértemig egy lépést se tegyen előre, de hátra sem, igyekezzék minden netaláni összeütközéseket gondosan kikerülni, mert ha visszatérek fölötté szigorú számadást fogok kérni mindenről, és ha olyasmit tesz, mit talán meggondolatlan lépésnek mondhatni, ő leend felelős mindenekről. Én ezzel april 22-én Drágos úrral útra indultam.

Debrecenbe érve szíves fogadtatásban részesülvén, előadtam ide jövetelem okát, mire feleletül kapám, hogy Schaguna g. n. e. püspököt kivéve, megadható az általános kegyelem, de annak nem, mivel ő hitta be az oroszokat azon ürügy alatt, hogy Kossuth magát Lajos név alatt magyar királylyá kiáltatta ki. Mind ezt kormányzó úr személyesen olvasta nekünk föl, egy az ágya mellett levő ládából kivett iratból, – azon hozzáadással, hogy ő fölötté sajnálja, hogy neve itt így említettik, holott neki szándokában sem volt soha. Akkor jól esett lelkemnek, hogy

*) Lásd A függelékben.

ki nem hirdetem az általános kegyelmet, mert bizony nagy zavarba ejtettem volna magamat.

Hatvani megtudta távollétem alatt, hogy ellene mi-csoda rendelet van háttérbe – de tudta azt is, hogy 6' számolni nem tud és ismert, hogy igazságos, ele szigorú is, vagyok a számadásokban, mert látta a nálam történt szám-tételeket; tehát csak az Isten tudja, mi forrott agyában.

Anyi bizonyos, hogy a gyanú, mely józan ész egybevetése után fönmaradhat, nem más, mint az, hogy ő vagy azt gondola, miszerint az abrudbányai berohanás fölmentheti őt számtételeitől, vagy pedig arra számított, hogy ott majd, az aranybányák torkában, üres pénztára tele fog hányatni, tudja Isten miféle aranyokkal, de lehet az is, hogy ő is irigyelte a fényes dicsőséget, melyet parányi seregem az ő kizárásával, a történet lapjain nyerhetett volna, vagy ő is meg akará örökíteni nevét a történet lapjain;*) hogy belsőleg mi sugallta neki az abrudbányai támadást, azt emberi ész meg nem foghatja soha, akkor, midőn jól tudta, hogy mely ponton állott a két tábor szemközt, e roppant terhekkal egybekötött három havi hadjáratom nehéz fáradalmi után, ezt anyival inkább nehéz tisztán tudni, mivel ő jól tudta azt is, hogy a fegyver békés letevése után, mi előny vár reánk, saját honunkban üldözött magyarokra. –

Mindezeket tudva, vétkezett 21-én kibocsátott kettős napi parancsom ellen, de vétkezett a józan ész parancsa

*) Ez meg is történt, de az ily emlék olvasásakor undorral fordul el minden becsületes kebel és felsőhajt, hogy bár e nevet itt soha ne olvashatta volna! –

ellen is, annál fogra megérdemelte a katonai rögtön ítéletet, e két oknál fogva, a katonai törvények szerint a vakmerőség is, majd csaknem a honárulással egyenlően büntetendő, ha éppen nem is oly mértékben, de minden esetre szigorú büntetést érdemel oly vezér, ki helytelen önállósága és vakmerősége által ki nem számítható kárt okozhat a honnak, mert a harc kimenetele mindig a sors kezében van, és ha rosszul sikerül, vakmerősége által, nemcsak anyagi kárt okozott a honnak, hanem seregében is erkölcsi csorbát ejtett; szóval az önálló vezér vakmerősége ki nem számítható káros behatásánál fogva is, mindig büntetésre méltó cselekvény marad.

Hogy Hatvani fölötte hibás, azt tagadni nem lehet; de még is ismerve őt, szintén lélekismerettel mondhatom, hogy saját fejétől nem mert volna Abrudbánya ellen rohanni, mert be kell vallanom, hogy ha talán nem is szeretett, mint embert, de tartott tőlem és tisztelt, mint katonát, erre hivatkozni bátorkodom a világ előtt, hanem őt azon elszánt lépésre az előbbi okok biztatták, és hozzá járul még, hogy Bánfy ezredes, távollétem alatt oda jött, hogy engemet elfogjon és hadi törvényszék elé állítson, mivel én e vidéken semmit sem tettem. Ki azonban látta és tudta Hatvanitól, hogy hol és mi járatban vagyok a helyett, hogy ő mint katona, Hatvanit helyén hagyva, oktatta volna, arra buzdítá, hogy rohanja meg Abrudbányát, mert minek fegyverszünet a fölkelt népnek, ez szép fogalom, egy volt osztrák katona, most honvéd ezredestől, de hozzá Magyar és erdélyhoni aristokratától; ebből úgy látszik, hogy szintén valami kis

hátsó gondolatot tartott meg magának; mert ő jól láthatta, de mint katona tudhatta is, hogy mily terhekké volt az azon havasok elleni hadjárat egybekötve, mit ő sok másokkal minék sem tartottak; pedig az egész hadjárat alatt, azon vidék sok bajt és galibát okozott honunk szabadság-harcában. Báró Bánffy János ezredesnek hozzám irt több levelei az oláhok elleni irtás tárgyában általain ugyan elégettettek, minthogy azok csupán magánlevelek voltak, mit most fölötte sajnálok, mert kiderítették volna, hogy hol kezdődik nála a szabadság számítása; nem ritkán bámultam sorait, szerintem azok hamarább Írtak, semhogy gondolkodva lett volna fölöttük. Egy népet kiirtani nem épen oly kis dolog, azonban az nem is volt soha feladatomban.

Ezek után Hatvani és Bánffy vágyait mérlegelve, föl tudtam fogni Hatvaniak parancsom ellen elkövetett lépését, azért előttem mindkettő bűnös Abrudbánya szomorú történetében. Vannak még élő emberek, kik parancsnokságom alatt harcoltak, kik közül Hatvaninak engedelmeskedtek és szemtanúi voltak, e honárulási bűnnel vetekedő g'álád és alattomos eljárásnak, de a sors keze nem fogja büntetlen hagyni ez égbe kiáltó esetet, szólaljatok föl parancsnokságom alatt szolgált vitéz barátim, ha talán soraim nem hirdetnék a valót? nem tört e Hatvani távollétem alatt Bánffy fölhívására, vagy parancsára Abrudbányára? Remélem, vannak még közületek életben; vagy legalább nem bátoritá e föl e g'álád tette az ő megjelenése és modora.

Több helyen olvastam, hogy Kossuth, mint kormányzó engedte volna Hatvaninak e lépést, saját kérelmére. Erről mit sem tudok, de anyit mondhatok, hogy Kossuth nem

tehetette azt, mert tulajdon szája vallása, hogy káplár sem tudna lenni, inert nem árt a katonáskodáshoz. Ebből merítve, nem hihetem, hogy a kormányzó neki az én hatom mögött azt rendelte volna, de nem hihetem továbbá azért sem, mivel a kormány előtt tudva volt, hogy Hatvani hadi törvényszék elé állíttatott, kormány és hadügyministeri rendeletnél fogva, és ilyeneknek nem szoktak támadó rendeletet küldeni, azért ez előadásokat félreértésnek magyarázom, anyival inkább, mivel az is mondatik, hogy „a kormány, látván, hogy Csutak őrnagy mit sem tud kivinni az oláhok ellen, annál fogva Hatvani rögtönzött őrnagyot küldő oda*.

– Kis munkám folytán látható, hogy ez sem úgy van, azért nem hihetem az előbbeni állítást. – Klapka, általam mólyen tisztelt tábornok úr munkájából olvasva hibásan mondatik „hogy Hatvani rüchte nun trotz der früher erhaltenen Kriegsministerial-Anordnungen vor”, mert én levén a vidék fő parancsnoka, de a Klapka által, munkája 46-ik lapján említett rendeletről mitsem tudtam, míg azt itt nem olvasám, – valamint az újabbkori ismeretek tárában is hibásan áll ez fölvéve; nekünk magyaroknak nem szabad szenyfolttal tetőzni azt, ki minden erejét arra fordította és fordítja, hogy honunkat szabaddá és nagygyá tegye. Én azonban mint becsületes ember akarván a bakó keze által kimúlni, ha ez végzetem, minden kínzások ellenére is megírtam ez emléklapokat, mert ezzel tartozom honomnak és önmagamnak, de tartozom Kossuthnak, mint világhírű ember-társam napfénynél tisztább becsületének is.

Tudva van az, hogy ily égető időben több visszaélés és igazságtalanság követtetik el, naponkint, azért kimondom

Isten és világ előtt, hogy Kossuth velem is méltatlanul bánt egyszer, de azért ott, hol az utókorra hagyományként szállandó dolgokról szólunk, nem szabad keblünkben senki ellen sem boszút forralni, és a világ előtt egy tollvonással rágalom martalékaul ejteni oly neveket, melyekhez rász szándékkal büntetés nélkül közelíteni nem lehet: Kossuthot nem kell, hogy porszemnyiségem dicsőítse, mert őt léptei dicsőítik, kit a külföld lángeszéhez és szeplőtlen becsületéhez illően tud fogadni és becsben tartani.

Szerintem bár ki is hiában ámítgatja magát a jelennel, mert ha később bár, de mégis utat tör magának az igazság, mint a tiszta víz, mely minden kösziklából rakott torlaszon is átszivárog, azért Kossuth előttem minden pillanatban úgy áll, mint jó honfi és szeplőtlen becsületes ember, míg élek mindig kész leendek becsületét véremmel is pecsételni. – Hogy könnyenhívő ember volt, az csak azt tanúsítja, hogy mindenkit becsületes embernek gondolt, szentül hitte, hogy minden magyar ember háttérbe szorítandja saját érdekét a hon érdeke előtt, miben azonban roppantul csalódott, mert sokan saját környezetében is forraltak ellene és személyében a hon ellen mérget, kikről ő hinni soha sem akará. De az idő majd megmutatja neki eme tévedését, azért ő éljen sokáig a honnak és jusson eszébe, hogy a mi igazságos, nem mindig móltányos is, és viszont.

Drágos János, Bihar vármegyei, születésére román ajkú, de tántoríthatlan honpolgár; ismeretes volt Bihar

vármegye nem ritkán zivataros közgyűléseiből, valamint az 184^{8/9} évi ország-gyűlésről is, mint képviselő. Részemről tiszta lélekismerettel mondhatom, hogy bár nem magyar származású is, de a honnak majd ezredéves alkotmányához melegen ragaszkodott, sőt mint az abrudbányai szerencsétlen eset is tanúsítja, életét is föl tudta áldozni, hazája szabadságáért. – Ha tehát még valaha szabad leend nemzetemnek meg emlékezni a szabadság áldozatairól, óhajtom, hogy akkor azok közt ő is, mint a haza martyrja méltó helyét találja, mert Drágos János neve azt méltán kiérdemelte, főképp ha tekintjük, hogy ő saját népei közé ment, azok fölvilágosítására, s nyugalomuk helyreállítása végett, míg másrészt Magyarország mint édes hazája és szülőföldének a testvér vérontástól való megkímélése végett, kinek élete a törvény ellen fellázadt saját felekezetű népek által esett áldozatul, Hatvani vétkes meggondolatlanságból származott szomorú következményű megrohanása következtében.

Debrecenből visszatérése után Drágos János még az nap bement az oláh táborba, ki bár a conservatív párt embere volt is, – de hazája szabadságát szíven hordozá, ezt lelki ismeretemre mondhatom, Isten és világ előtt.

Béke a nemzet e vértanuja hamvaira!

Ez alkalommal meg kell még itt érintenem azt, hogy Drágos János engem Debrecenben hagyott abban a reményben, hogy majd magammal fogom vinni onnan a kívánt általános amnestiat. – Ő tehát, mint ki jól látta, hogy miképen állanak a dolgok köztem és a fölzendült román nép között, keble óhajtásának sugallatát követve, sietett vissza az oláh táborba, hogy a békítő fonalat semmisse szakít-

hassa meg, magam is kértem őt, látva békeszerető hajlamait, hogy ha már nélkülem visszamenend, igyekezzék a már csírázni kezdő békét jól megőrizni, míg én is vissza térendek; tehát ő újból beért az oláh táborba, s midőn már a szó szoros értelmében ülték a visszatért képviselővel és békebiztossal, a béke áldomás poharait, azon percben tört reájuk Hatvani szabadcsapat-parancsnok, mint azt már említém is; ebből látható, mily biztos reménynyel időzött Drágos a román táborban, s hogy ő Hatvani támadásáról egy betűt sem tudott, s így neki a jó és tiszta hazafiúi szándéknál egyéb nem is tulajdonítható.

Még ez évi ápril hó 14-én Boicára mentem, hol is hire kerekedett, hogy az oláhok ismét betörték, gondoltam, hogy amaz üst fekvésű helyen, ha lehet, még egy végső harcot fogok az oláhokkal vívni, hogy Jánkunak föladata anyival is könnyebben sikerüljön, itt a város – nem tudom mi okból, – ellenszenvvel fogadott bennünket, harangok földre verésével s fölkeléssel, mire 5000 darab aranyat vettem sarcul a városra, mint nem magyar érzelműre. – Azonban csakhamar átláttam, hogy ezek, a német és oláh csapatok többszöri keresztül vonulása alkalmával többízben kifosztattak, annál fogva a sarcot leszállítám 1200 darabra, mit a lakosok két óra alatt előhoztak és pedig 600 darab vert aranyat és 600 darab értékű arany-port. – Ezt meg lehet, hogy nem jól tettem, de már egyszer kimondott szavamtól elállanom többé nem volt tanácsos – mert ha elállók e kiadott és beigtatott napi parancsomtól, találkozni fognak emberek, kik azt hirdetik, hogy engem a város, tudja Isten milyen szépen fénylő aranyok ajándé-

kozásával bírt annak visszahúzására, és ez esetben mivel sem bizonyíthattam volna be a világ előtt azt, hogy kiadott parancsotól csupán tiszta kegyelem érzetből álltam el, minden érdek nélkül; de továbbá e napi parancsomról, a kormányt is értesítvén, nem jött rendelet a sarc visszaadása végett, annál fogva eme rendeletem pontos betartására szorítkoztam.

Midőn april 15-én innen vissza, Brádra, mint főhadi szállásomra tértem, ott várt reám egy levél Kőrösbányáról Jászsits, 27-ik honvéd zászlóaljbeli őrnagy és parancsnoktól, melyben tudatja velem, hogy az oláhság Kis Halmágnál újból fölzendült, s Nagy Halmágyot még ez éjjel megrohanva, föl fogják gyújtani.

Most minden kis mozdítható seregem anyira el volt már a magas hegyek mászásában fáradva, hogy azokat tovább vinni, anyi lett volna – mint föláldozni. – Azért Pogrányi Sándor és Gross Lajos segéd tisztjeimmel kocsióra ülve, siettem személyesen N. Halmágyra. Esteli 8 óra tájban oda értemkor, az ott talált Cs. Querilla főnököt kordém, miben áll e hozzám írott jelentés valósága; ki is előadá, hogy ők motozni voltak az oláhok lakásain, mivel a kormánybiztos úr úgy kívánta, és ez az oka, hogy a nép ismét lázadni kezd, mivel a náluk találtakat kiadni vonakodtak; erre kérdést intéztem hozzá, hogy mert itt most motozásokat teljesíteni tudtom és engedelmem nélkül? Mire Cs. azt monda, hogy ő csapatjával a kormánybiztos úr rendelkezése alá küldetett, s nekem nem tartoznék fegyveres működéséről számolni; mire a kezemnél levő hadügyministeri rendeletet, melyszerint minden e rónaion lévő, bármely néven

nevezendő fegyveres csapat parancsnokságom alatt áll, melyek tényeiről felelni is tartozom, felolvastatám: ekkor Cs. guerilla főnök úr, gondolván, hogy eme reá nem kedvező rendelet alól kibúvik, ha megtagadja a szolgálatot parancsnokságom alatt, minek következtében tisztjeihez fordulva monda:

– Uraim! mi hadi törvény alá nem tartozunk, – a kormány kimondá, hogy mindazon tárgy vagy összegből, melyet a honnak szerzünk, egy rész tulajdonunk leend, tehát mielőtt hadi törvény alá adnánk magunkat, inkább leteszszük kardjainkat. – Megjegyzendő, hogy e fenyegetéssel mindjárt készen voltak sokan, mihelyest valamely parancs nem volt ínyükre az úrfiaknak. – Velem azonban sokan megjárták; bezzeg el is halt az eféle mumus divat. Cs. szavaira is kijelentem, hogy elfogadom a leköszönést, inkább kevesebb, de rendes haddal óhajtok működni. – A mi pedig az itt felhozott szerzést illeti, a hon részére, arra csak annyit mondok, hogy Magyarországnak nincs szüksége arra, hogy békés polgáraitól guerillák által szerezzen magának valamit, tehát siessenek oda, hol még az ellenség tűzzel vassal pusztít, ott jogosabban szerezhetnek valamit, mint az általam lecsöndesített polgárok között, mert elhihetik, hogy még nagyon sok tenni valónk van a hon terjedelmes határain. – E vidék békés polgárainak további háborításait vagy üldözéseit szigorúan megtiltom, s ha ez talán nem lenne ínyükre, tessék visszamenni honnét jöttek, de nekem itt többé a helyreállott békét és csöndet ne zavarják motozgatásaikkal; majd mindennek eljő az ideje. – Még azt kérdém, ki az ki magáénak merne

mondani valamely gabonát, melyet az oláhok padlásain találandanak? – higyjék el az oláh nép, de katonáink sem oly lecsillapult kedélyűek, hogy ily találkozás és motozás új kitörést ne idézne elő, én pedig óhajtok minden összeütközési szikrát, a legszigorúbb büntetés terhe alatt, kikerülni, mint a mely ismét könnyen lángot vethetne ingerűit embereink és a lakosság harcoló serpenyőjén: miért is minden további motozást ismételve szigorúan megtiltok, ki pedig e vonalon rendeleteim ellen cselekszik, azt hadi törvényszék elé fogom állíttatni, mert minden e vonalon előforduló esetről engem nyom a felelősség terhe.

Ez mind oly pillanatban történt, midőn a fölkelt csoport fegyverét letenni óhajtá, ez mind anyi ezerféle akadály, hát még menyi apró, de minden esetre aggasztó esetet kell itten mellőznöm; csak röviden mondom, hogy helyzetem borzasztó volt, mivel nem akarék a zavarosban halászni, melynek gyümölcséből később kényelmesen nézhessem mások nyomorát.

Midőn itt ezekkel, a honnak szerezni vágyó urakkal végeztem, s a mellékszobába vonulók, utánam jó a háziasszony, s kór, hogy ne haragudjam, ő neki egy kérése van, A nő előterjeszti, hogy Pap p János belényesi g. n. e. esperes úr óhajtana velem beszólni, de mivel hallotta, hogy Cs-val ingerülten végezem dolgomat, nem mer bejőni. – Mire elmosolyodtam és a mondott pap elé sietek, ki is szobámba jött velem és monda, hogy ő Drágos János, mint kormánybiztosért jött kérni, hogy bocsátanám őt a táborba, mivel ő az oláhokhoz van küldve. Azt felelém a papnak, miért félnek tőlem, én katonáimmal szigorú vagyok, mert ez így

kívántatik; a hol nincs a katonai rend és fegyelem szem előtt tartva, ott győzelemről még álmodni sem lehet.

– Ön jól tudja – folytatám – mily ponton van a fölkelte oláh nép e pillanatban és látja, hogy minden felől akadály gördül elé, azért ne tessék fölakadni komoly létemen, mert én sem születtem mindentudónak, vagy győzhetlennek; föladatomban megoldása sokkal nagyobb, semhogy saját honfiaink által enyi ezerivel elem gördítendő akadályoknak más-kép megfelelhessenek.

A mi Drágost illeti, tessék neki tudtul adni, hogy én kértem a kormányt egy oláh ajkú biztos ide küldése végett, annál fogva ne tartson semmitől sem, csak siessen a táborba mentől előbb, most lehet neki is valamit tenni, ha hogy szándoka tiszta és okult a Hora-Kloska korabeli eldődeim.

Erre ismét útnak indultam éjfél után Brádra; a mint Halmágyról kijöttem, láttam, hogy kelet felől nagy világosság van, de midőn a hegy magasabb pontjára értem, az eget verdeső lángpír visszatükrözése ötlött szemembe. Azonnal tájékozám magamat s mondám segédeimnek, hogy e tűz Brádon van, – minek folytán ló halálába siettünk a helyszínére, mi még jó három mórföld volt, a tűz csakugyan Brádon volt, de nem az ellen által gyújtva, hanem egy kelecsényi nevű huszár gondatlansága miatt ütött ki, ki is a nagy fáradság miatt még lovai abrakolása közben elaludt és a falra ragasztott gyertya által az istálló ki-gyuladt és le is égett – a hol két háts lovam és négy teljes nyereg-szerszámom lett a lángok martaléka.

Hogy a fölkelte oláh nép csakugyan óhajtá a békét,

tanuúsítá az is, hogy eme roppant tűz színhelye felé, mint ellenség egy mozdulatot sem tőn; mind ez jó előjelül tűnt föl előttem roppant károm dacára is. Másnap az elfáradt sereget egy kissé fölvidítám, s a menyire tőlem telhető volt, egyikét másikat még is jutalmazám. így telt el a nap, estefeléig – este jő a hír, hogy kormánybiztos jött a táborba*) kit is előőrjeim bekötött szemmel vezettek szállásomra, ekkor jött Drágos János, mint kormánybiztos.

Drágos János kormánybiztos előmutatá megbízását, mely egyedül és kizárólag csak a kibékítésre volt szorítva. Erre azt mondtam neki, hogy az ő megbízása nem elégíti ki fölirt kérelmem vágyait, én a kegyelem adásának biztosítását kértem általa, a fölkelt oláh nép közt hirdettetni és ebben arról egy szó sincs írva? Mire Drágos vállat vonva, felelé, hogy arról mit sem tud. – Ebből azt kelle látnom, hogy Drágos nem bírta a kormány tökéletes bizalmát, és ez eset bennem is aggasztó gondolatokat ébresztett. Drágos bement másnap Abrudbányára, az oláhokkal alkura lépni, és nekem a dolog valódi állásáról hírt hozni. – 48 óra múlva visszatért és előadá, hogy általános kegyelem nélkül nem fogunk célt érni. – Erre azonnal egy kiáltványt bocsátók ki, mely így hangzott Brád: 1849. april hó 21-én. Oláh embertársaim! hallgassátok szavaimat én eddig csak ott sújték, hol fenyítő karomat a bűn förtelmesége hívta föl; nem irtattam fajotokat» mint ti, kik buta gyáván kínzátok és öltétek ki a védtelen magyar árvákat és özvegyeket. Én eddig csak az ellenség táborába

*) Az ilyen hír úgy futott már seregem közt, mint a nyíl járása – mert ők is gyűlöltek, a csak akadálynak teremtett kormánybiztosokat.

menekülő javíthatlan vétkesek házait rombolám szét, holott ti válogatás nélkül porrá, s nektek úgy, mint nekünk, használatlanokká tettetek bős dühötökben, városokat és falvakat. Én az öntudatos vétkest üldözém, míg ti a csecsemőig kiirtottatok mindent, mi a béke és szabadság óhajtok fajához tartozott. – Ez boszút és elégtételt kíván. De én nem követhetem az emberi indulatok szenvedélyes szavát, hanem a kormány meghagyása folytán tanácslom, legyetek józanok, s hallgassátok meg az ész sugallatát: mert e fékező harc könnyen fölemésztheti embertársaitok felét, végül még is csak fegyvereim előtt fogtok meghajolni, ezer meg anyi áldozat véres párolgásai után, még egyszer fölhívlak, oláh embertársaim s. a. t. Csutak Kálmán m. k. alezredes.

A Jánku által kért 14 napi fegyver-szünet helyett 8 napot adtam, mit neki meg is írtam, ezt főképp azért tettem, mivel jól tudtam, hogy neki minden közlönye jobban és pontosabban megérkezik, mint nekem, – de időközben még más eset is történt, t. i. S. Gy. kormánybiztos úr által koholt ama hír, hogy állásomat elhagytam, második Bernát futását okozott Váradon*). Cserei ezredes, akkori hadmegye főnök csekély nevemmel csillapítá le a város lakóit és az ezer meg ezerre menő országos munkásokat is, – ő volt az, ki nyíltan kimondá, hogy mind addig míg Csutak alezredes e tárgyban hozzám jelentést nem tesz, nincs mitől tartanunk, ő katona, s tudja mivel tartozik honának, valamint azt is kijelentem, hogy ő eddig

*) Bernát mint kor. biztos volt Váradon a vár átadása végett, s történt hogy a püspökfürdőnél egy ebet agyon löttek egy éjjel, mire ő az egész várost föllármázta, hogy jó az ellenség.

a legterhesebb körülmények között is, híven beküldé jelentéseit, annál inkább e mostani esetről, ha úgy volna, mit anyival inkább gondolok felőle, mivel mostani tényeiről csak is maga felelős, tudnunk kell pedig, hogy, ha az ő általa védett vonalon csatavesztés történt volna, akkor Váradnak nincs más útja, mint neki segéd-kezet nyújtva, vele együtt, vezérlete alatt, harcolnunk – de ne feledjük szem elől, hogy Bem tábornok is ajánlotta Csutakot e nehéz állomásra, mint dandárvezért, már pedig Bem hadi tudományában nem szabad kétkednünk, – ő tehát tudta, hogy kit ajánlott eme kényes állomásra, a fiatal alezredes pedig az egész ország elestének felelősségét magára nem vonja, azért legyünk türelemmel. Ez elég kezesség volt N. Várad közönségének, hogy minden megint a maga kerékvágásába visszaessék.

Azonban Cserey mint tapasztalt katona azt hitte, hogy engem ha meg is ver az ellen, Várad alá még sem fogok visszavonulni, föltette, hogy nem leendek Biczkó követője, hogy a nyert csata után is visszavonuljak. Cserey, mint ki nem tudta mire vélni, hogy tőlem semminemű tudósítást nem kapott e tárgyban, saját és a város megnyugtatóására egy futárt küldé hozzám, Kőrösbányára (ez eset még április eleje táján történt). Cserey levelét nem kis bámulattal olvasám, de átadtam segéd tisztjeimnek is, hogy olvassák el főnhangon, hadd lássák a még nálam volt főtiszt urak is, hogy mily alaptalan koholmányokkal is kell küzdenem anyira nehéz állásomban. Melynek felolvasására tisztjeim főnhangon nevettek, magam is elmosolyodtam, de midőn a futár előadá az általános rémületet N. Váradon, főlingerültem s a futárnak ezeket mondám:

– Ha minden nyúl szívű madame szavainak hitelt adnak, akkor nem sajnálom, ha minden órában hétszer rémülnek is meg. A hadmegye fő parancsnoknak pedig megírtam, hogy Váradra az ellenség csak az én és seregeim holt tetemein juthat be, ha beeresztik, én, megvallom, hogy legkisebb fenyegető veszélyt sem látok, a mely Várad lakosainak nyugalmát pillanatra is fenyegetné, hogy S. kormánybiztos úr mely oldalról látja a fenyegető veszélyt azt én nem tudom, e felől tessék hozzá kérdést intézni; anyit azonban legyen szabad megjegyeznem, hogy mint katona nem szoktam megfélejtkezni ama kötelességről, mely különös hatóságok tudósításában áll; ezredes úr pedig ne méltóztassék minden alaptalan s álmában megrémült hírnöknek hitelt adni, a csend, béke és nyugalom rovására; ezredes úr ép oly jól tudja, mint én, hogy állásom megtarthatásától függ a Debrecenbe szorult Magyarország léte, vagy nem léte, és hogy parányiságom fel tudja fogni roppant nehéz állásomat, tudom jól, hogy ha ez előttem fegyverben álló csorda oda betörhetne, a hon átka szegény fejemre nehezülne: azért legyen meggyőződve, hogy ha több leend kettőnél, fogom tudósítani, hogy a Váradon henyelő 16-ik zászlóalj is ide rendeltetni kérvem.

Mind ezeket föl kelle hoznom, hogy lássa az utókor ama viszálykodás borzasztó szüleményét, és hogy elleneim is láthassák, hogy voltak és vannak emberek, kik elismerték azt, hogy morzsányiságom is tett valamit, mint katona a hon javáért, és pedig katonaviselt emberektől nyertem azt az elismerést és csak személyes elleneim, vagy irigyeim óhajtának Zérusnak tudni, honom világ hírű történelme lapján.

Menyi mindenféle volna még itt fölemlítendő, mit alig hinne a világ, hogy egy magyar ember is azt tehetné, de föltevém, hogy hadjáratom főbb vonásait, valamint az akadályok főbb eseményeit, bocsátom csak a világ ítélőszéke elé, azért csak annyit óhajtok tudatni, a menyivel tartozom honomnak, önmagamnak, és vitéz kis csapatom becsületének: semmit sem nagyítva, mindenből a valót toll alá tenni szent kötelességemnek tartam.

Hogy meglehetősen számmal vannak e megye hivatalnokai közt ellenségeim, azt jól tudom, és nem is csodálom, de hogy a világ is tudja, és közöttünk ítéletet mondhasson, néhány esetet itt leírok, mellőzve több ilyest, vagy még olyanabbakat is.

1849 évi április 2-án Liptay Lajos a 16-ik zászlóaljbeli százados, mint Brádon állomásozó előőrsi parancsnoktól levél érkezik, melyben tudatja vélem, hogy if. U. ottani főbíró, arra kérte föl, hogy menne vele egy szép éjjelen Boicára és majdan az ott kapható aranyokon, mint főbírói sarcon osztozkodhatnak, ez a főbíró úr hite szerint eléggé meg fogja jutalmazni oda tett fáradozásait.

Alig olvasám ezt el, azonnal átrándultam Brádra, a kapitányt és a főbíró urat is magam elé rendeltem, a kapitánynak dorgáló hangon mondtam:

– Értésemre esett, hogy önt valamely éjjel Boicára akarják csábítani, azért tudatom önnel, hogy ha az önre bízott állomást, hírem és rendeletem nélkül elhagyja, azonnal hadi törvényszék elé lesz állítva, – a többit ön, mint katona, tudni fogja,

A főbíró urnák pedig jó reggel gyanánt ezeket mondtam:

– Ön a legjobb katonámat tévútra akarja vezetni, jól tudom, hogy az arany fénye már sok becsületes embert elkábított, de tapasztalom azt is, hogy Zaránd vidékére oly hadvezért óhajtottak volna önök, ki tudja Isten, miféle osztokodásban részes legyen, tévednek önök, ha azt gondolják, hogy maga az idevaló polgárság szánakozik az önökön elkövetett barbarismuson, maguk a magyar ajkú lakosok mondták ezt nekem. Uram! a sors keze érte e megyét utól, mert az itteni birtokos urak rosszabbak voltak a szegény néphez, mint a tatárok. – Ezt mind tudom, azért eme csábítási próbájánál megbocsátok önnek, és hivatalában is meghagyom, de ide nézzen (ekkor egy golyót mutatók neki) ha még legkisebbet fogok észre venni, e halálos golyó leend csábítási díjja.

Míg ön itt eme szép tapasztalások iskolájában valék, addig Kőrösbányán, idősb R. alispán és S. kormánybiztos urak, főtisztjeim között óhajtanak egyenlenséget előidézni, még azon este 10 és 11 óra tájban jelentés történik, hogy az utcákon nagy kardcsörgés és lárma van, fölismertem tisztjeim szavát; abbahagytam, gondolván hogy jó kedvük van. Alig múlt el azonban egy negyed óra, midőn segédem ajtómon berohan és mondja, hogy a tiszt urak a kormánybiztost erővel föl akarják öltöztetni, s hozzám kísérni, bocsánatkérés végett, – mire oda üzenek, hogy azonnal jöjjenek szállásomra kormánybiztos nélkül. Ez meg is történt, s barátságosan intem a hazamenetelre megígérve, hogy

másnap lerántom a fátyolt a kormánybiztos úr arcáról, vagy elküldöm onnan.

Másnap a kormánybiztos urat magamhoz kéretem, ki el is jött. Röviden így fogadtam:

— ön uram, nekem nem barátom, és személyemben a honnak sem, hogy ön tegnap mivel ingerlé föl seregemenek tiszt karát, nem tudom, de nem is óhajtom tudni, mert békét és egyetértést kívánok, mit a hon ügye hangosan parancsol, fölötte sajnálom, hogy önök végettem anyi kellemtelenséget szenvednek, megvallom, hogy részemről jobban szeretném, ha önök anyi fáradalmának sikerülne, helyettem más vezért és parancsnokot e helyre nyerni, ki talán önök kívánatainak jobban megfelelné, – lássa kormánybiztos úr hiven tudom, hogy ifjú R. F. Liptay századost mire akarta csábítani (itt elmondám nekik az esetet) ön is egyike azoknak, kik Liptayt óhajtának ide vezérül, gondolják, hogy ő majd zsúfolásig megtömné a zsaroláshoz szokott urak zsákjait, pedig abban csalódnak, mert ő gyermekkorától katona, s benne megrögzött a polgárok elleni megvetés, – ha ő itt volna, ön nem lenne három napig sem biztos, de R. úrék is már rég Debrecenben üldögléne, – engem azonban míg a kormány bizalmát bírom, addig kitűzött elvem, és eljárásom útjáról nincs ember, sem kincs, mely leteríthetne. – A mi pedig az itteni urakban létező osztozkodási, vagy uralgási vágyat illeti, az nem szép, s nem illik magyar polgárhoz e mostani időben, – de máskor sem.

— Lássa kormánybiztos úr! – folytatám – ön nem átalotta K. D. urat e megye volt adminisztrátorát hozzám hozni, hogy az úrbéri kárpótlás fejében segítségül adnék

neki pár ezer forintot, – ha valaki, ön legjobban tudhatja, hogy én az utósó fillérről is számolok minden rendelkezésem alatt álló összegről, – de tudhatta azt is, hogy szigorú vagyok a számtételeknél mindenkivel, mert végtére is csak az én nevem aláírásával adatik ki, és arról csak is magam vagyok felelős. – Most ketten vagyunk, legyen szabad kérdenem, mi okból vezette ön K. J. D. urat hozzám, éppen ezeket kik, Debrecenből jövének, mint a kormány mostani székhelyéről? Hallotta ön, hogy mit mondtam nekik, hogy én nem vagyok itt mint politikai hatóság, én csak kizárólag katona vagyok, azért oly kártérítés féle fizetésekbe éppen nem avatkozhatom, vagy talán azt gondolja ön, hogy én, mint ágról szakadt szegény ember fia, el fogok tudni tévedni, vagy elvetemedni a reám bízott pénzek félretevése- vagy elidegenítésére, – akkor ön nagyon csalatkozik, mert lelkem redőibe van vésve ama német közmondás hogy „Ehrlich währt am längsten”; jól tudom, hogy K.-ék most reám neheztelnek, de Isten látja lelke- met nem segíthetek rajtuk, ha csak sajátomból nem adnék egy pár száz forintot kölcsönképpen nekik uti költségül, mert hogy meg vannak szorulva, azt tudom és elismerem.

– Lássá uram! ön hátam mögött, a visszatért oláh nép kezeiben meghagyta a fegyvert, engedély mellett, s ön engem, ön meg önt compromittálom; ön azt állítja, hogy a kormány rendelete folytán történt, mi éppen nem való, most azonban itt a kormányzó levele, melyszerint ő arról mit sem tud; azért kérem önt, vagy távozzék innen, vagy pedig kezét kézbe fogva haladjunk a hon javára, mert higgye el, hogy az elismerés leend a legfényesebb jutalom, mit halandó

ember hazája érdekében tett fáradozásai által kiérdemelhet. – Meglehet, hogy rendkívüli idők rendkívüli eseményeket szülnek, ez idők teremtménye vagyok én is, nagyon könnyen történhetik, hogy én is tévedek, vagy talán hibázhatom, de nem szándékosan, és a részemről ejthető hibát önnek tulajdonítom; azért mert ön már közel 60 éves, én pedig csak huszonhat éves fiatal ember vagyok, s nem eléggé kiképezve sodortattam emez állásba, a hol ön inkább oktathatna politikai tekintetben, semhogy mindenütt akadályokat igyekszik elém gördíteni, tudja meg ön a valót, én inkább elvtelenségnek akarom hinni e gáncoskodásokat, mint másnak, mi talán borzasztóbban hangzanék. Uram, ön engem föl adott, mint nép-zsarolót, itt vannak az iratok, felelet végett – de nincs időm felelni, azért kérem a kormányt, hogy küldjön helyembe más embert, és engem önnel együtt állítson hadi törvényszék elé, mert nincs időm a táborban hadi működést és prókatori replikát s pereket is vezetni.

– Nemde K. D. úr mondotta nekem ön előtt, hogy Pák Péter tőle elrabolt ezüst és aranyait hová tette, és mivel azok nem oly minőségűek valának, tehát másé is lehetett, mert sem számra anyi, sem pedig általa előadott minőségűek nem voltak, tehát neki ki nem adhattam, s mi jött a minisztériumtól ebbéli kérésemre? hogy az ezüst pénzt tartsam meg, s hozzam számadásba a jövő hónapra, mert önnek meghagyatott, mint kormánybiztosnak, hogy Pák Pétert fizesse ki magyar bankjeggyel; most kérdem ki fizette mind ez ideig ez embert, vagy mikor akarja kifizetni? Uram, ezek mind oly gyanús okok, melyek alapján erős szavakat mondhatnók önre a világ előtt, – de azt tenni,

részemről, mentsen Isten, mert ha jót nem tehetek, rosztat tenni nem tartom becsületes emberhez méltó dolognak.

És így elváltunk a nélkül, hogy csak remény is lehetett volna, a köztünk oly szükséges barátságos békére, – mert a kormánybiztos úr előadásaimra mit sem felelhetett, de azokat nem is tagadhatta; elhagyta Kőrösbányát, de nem szűnt meg akadályokat gördíteni elém Halmágyról sem, – a mint már említém, Cs. Querilla főnök által, szóval ő megrögzött conservatív ember volt, ki magának is tudott ily esetekben használni, mit mindenki tud! –

Liptay Lajos 16-ik honvéd zászlóaljbeli századosra vissza térve, be kell vallanom, hogy páratlan, becsületes, jó katona volt, de mellette még igaz honfi is. Ő mint katonai mérnök föláldozta hazájának életét s mindenét, szóval a becsületesség és igaz honfi párosult példánya volt, – meghalt Sarkadon, cholera-ban fegyver letétel után 1849, augusztus 19-én. Béke hamvainak!

S. Gr. kormánybiztos úr ellenem támasztott vádpontjai között ezek állanak a főtérben.

1-szor hogy engedelem nélkül elhagytam állásomat, Nagy Halmágyot, a nélkül, hogy ő vele tervemet hivatalosan közöltem volna.

2-szor hogy Boicáról hozott ezüst kanalakkal és egyéb asztali készletekkel terítetttem föl, a megyei tisztviselőknél március havában adott ebéd alkalmával.

3-szor hogy a kormánybiztosi rendeleteknek nem engedelmeskedtem.

4-szer hogy a Boicán hadi sarcként bejött 1200 darab aranyat magamnak tartottam.

Mind ezen vádak nyomatékosak voltak, mire én a harc mezőről replikázni nem akartam, annál fogva mindig sürgettem helyettem más egyén küldetését, s a kormánybiztos úrral szemben a hadi törvényszék elén állíttatásomat, mi azonban nem történt, hogy miért? azt nem tudom. – Elég az hozzá, hogy engemet ügy saját kérelmem dacára, valamint S. úr örökös sürgetései ellenére is, állásomon meghagytak mind addig, míg a Hatvaniféle nagy catastropha be nem következek a hátam mögött: mert Hatvani addig, még én Debrecenben az általános kegyelem kieszközléséért voltam tört be Abrudbányára, a hová Drágos János előttem beért, mert ő Debrecenből 72 órával hamarább eljöhett mint én, ki csak is kérésemre indult el, hogy addig míg én biztosan vihetem az amnestiát, köztük lehessen.

De akkor is ismét siettettek, hogy térjek vissza Brádra, majd a többiről fognak intézkedni, – de akkor már megtörtént Hatvani rohama és szétveretése, – részemről azt mondtam a hadügyministernek, hogy miután én úgy is vádolva vagyok a kormánybiztos által, lenne szíves engem a hadi törvényszék elé állíttatni; és Bemtől is mindjárt elhozatni az ellenem emelt vádat, miért akart ő is engem haditörvényszék elé állíttatni, mert én nem tudom.

Megmondani továbbá, hogy az oláhok nevem alatt lévén megrohanva, én oda csak egy hatalmas sereggel térhetnék vissza, mert most előttük morális tekintetben is sokat veszítettünk, azonban én visszamegyek, hadd lássam a dolgot és Hatvanit is mi bírta ez égbe kiáltó bűn elkövetésére? Midőn Brádra értem Hatvanit már nem találtam,

ő Józshelyfelé hátrált; itt levő irományaimat akarám magamhoz venni, de nem találtam. így ismét Debrecenbe mentem, – látva, hogy erős hadcsapat nélkül minden lépés hasztalan, látva, hogy az oláh tábor felbőszülve rohan mindennek, nem ad hitelt a legszentebb ígéreteknek sem, hallván Drágos széttépetését, mivel a bőszült oláh nép azt hitte, hogy ő csak ámítani akará őket. – Szólottam is néhány általam haza térített román lelkészszel, kik jól belátták azt, hogy minden a mi történt, aljas cselszövény volt, távolléteim alatt; de ők is azt mondák, hogy az oláh táborba menni mostan nem mernének, mivel szavaiknak hitelt nem eszközölhetnének, és személyük is veszélyben forogna. – Mindezeket látva, nem volt mit tennem, katonaság hiányában, mint Debrecenbe visszatérni, hol talán Hatvanival is találkozni fogok.

Ekkor a haditörvényszéket is elrendelték; megjegyzendő, hogy Bemtől csak anyi jött ellenem, hogy ő csak azért haragudott reám, mivel én az oláhok ellen mit sem tettem: de később értesült nehéz föladatomból és kevés katonáimról, ő nem akarja használni akkoriban félreértésből kibocsátott rendeletét, melyet inkább háta mögött, s neve alatt állítottak ki; ő engem mint jó katonát ismer.

A mi S. kormánybiztos vádjait illeti, azokra itt a felelet, a mint következik:

Az első vádpont, hogy helyemet vagy állásomat elhagytam volna, tiszta koholmány, mert a kormány jól tudta jelentéseimből mindig holléteimet, tudta azt is, hogy bár merre nyomultam előre, azt azonnal jelentettem, ennél fogva ha a kormánynak nem tetszett előnyomulásom, parancsolt volna vissza Halmágyra, s mondotta volna ki utasításokint,

hogy sereggel a kormánybiztos úr testőréül vagyok oda rendelve, akkor tudtam volna mihez tartani magamat.

A második pontra, a szemrehányt ebédet március 25-én adám Körösbányán; Boicára pedig csak ápril 14-én mentem, ennél fogva e vád magától elesik.

A negyedik legerhesebb pontra, minthogy a Boicáról hozott aranyokat beadtam, miről Duschek pénzügyminister úr iratát előmutatám, de mivel erről később is volt szó, midőn már a várban voltam, Aradon, annál fogva egyik jó barátom ide csatolt sorai szóljanak mellettem, vagy ellenem:

Bécs 1849. december 24-én. Tisztelt barátom uram! Az önnek f. hó 15-ről kelt s^o 23-án vett szíves soraihoz zárt levelet Duschek Ferenc úrnak átadtam, őt személyesen is kértem, hogy a levélben érintett bizonyítványt, mint önnek a jelen körülmények közt elkerülhetlent, kiadni szíveskedjék. Duschek úrnak az lőn felelete, hogy ő tisztán emlékezik, miszerint ön a pénzügyminisztériumnál bizonyos, részint vert, részint veretlen arany mennyiséget letett, de ő az általa kezelt tömérdek összegek sokfélesége miatt arra vissza nem emlékezhettek, vajon az ön által letett, mily összeg volt – e szerint tehát részint azért, mert ő maga is fölügyelet alatt lévő állam-fogoly lóvén, bizonyítványa önre nézve a törvényszék előtt nem lenne hiteles – másrészt pedig azért, mert ő neki, helyzetében, bármily bizonyítványt is kiadni tilos – tőlem ön kérésének teljesítését sajnálkozva megtagadá – de azt tanácsolta, miszerint levelemben oda utasítanám önt, hogy a főpénztár számadásaira, és nevezetesen bevételi lajstromaira hivatkozzék,

melyben az ön által letett pénzek összege, minősége, ideje, oka, és célja minden esetre a legnagyobb pontossággal ben fog foglaltatni, – és az e hivatal által kiadandó bizonyítvány azután önre nézve nemcsak hiteles, de egyszersmind hasznos is lesz. Ha azon törvényszék, mely előtt ön jelenleg áll, magának erre nézve biztos adatokat kíván szerezni, legcélszerűbben azt teszi, ha gróf Almásytól, ki jelenleg Magyarországnak pénzügyi ügyeit kezeli, magának kimerítő tudósítást kér, ez azt könnyen megteheti, mert az ön kérdéses ügyére vonatkozó minden irományokkal bír, az ő birtokában vannak, holott Duschek kezénél, ki tulajdon szobájában őrizet alatt van, teljességgel semmi sincs. Ez lévén, mit önnek szíves fölkérésére válaszolni sietek.

Becses tapasztalt indulatiba zárt, maradok

önnek igaz barátja

Rudnyánszky Kálmán.

A 3-ik pontra: nem tudtam, hogy én a kormánybiztos úr alá lettem volna rendelve, de ő velem csak érintkezésben lehettem, azonban rendelkezése alatt nem állhattam, – hogy pedig hadi terveimet vele nem közöltem, azt se kötelességemnek se célszerűnek nem tartottam, de sokszor a legjobb akarat mellett se lehetett ilyesmit magával a kormánynyal sem tudatni, mert a hadsereg, mely támadni óhajt, mindig az ellenség állásától veszi tervét és nem ritkán a csatamezőn, tehát ezt követelni is absurdum.

Így az ellenem felhozott vádpontokra meglévén a felelet, most került a sor reám, mint vádlóra, S. kormánybiztos úr ellen, s vádpontjaimat a következőkben elő is terjesztem:

1-ször Hogy midőn helyemet szerinte elhagyám, és reá nézve veszedelmes volt N. Halmágyon maradni, miért hagyta ott a százhúszezer pengő forintot? vagy csak személyére volt veszély, és a pénzre nem, mint a nemzet által reá hízott kincsre.

2-szor A kormánynak melyik rendelete alapján engedte ő a fegyverek megtarthatását a vizszatérő oláhok által, engedély mellett.

3-szor melyik az a vád, melyből az tűnnék ki, hogy én a népeket zsaroltam, holott inkább az ellenkezőt bírnám bemutatni, az általam ellene emelt második vádpontból, mi ellen igazolására mit sem tud fölhozni.

Ezek után végzést hoztak, mely kimondá, hogy mind ketten hibáztunk, mire azt kértem, hogy én nem hibáról, hanem bűnről akarok tudni, és ha bűnös vagyok, hát bűnhődjem, mire azt a választ nyertem, hogy menjek a főhadbíróhoz.

Mayerhoffer fő- és Tóth Elek (ez utóbbi később N. Váradon országos törvényszéki tanácsos lett) törzs-hadbíró urak szívesen fogadtak, s tudaták velem, hogy ön ártatlan vagyok, de a kormányzó úr S. fölött a bűnöst kimondani vonakodik, annál fogva kénytelenek voltak ily határozatot hozni, elvül tűzvén ki maguknak, hogy hiba nélkül nincs ember, sem hadjárat; mire ön azt kérdem: hát ha ön bűnös lettem volna? Erre mit sem feleltek, de jól megnéztem őket és mondám: jól van, ön a kormányzóval ujjat nem húzhatok, de ezt följegyzem magamnak.

Itt van tehát az a nagy bűn, melyet elkövettem, itt van életem, s vele együtt a becsületemen rágódó kaján nyelvek mételý anyaga, – ez az ok, melyből irigy s kaján emberek

jobban mondva, a becsületben életgyilkosok, egész torokkal hirdetik embertársuk fölött a bűnöst; s már látására is félni kellett, hogy a találkozás sértő lemond, – és mind ez miért történt; egy ember kíméléséből, mert az véletlenül családapá volt, holott ha én akkor, midőn a szomorú abrudbányai catastropha megtörtént, mindjárt több emberem kérésére tollhoz nyúlok, nem tudom, hány ember élete s becsülete sülyedet volna a porba. De én túrtem, és dobra sem akartam ama végzetteljes eseményt tenni; azért kell nekem most tűrni, most én vagyok a „Mordbrenner”, talán útonálló is, az egész magyar hadseregben én voltam a kivető.

Igaz, hogy rosszul esik a csalódás, tehát hiszem, hogy fáj több oly egyénnek, kik minden büszkeségüket abban találák, hogy császári tisztek valának, míg én, ki azt nem trombitálhattam, és még is egy vagy más hadi műtéteteknél tett észrevételeim túlszárnyalták a már quietált officierek iskoláját, nem ritkán hallottam a sötét éjben hangzani, hogy a táblabíró őrnagy, az öreg úr (Bem) előtt nem kis tekintély.

Irigyeim ez állítása igaz – s arra büszke is voltam, csak meg kell jegyeznem, hogy ón, nem a hízelgő zsámolyon térdelve érdemeltem azt ki, hanem csekély hadi tudományom észrevett hasznavehetőségével.

Térjünk csak vissza egy kissé az erdélyi hadjáratok napjaira, de a nélkül hogy itt valakit megnevezzünk, mert hiszem, úgy is eléggé fog boszankodva szidalmazni az, a kit illet – s így el is fogja érteni.

Egy bizonyos este, míg ón nagy hideg éjben, s fáradtan,

a megérkezett honvédeket a tábor körül, előőrségi állomásaikra vezettem, addig Bem tábornok és környezete már megvacsorálva tanácskoztak, a hajnalban történendő megrohanásról; – én, mint ki nagyon fáradt és éhezett voltam, evés közben hallgatám a megnevezett hadi tanácskozást. Egyik azt állítja, hogy elkésni Xnek nem lehet, nem emlékszel hányszor vadásztunk, és mily hamar értünk oda, – a másik azt monda, na de hiszen, ő felosztva a hegy közt az erdőbe, itt meg ott, két órával hamarabb itt lehet, – egy harmadik azt állítja, de barátom hogy tudsz olyat mondani, hiszen én négy óra alatt – életembe fogadok, – hogy oda gyalogolok, a negyedik bizonyosnak tartá, hogy erre, itt, amott a hegyen völgyön keresztül, még csak el sem leend fáradva nagyon – de hisz nélküle is megverjük az ellent.

Megjegyzendő, hogy ezen urak néha napján többnyire osztrák katonák, sőt tiszték voltak, mire anyit építettek, midőn hallám Bem határozó szavait, a másnap hajnalban történendő támadás tárgyában, s láttam előre, miként fogunk megveretve futni, én is bátor voltam – akkor még csak százados – felszólalni.

– Uram! – mondám – ön németül fogom a tanácskozmányban előadni észrevételemet: 1-ször, hogy a tábornok úr is megértse; 2-szor mivel a hadi tudományok nálunk csak német nyelven voltak tanulhatók, – annál fogva szerintem a hadjárat mindkét csatázó félre életkérdés, azért azt elhirtelenkedni nem szabad, önök valami vadászatot említettek, és azt érkezési idő alapjául tették, az nem lehet, mert tapasztalás után tudjuk, hogy egyes ember sebesebben

halad, mint egy tömeg, – de tudjuk azt is, hogy a harcmezőre vezetendő katonának nem szabad fáradtnak lenni, mert különben haszonvehetlen; tehát menjünk át a hadjárat valódi tényeire.

Egy katonának, mint vezér, vagy vezérkari tisztnek tudni kell, hogy egy katona egy percben 90 vagy 95 lépést tehet, ha tehát egy katona 95 lépést halad egy percben, mennyit halad 4000 katona? Szerintem csak 60, legfőlebb 63 lépést, ez az akadály nélkül való haladhatás, jó úton: de nekünk nem kell felednünk, hogy lovasság, ágyú és társzekerek is vannak, de még ezen kívül élelmi szerek is, hozzá járulván még, hogy nem egyenes út, hanem hegyes völgyes, a kocsik és ágyúkra nézve járatlan, nem számítva előre nem látható akadályokat, mert az ellen népe sem fejre esett, annak is vannak emberei. Ha ezt mind tekintetbe vesszük, akkor jó lélekkel 30 vagy 40 lépésnél többet nem lehet venni; tudjuk, hogy 10,000 lépés 2 német mór-föld, vagy is a közéletben egy statio, most tessék kiszámítani, hogy a katona, ki legkevesebb 45 vagy 50 font nehézséget visz magával, mint terhet, hány óra alatt tesz egy ilyen állomást? közbe félórát pihenve, de hát hol maradnak a szekerek és ágyúkkal való bajok, a hegyen völgyön keresztül és járatlan utakon, hátha még valami török? A sereg nem hagyhatja az út félén eltört társzekerét, úgy ágyú útegei egyikét sem az ellenséges földön, itt pedig ellenséges földön látom lenni a sereget. X úr szerintem 8 mérföldre van tőlünk, ha ő éjfél tájban seregével megindul, nem érhet a csatamezőre hamarább, mint délután 3 vagy 4 óra tájban – akkor is fáradtan, – ha tehát

a derékhad 7 órakor reggel megkezdte a csatát, addig magát föltartani e helyen nem lehet, sőt kevesebb ideig is sok emberélet és véres áldozatba fog kerülni. Tábornok úr elhatározá a megtámadást, ám legyen, adja Isten, hogy rósz próféta legyek, itt látom, hogy mi holnap jól megverve fogunk vissza vonulni, és nem kis veszteséggel.

Erre mindenki szeme szája elállt, és azt mondotta Bem maga „vous êtes soldat, monsieur le capitain? Oui, monsieur le Général!” volt reá a felelet. Ekkor monda néhány törzstiszt úr: hát miért nem szólott ön hamarább, százados úr? Azért mert a törzstiszteké az elsőség. Hátam mögött volt azután mindenféle beszéd, a mint jött, persze, hogy sokaknak nem volt Ínyükre, a midőn másnap bennünket jól elverték, vagy öt ágyúnkat leromboltak, s enyi veszteséggel visszavonultunk, bezzeg mindenki köszönt, de gögösen, mert fáj a tudat nekik, hogy a tegnapi százados ma őrnagy és Bem kedveltjének tanácsát jobb lett volna követni.

Nem minden ember természete a tolakodás, de nem is minden embernek adatott meg az, hogy ne piruljon, midőn magát magasra emelteti, saját dicséretei által; ez okból nem voltam hajlandó, a hírlapok hasábjain kikürtölni működéseim eredményét, – de azt is láttam, hogy a hadügyministerium maga is oda küldi jelentéseimet kivonatban, annál fogva még kevésbé gondoltam szükségesnek, hogy ön is abban kürtöltessen, sőt be kell vallanom, hogy minden olyasmi, mely nem a hadügyministerium útján jött köz tudomásra, csak a hátam mögött jutott, és pedig akaratom nélkül abba. – Ellenben sokaktól olvastam oly apró egyes

eseteket, az újság hasábjain fölpipezve előadva, melyből bizony semmi siker sem jött a honra, s mégis jutalmazva lettek, rang vagy érdemjelek által. En soha sem kértem a kormányt előléptetésemért; pedig voltam oly helyzetben, hogy egy folyamodványomba került volna csak, hogy magasabb rangra emeltessem, de én nem tettem, s tenni soha nem is fogom, mert jobb szeretem, hogy ha mások előtt tényeim szólnak helyettem, s abból Ítéelve érdemesítenek, – ez volt mindig és leend is e tekintetben elvem.

Tehát itt fekszik az a nagy bűn, melyet elkövettem, miért világszerte nép zsaroló, s talán még Mordbrenner is voltam, anyi igaz, hogy a német haditörvényszék, minden az e vidéken történt leégetéseket nekem róttá föl bűnül, mivel Gáál és Beke ezredesek nem kerültek kezeikbe; de róhattak volna ők nekem bár mit is föl, én akkor sem, valamint most sem írtam alá Verhőr-jüket, mert egyszerűen csak azt mondtam, mikor aláírásra került, hogy övék a hatalom, tehát nincs szükségük, hogy az embert formula által végezzék ki. Én mint katona más kérdések alá tartozom, vagy ha mint polgárt tekintenek, akkor más bíróság ítélőszéke illet, ön alá nem írok semmit és nem is írtam pillanatig sem alá. Mégis elítéltek.

Hogy azonban még egy pillanatot vethessen vissza az olvasó, vagy a történetíró, az egészre, mint a lealkonyodó nap alatta elforduló földre, kénytelen vagyok magam is visszafordítani tollamat, s mintegy végleges áttekintés végett, a most is már kézen forgó könyvekre hivatkozni, úgy, miként azokban írva van.

Az újabbkori ismeretek tára I-ső kötet 14-ik lapon

alól az mondatik, hogy a kormány Csutak őrnagyot küldé az oláhok ellen, ugyan azon könyv 15-ik lapján azt olvas-hatni, hogy Hatvani be nem várta Drágos alkudozásainak végét, vagy eredményét, szelesen megtámadta Abrudbányát. Ez igaz, hogy úgy történt, csakhogy ez alkalommal azt is kellett volna érinteni, hogy Hatvani hogyan támadhatta meg Abrudbányát, a midőn azon hadcsapatnak parancsnoka és vezére Csutak őrnagy, ki is már akkor alezredes volt, vagy talán fölteszi e munka írója, hogy Csutak hadseregé-nek mozdulatairól mit sem tudott, akkor fölötte csalódik, vagy miként azt Klapka tábornok mondja munkájában, hogy hátam mögött támadtatott volna meg Abrudbánya, az igaz – (miről azonban munkám folyamán elég világo-san szóltam) erről itt enyiben hagyja az író, és többet nem szól.

De nem úgy ám az újabbkori ismeretek tára III-ik köteténél 104-ik lapján, mert itt már azt mondja, hogy a kormány 1849-ik évi március havában Csutak őrnagy alatt, egy új figyelő hadtestet állított föl az oláhok ellen, mely-nek magvát képezé 800 német légionárius (halál fejés) de a debreceni kormány látván, hogy Csutak két hónap alatt mit sem tud kivinni, május havában Hatvani rögtönzött őrnagyot küldé oda, ki is eltökélte magában Abrudbánya ellen kirándulást tenni.

Továbbá ugyan itt a 105-ik lapon mondatik az is, hogy Hatvani gondatlan támadása után Kemény Farkas küldetett az oláhok ellen, ki hasonlólag behatolt Abrud-bányaig, de kinek katonái majd éhségtől veszvén el, kény-telen volt onnan minden siker nélkül eltávozni Zalatra,

és onnan magyar Igenig és Búcsúmnál csak a 11-ik honvéd zászlóaljából 120 embert vesztett. – A mi az éhen vészest illeti, az abban áll, hogy Kemény Farkas ezredes úr, élelmezési szekereit fődözetlenül hagyá, s a háta mögött levő oláh nép azokat elfogdosta, miről csak szó sem említették, mivel ezen hibák, habár azok is, de Kemény Farkas tette, azért se nem bűn, se nem baj. Ebből is látható, hogy mily könnyelműen gondolkoztak azon urak az oláhok elleni hadjáratról.

Mind ezekből világosan látható, hogy e jegyzeteket ha a hadjáratban nem avatott kéz írta, akkor részrehajló ember tollából származott, mivel azt állítja, hogy a kormány látta, hogy Csutak mit sem tud kivinni Vajon mit gondol ama sorok írója, hogy mit kellett volna nekem kivinni? Talán sem többet sem kevesebbet mint a honvalamenyi ellenségét, külsőt, belsejt kiirtani a világ színéről? Csak bírhattam volna a teremtő nagy hatalmával, abban meglehet győződve, hogy akkor azokat bizonyára kiirtattam volna; vagy arra a gondolatra kell eszmélnem, hogy talán azt fájlalja az író, hogy az abrudbányai gyászos eseményt nem tulajdoníthatja nekem.

Szóval ama sorok írója – nemcsak hogy méltatlan megtámadást, és vastag részrehajlást tanúsít, hanem jó adag rősz akaratot és elferdítést is, ... mert ő maga bevallja, hogy Kemény Farkas sem volt képes ott mitsem kivinni, sőt a legjobb katonáiból 120 embert vesztett, az erős megtámadtatás ellen, – vajon miért nem kísérlette meg leírni, mit tett Beke alezredes ott 1848-ik évi novemberből 1849-ik évi január végéig? vagy talán arról nem

kellett szólania? Hiszen az oláhok nemcsak akkor fogtak fegyvert, mikor én rendeltettem ellenük. Beke alezredes után csak a leégett falvak maradványai voltak láthatók, de a mi a honra nézve inkább ártalmas, mint hasznos volt, és több katonával rendelkezett, mint én, de erről vagy Grálról mit sem említ senki, mintha a mi rossz, azt mind én, a mi pedig jó és üdvös, azt mind más tette volna. – Ide illik Kölcsey azon mondata: „Önézés, te vagy a diadalmas bére, nem a díj.” –

Mi engem illet, tudtom s beleegyezésemmel egy kunyhó sem égettetett le, mert seregemnek a pusztítás szigorúan meg volt tiltva, s ha tüzek történtek, azok vagy az ellen által ütöttek ki, vagy pedig véletlenség által, de saját katonáim egy szalma szálát se gyújtottak föl a célból, hogy azzal valakinek kárt okozzanak.

A mi pedig a 800-nyi német légionárius csapatot illeti, arra nézve munkám 25-ik oldalán látható, hogy nálam vagy is parancsnokságom alatt, több, mint 155 főből álló egy század Medvenits parancsnoksága alatt, nem volt, mert azon 800 német légionárius csapat Hatvani első berohanása után sietett Váradról oda, s Hatvani második berohanásakor a többi seregével együtt föláldozó ezt is.

Szerintem Abrudbánya megtámadtatására, úgy, miként akkor állott Magyarország, csak Debrecenből és Váradról több katonaság kellett volna, mint a menyivel én rendelkeztem, hahogy azt sikeresen megtámadni a kormány komoly szándoka lett volna, mit a szomorú következmény hangosan igazol.

A mi pedig azon állításomat illeti, hogy Magyarország

az idő tájban csak Debrecenből és Váradból állott, azt én csak a lét vagy nem lét kérdésére értem, mert ha Debrecenből a kormányt elzavarják, nem tudom, hol telepedhetett volna le. De még nagyobb csapás lett volna N.-Várad eleste, hol minden hadi műszereink készítettetek, mivel nélküle bizonynyal mondhatom, hogy semmire se mentünk volna, tehát Abrudbánya megtámadását nem láttam célszerűnek, mivel kiszámításom szerint minden esetre sikertelen lett volna, mit nem kell bizonyítanom, mivel e város amúgy is néhány nappal később birtokunkba esett volna, mit azonban így Hatvani lehetlenné tett, anyi ember véres áldozata mellett is. Mindazáltal ki kell jelentenem, hogy én, ha már meg is támadtam volna Abrudbányát, azt utolsó emberemig és végső lehelletemig védtem volna, igaz, hogy több tacticával és óvatosabban mentem volna oda, mint ő, s hasztalanul anyi vért nem engedtem volna elfecsérelni.

A ki nem ismeri e bérces vidéket, és a ki előtt a hadjárat ismeretlen, kivált ilyen vidéken, annak még csak elméleti fogalma sem lehet, az e vidéken való hadvezetésről. E hely olyan, hogy 2000 jól elszánt ember az egész vidéket, minden fegyver nélkül, jól felosztva, egy nagy ideig megvédheti minden ellenség ellen, mert a magas hegyek ormairól minden alatta haladót, kövel dobálhat agyon, és minden egyes kő lehegerítésével a szorosokba, melyek egyedül képezik az utakat, járhatlaná teszik azokat; erről részletesebben írni nincs szándékom, mert ezt avatottabb tollnak óhajtom átengedni. – Csak még anyit akarok megmutatni, hogy Abrudbánya megtámadása esetére, menyi katonára lett volna „minimo calculo” elkerülhetlen szükség,

hahogy a kormány szándokába leendett a román néppel nem békülni, és Abrudbányát minden áron mielőbb elfoglaltatni, s azzal az oláh hadjáratnak véget vetni. –

Minden támadó hadseregnek úgy kell fölállítva lenni, hogy félkört képezzen, legyen az úgynevezett operations-basis bármilyen nagy, vagy kicsiny; már most, ha én Abrudbányát a már elkészített terv szerint megtámadom, és hogy sikeres legyen, mint megtámadó katonához illik, fölállításom ily forma lett volna, de másképp nem is lehetett akkor, a mint a dolgok állottak: –

A főhadi szállás Brádon lévén, mely helyet egyszersmind Operationalis basisul kelle tekintenem, tehát a seregbalszárnyát képezték volna, Bruszturi, itt legkevesebb 3 század gyalog, 2 ágyú és 30 lovas kíséretében kellett volna fölállítanom, hogy Abrudbányához közeledésemkor, e 3 századból két század 1 ágyú és 20 lovas kíséretében, felső és alsó Vidrára felosztva nyomuljon előre, hogy az ellenség ott át ne törhessen a hegy ormain Vaskoh felé.

Nagy-Halmágyon két század gyalog, fél század lovaság két ágyúval, hogy Kishalmágnál erős vigyázattal fedeztesse a hegy ormain lévő utak kimenéseit, mint annak kulcsát, és hogy onnét Váca felé is figyelő csapatot küldhessen. – Kőrösbányára négy század gyalog, félszázad lovas, és legalább két ágyút, hogy onnét Ribicára és Kőrösbányára, valamint Timáva és Kőrösbánya hegy tetőin, folytonosan figyelő hadcsapatok mozogjanak, és az ellenség figyelmét magukra vonják.

A jobb szárnyat föl kellett volna állítanom Zalathnán két század gyalogsággal; – Tripolera két gyalog századot

1 ágyú és 20 lovas késéretében. – Bucsimra négy század gyalogságot, legalább két ágyút fél század lovassággal, hogy Bucsim és Abrudbánya között kelet felől, egy erős figyelő osztályt legalább három századból egy ágyú és harminc lovasságból fölállíthassak. – Az itteni erős fölállítást azért volt tanácsos így tervezni, hogy az abrudi ellenség ne gyanítsa, hogy ők Brádról fognak megtámadtatni, mert ekkor azt is vélhette, hogy Károlyfehérvár felől jó a csapat, mert mihelyest észre veszi, hogy Brádról szándékoznak őket megtámadni, azonnal nagy köveket dobnak a szorosokból álló utakra, a melyen semmi emberi lény nem haladhat át, hogyha a hegytetőkön örök vannak, a mint mindig is voltak közülök, – itt minden esetre roppant föladat a támadás, mely kétségenkívül a leghidegebb kiszámítást veszi igénybe.

Brádon, mint főhadi szálláson, és az operationsbásis centrumán, legkevesebbet mondva, két zászlóalj gyalogság, 4 vagy 5 ágyú, és egy század lovassággal; ily fölállítás után megindulva Brádról, biztosan lehetett volna számítani fényes sikerre, de véres áldozatok árán, három nap alatt, Abrudbánya birtokunkba lett volna, és a román atyafiak is lecsillapulnak talán örökre.

De mindezt koránt sem úgy értem, hogy ezzel a román fajt ki kellett volna irtani, hanem hogy ellentállás esetében nagy megveretést szenvedtek volna, mi is egy időre félelemként maradandott jelképül fönt előttük emléken, de mind ez nem volt a kormány szándoka, mivel katonája sem volt anyi, hogy nekem anyit adhatott volna, de meg tudta azt is, hogy Abrudbánya rövid napok múlva,

úgy is békességesebb utón birtokunkba fog esni, mi némileg vérengzés kíméletéből is történt részéről a tartózkodás.

Az elébb fölsorolt fölállítás sikeres támadása, minden-
esetre nemcsak Abrudbánya, hanem egész Erdélyre nézve
más fordulatot tett volna, és ha veszszük, a kidolgozott
terv épen nem kívánt oly fölötte sok katonát, mert:

A balszárnyon	1800	gyalog,	110	lovas	6	ágyúval	
a jobb szárnyon	1600	„	60	„	3	„	
a centrumban	2400	„	150	„	4	„	tesz

Összesen . . . 5800 „ 320 „ 13 ágyút. Ezen
számítások alkalmával figyelembe vettem azt is, hogy
seregünk fele mindig csak lándzsával volt ellátva.

Ha tehát egy kissé figyelembe veszszük, s egybevetjük,
hogy az elősorolt katonaság mennyiségére okvetlen szükség lett
volna, Abrudbánya megtámadása esetében, ha azt is sikerrel
akartuk volna vinni, akkor nem lehet jó lélekkel azt mon-
dani, hogy Csutak ezen a vonalon (mely különböző ága-
zatait véve figyelembe, maga az én működésemet semmiben
sem vevő író által is, száz négyszög mérföldnyire van téve,
magas, megmászhatlan hegyekkel, járatlan utakkal és szót-
ágazott falvakkal, olyanyira, hogy minden egyes helység
bevétele számos csapatot igényel, nagy kiterjedése és
széjjel szórt fekvésénél fogva) mit sem tett volna.

Már pedig azon ábrándban sem élhet senki, hogy az
oláhokat nyírfá seprűvel is ki lehet a világból kergetni,
mert ki ily hiszemben él, az fölötte csalódik, s még inkább,
ha azt gondolja, hogy én majd 2603 gyalog, 56 lovas és
5 ágyúval képes leszek, több mint 500,000 polgárt kiirtani

a föld színéről, az ki e hitben élt nem gondolta meg, hogy bármely nemzetben is, ha föléd az isteni szikra, hogy ő a nép, és ő benne az erő, nincs fegyver melylyel legyőzhessék, jól tudom, és a velem ott szolgált, vagyis táborozott embereim és tisztjeim is tudják, hogy mily fárasztó hadjárat volt az, de tudom azt is, hogy tettem anyit, menyi tőlem és kis seregemtől kitelhető volt, ha többet tettem volna, meg lehet győződve bárki is, hogy többet tettem volna, – mert a honszeretemben magamat fölülmúlni, senki által sem engedem, azt tanúsítom és tanúsítottam eddig is elégszer, s fogom is tanúsítani mind-
anyiszor, valahányszor alkalom adatik arra parányiságomnak.

Itt meg kell említenem, hogy az újabbkori ismeretek tára III. kötetének 105-ik lapján az említetik, hogy Hatvani Abrudbányára tett második megrohanása után csak is a német legio századosának köszönheti, hogy Bucsesden át Brádra menekülhetett. Ez alkalom parancsolja, hogy Medvenits és a 3. német legiobeli századosról és a német légióról is szóljak.

Nem szabad szem elől tévesztteni a bécsi és német légió közti nagy különbséget; a bécsi legio mind az ottani Aula-ban tanuló ifjakkól állt, kik mind művelt fiúk voltak, ezek Bem keze alatt harcoltak. Összesen voltak eredetileg 107-en s a harc végével nem hiszem, hogy tizenkettő maradt volna belőlük, ezek elszánt vakmerőséggel harcoltak, anyit tudok, hogy Nagy-Szeben bevétele után Bem őket más csapatokba osztotta, mint főtiszteket, mivel fölötte kevesen voltak, de:

Az úgynevezett német legio más branche volt, ezek eredeti zömét külföldi németek képezek, kik is, mint szabadság emberei részt óhajtanak venni nemzetiségünk szabadság harcában. Ez idegen legio naponkint 16 krt kapott, míg a honvéd csak 8-at; ez szülte azt, hogy eme most említett német légióba sok magyar ajkú német is beállt, de találtam köztük olyan magyar embereket is, kik németül még sóhajítani se tudtak, de a 16 kr. napi díj őket oda csábítá. Ezek főtanýája N.-Váradon volt, Giron alezredes parancsnoksága alatt.

Így volt Medvenits e legiobeli százados is, magyar ember, Veszprém megyei, – előbb Sándor nevet viselő huszár ezredbeli őrmester, most a német legio 4-ik századának századosa. Ő bátor katona, de csekély nevelésénél fogva igen nyers ember volt, s a valódi német fiukból alakult századot vezényelte, kik is nem túrhethvén durva modorát, két ízben el akartak tőlem szökni éjnek idején, melynek következtében kénytelen valók a dolgon változtatni.

Midőn azonban én azon évi april hó 14-ön Boicáról több elrabolt ládát a bánya üregéből fölhozattam s az azokban találtak följegyzésére bizottmányt neveztem ki, ekkor ő (Medvenits) egy fehér selyem rózsaszín selyemmel kockázott női nagy nyakkendőt a lajstromból kihagyva elidegenített, mely eset nekem csak úgy távolról adatott szemrehányólag tudtomra, még pedig úgy, hogy egy Nemes nevű főhadnagy azon a vidéken lakó H. F. özvegyébe lévén szerelmes, az említett kendőt ez özvegnőnek ajándékozta. A nő ismerte a kendőt, mint Barcsayék tulajdonát, de azért

elfogadta; midőn én a dolog valódi állásáról értesítettem, a kendőt visszahozatva Medvenitset a haditörvényszék elé állíttatám. – A midőn Debrecenbe mentem, a fölkelt oláh nép engem kért az általános kegyelem kieszközlésére. Medvenits még a haditörvényszék előtt kereset alatt állt, s őt Hatvani onnét vitte magával Abrudbányára. Igen természetes, hogy egy ily helyzetből menekvő ember csak boszúból is sietett Hatvanival Abrud felé, remélvén, hogy ha majd jól sikerülend számítás nélküli rohanásuk, engem meg fognak szégyeníteni az egész haza előtt. De fájdalom, e két bűnös ember hirtelenkedése csak szerencsétlenséget s örök emlékü gyászt hozott történet lapjainkra, melyeknek olvasására borzadás futja el az ember lelkét; ebből és a bekövetkezett gyászos eseményből is látható, hogy menyire szükség volt azon vidéken oly egyénre, ki se a reá bízott sereget, se pedig azon vidék magyar ajkú, vagy más felekezetben jobb gondolkozású lakosait hiu vágyainak, vagy vastag tudatlanságának áldozatul esni ne engedje. Hatvani mindezt elég lelketlen volt megtenni, holott ő jól tudta azt, hogy a hadi tudományban épenséggel nem jártas, de előre is láthatta, hogy balul fog végzödni, tudatlansága és kegyetlensége miatt is, – de néki saját személyén kívül mi sem volt szent, mert ha már seregét fölládozta, ily büntetésre méltó vakmerősége által, kiadott napi parancsom ellenére, akkor harcolt volna utolsó lehelletéig, emberei megmentésére, mert azokat elhagyva, előre futni különben is katonai bűn volt, míg amúgy cselekedve egészen más színben állott volna a világ előtt. De így őt védeni, vagy menteni nem lehet, ő minden esetre büntettet követett el ellenem, mint főparancs-

noka ellen, de a haza ellen is, mit ő jól tudott, mert nem várta be Brádon visszatértemet.

Mind ezeket elő kelle hoznom, az ily ferde és egyoldalú állítások megcáfolására, addig is, még az idő azt hatalmasabban földeritendi.

III.

Besitz ich nur
Ein ruhiges Gewissen,
So ist für mich, wenn andere zagen müssen,
Nichts schreckliches in der Natur.

Seume.

Keblem nem kevés fájdalmára folytatnom kell működésem fonalának ecsetelését, a világosi drámáig; mert nem szerettem a kormány székvárosában henyélni, tudván, hogy mindenkinek, ki tenni akar, van elég teendője, azért folytattam tovább csekély működésemet. –

Mind ezek ekként bevégződve, a kormány engem népfölkeléseket rendezni küldött a Jászság- és Kunságba, hová midőn megérkezem, láttam a dolog állását, sietve eljártam megbízásomban – s onnét visszaindultam azon gondolattal, hogy ismét katona leszek, vagy ha nincs szükség reám, akkor visszatérek polgári állásomba. – A kormány ezalatt Pestre jött, innen valami sürgetős és fontos dologban küldtettem Kápolnára Visocky táborába, hol is Deseöfy tábornok úr, midőn nevemet említem, azt felelte reá: elég barátom, önnek neve, ismerős honunkban. Innen visszatértemkor Pestre, pár nap múlva Szegedre rendeltettem Aulich hadügyminister által, Szeged város védelmére,

mint a mely a kormány székvárosául volt kijelölve. Szegedre érve, ott találtam mintegy 3000 emberből álló különféle csapatokat. Makón pedig az Attila huszár újonc ezred törzsét.

Alig kezdtem itt kissé rendezni magamat, midőn Aulich tábornok úrtól rendeletet vevék, hogy siessek Aradra katonáimmal, mert az leend az ország székvárosa, majd ottan még több katonát is fogok kapni parancsnokságom alá.

Ekkor Aradra siettem, s oda érkezésem után harmadnapra különféle zászlóaljkat kaptam, és lovasságot is, parancsnokságom alá; midőn rendezkedni kezdek, újból felhívást kapok Piller ezredestől, hogy Aradon haditörvényszók állíttatott össze, az ő (Piller) elnöklete alatt, Perczel Miklós ezredes várparancsnok, és Damjanits tábornok között fölmerült dolgok miatt.

Ez végzeteljes pillanat volt reám nézve, nem örömet mentem, akartam is magamat mentegetni, de minden lépésem hasztalan volt. Nem jókedvvel, de mégis el kellett foglalnom ülnöki székeket: láttam én, de Piller is, hogy e dolgok borzasztó bonyadalmasok kezdenek lenni, – láttuk: hogy Damjanits tábornok betegen fekvő ágyában félrevezettetett, mind ketten el valánk keseredve, a két derék hazafi fölött, – mi engem illet, ki Damjanitsot már régebbtől fogva ismerém, fölötte rász néven vettem tőle ama kifejezést: „die Perczel'sche Brut muss mann trachten aus der Armee auszurotten”. Ebből láttam, hogy a dologba egy kis boszú is volt keverve, és mondtam Pillérnek: barátom, itt nehéz állásunk van, mert mindkét embernek vannak bokros érdemei, a hon javára tett fáradalmakban, annál fogva írj

te a kormánynak, hogy békíttesse ki őket, mert a mint látom, ebből végtére is a kormány elhamarkodási ténye, és Damjanits haragja tűnik ki, már pedig se a kormányt compromittálni nem tanácsolom, se pedig Damjanitsot compromittálni nem lesz jó dolog.

Mire Piller azt válaszolta, hogy ő mindent elkövet, s lemond inkább mindenről, vagy betegnek jelenti magát, csak oda hagyassa a törvényszéki elnökséget, – mi ugy is történt. Néhány nap múlva enyém lett bazasztó helyzet, mint törvényszéki elnök működni: ez reám nézve rettentő nehéz föladat volt, azonban kénytelen valék elfogadni.

Kinyilatkoztatám, hogy történjék bármikép, a meztelen igazságot hangosan hirdettetem; még egyszer megkísérlem a barátságos kibékülést, de Damjanits tábornok úrtól az előbbeni feleletet kaptam.

Most már megkérdem Damjanits tábornok urat, hogy miben áll tehát panaszja Perczel ellenében, mire ő egy kormányrendeletet olvastatott föl, mely őt is fő felügyelőül nevezé ki, az aradi vár élelmezései körül, mire így válaszolok neki.

— Uram! tudja ön, mit tesz e szó?

— Anyit, mint commandirender General, felelé.

— Nem uram, ez anyi, mint Oberaufseher, mely cím a tábornoki állással nem fér egybe; ki önnek e szót úgy fordítá, mint ön mondotta, az e levél tartalmát nem értette.

Erre ő megharagudott, a szótárt kérte, és meggyőződött e szó valódi értelméről, mire így szólott.

– Barátom, én magyar írást nem igen tudok olvasni

és így megérteni sem vagyok képes, ha magasabb stylusban íratott, annál fogva most kénytelen vagyok bevallani, hogy e cím engem nem illehet, de mint tábornoknak, igazságot kell kapnom, és Perczelt büntetni kell, és ismét elmondá a Perczel-féle *Brut* kiirtásának szükségességét a magyar hadseregből.

Továbbá előadá, hogy a Perczel által vásárolt gabona rózsa és dohos, annál fogva az általa ismert élelmezési biztos által vásárolt gabonát kell a várba szállíttatni. Ezek után eltávoztam, s bementem a várba Perczelhez, előadám neki Damjanits szavait az élelmezés körül, de a haragról mit se szóltam. Erre Perczel azt monda, hogy ő majd a törvényszók előtt minden kérdésemre felelni fog, mely feleletből más egyéb is ki fog derülni.

Láttam Perczel Miklós ezredes társam nagy elkeseredését; nagyon megsajnáltam, szinte látszott volt arc-vonásain a fájdalom, mely keblét mardosá és ón csak enyit mondtam e látványra:

– Barátom! holnap mindent kitárhat, mi keblét gyötri.

A reá következő nap össze hívtam a hadi törvényszéket, megnyitám az ülést azon kéréssel, hogy mindenki lelkiismeretesen teljesítse itten, mint bíró, kötelességét, mert mind két katona, kik között a viszálykodás almáját, egy harmadik dobta el, sok szolgálatot tettek honunknak. – Csak hamar behivatott Perczel Miklós ezredes, és felolvastattak előtte a Damjanits által ellene felhőzött vádpontok, mit már főlebb elősoroltam, csak persze más formába öntve, mire Perczel válasza következő volt:

1-ször: Ő a Damjanitsnak jött azon rendeletet, hogy

ő is segítsen az aradi vár élelmezése körül – elismeri, csak azt tagadja, hogy a főfelügyelő szó annyit tenne, mint Commandeur, azért ő semmiféle rendeleteket el nem fogadhat senki mástól, csak az utasításában is kimondott hadügyministertől; azért ez az első, mit felelhet, anyival is inkább, mivel utasító rendelete is – ezt tartalmazza.

2-szor: A mi az e pontbeli vádakat illeti, erre nézve terjedelmesebb kell hogy legyenek; mert hogyan fogadhatnám el a Damjanits emberei által vásárolt élelmezési cikkeket, midőn én már azokat bevásároltam, nagyobb részint a pénzt is kiadtam az ide fektetett nyugták szerint, talán csak nem fogom akarni, hogy egy bármely cikk is kétszer fizettessék.

I. Gabonára kiadtam körülbelől 40,000 pengő forintot, mely gabona már a molnároknál van, öröltetés végett.

II. Marhákért kiadtam, ha jól emlékszem, 30,000 pengő forintot, eddig – mivel embereim még nem érkeztek be, – nem tudom tisztán e cikk összegét most még előadni.

III. A többi konyhabeli és főzelék, s szóval minden szükséglet most vásároltatik, mire is mintegy 30,000 pengő forintot már kiadtam, mely összeg most forgásban van, hogyan állítsam tehát meg e pillanatban, kiküldött embereim által a további vásárolhatást, Damjanits tábornok úr vásárolni szerető emberei kedvéért? Én tisztelem a tábornokot, de jól tudom, hogy ő vásárolni nem fog, – és csak emberei óhajták eme zavart előidézhetni közöttünk, mely ebbeli állításomat annak idejében bebizonyítani is fo-

gom tudni. Ezzel feloszlottnak nyilvánítám e napi ülést, minthogy katonai gyakorlataim is voltak fiatal katonáimmal. Ez éjjel mintegy 11 óra felé hozzám, ki a báró Forrayféle házban tanyáztam, egy eddig általam nem látott huszár törzs-tiszt lépett be, e szavakkal:

– Csutak ezredes urat keresem; mire íróasztalom mellől fölállva, magamat vele megismertetem, s egyszersmind kérdem, hogy ki lehet ő, ki oly késő éj dacára siet velem találkozhatni?

— Én gróf Vécsey tábornok vagyok, – volt a válasz.

— Elég uram, tessék helyet foglalni és parancsoljon velem!

— Én nem parancsolni, hanem értekezni jöttem önhöz, mielőtt ön bírói széke elé kerülnek.

– Ezredes úr! – folytatá szivarozás közben – tudomásomra jutott, hogy én is az Aradon összeült haditörvényszék elé leszek állítandó, élelmezési biztosom és B. őrnagy intendánssal, mindezt pedig, a most majd önnek felolvasandó levélből tudom. – A levél, melyet ő magának megtartott, s nekem csak fölolvastott, ily formán hangzott: „Tábornok úr! Az Aradon összeült haditörvényszék által leend majd eldöntve Arad vár élelmezésének ellátása tárgyában ide fölterjesztett számadásainak valósága, mivel épen most, a hon ily nyomasztó helyzetében, anyira kettős tollal írni és számítani, több, mint csalás: – mert ha minden közvitéz napjára 30 pengő krajcárt, azonkívül gratis öt tál ételt s fekete kávékat kapna, még is több, mint fél millió pengő forint marad föl, félévet véve, miként az számítva van”.

Ebből világosan kitűnik, hogy azon jó urak miért szeretnek oly anyira, a reájuk nem bízott élelmezésbe is belé avatkozni; hajlandó vagyok hinni, hogy épen e beavatkozási vágy szülte Damjanits tábornok és Perczel ezredes urak közt is, a fenforgó viszálykodásokat!! ... Enyit olvasott föl leveléből a tábornok, de hogy kitől jött, azt nem mondotta, miután magam sem kérdezősködtem. – Mielőtt eltávozott volna, e szavakat monda nekem:

„Remélem, nem fogok csalódní, ha azt mondom, hogy önben oly katonával van dolgom, ki meg fogja tudni előadásomból a valót, mert polgári egyén nem ismeri a hadi foglalkozások millió apró elágazási terheit, ki tehát előadásomat egészen másképp fogná föl”. Mire ón kinyilatkoztatám, hogy rendkívüli esetek szüleménye, mely engem talán föléje rendelnek, s mi engem illet, megvallani, igen kellemetlenül lepne meg, azonban a tábornok úr előadásaiban sokkal több a való, sem hogy rögtön föl ne tűnjék, azért fogadja üdvözetemet, és térjen aggodalom nélkül vissza állomására, mert igyekezni fogok mindenek fölött e kellemetlen és kényes ügyet, ha csak lehet, jó ideig visszatartóztatni, ha pedig ez nem sikerülne, akkor bízzék igazságos ügye jobb sikerében.

A tábornok nekem e fölmutatott leveléből nyíltan kivehető volt, hogy annak írója mily gondolatot táplált az élelmezési biztos és B. őrnagy urak felől, mert a beadott számadás ez urak által volt kiállítva és kiszámítva, mit Vécsey, mint tábornok, csak egyszerűen aláírt, – igaz, hogy ily esetekben is mindig a fővezér, vagy parancsnok a fe-

lelős, de bővebb vizsgálat után, a valódi bűnösök is bűnhődni szoktak.

Legyen meggyőződve bár ki is, hogy e pillanattól kezdve, átkozám az életet, mely anyi akadályt gördített elém; – ön, ki azon élelmezési biztost, kis koromtól fogva egyaránt csak tisztelni tanultam, most egyszerre mint ítélő bírāja álljak fölötte, e rendkívüli állapot és helyzetben. Szóval meg volt bennem ama pietas, mit atyám, ily ritka tünevényü emberek iránt öntött belém, – de hasztalan aggódtam, hasztalan kerestem kibúvó ajtókat, mert azt föltalálni csak egy mód volt: tudniillik, ha „Damjanicsot és Perczelt kibékítenem sikerülend.

Másnap ismét beállott a haditörvényszéki munkálat, ekkor föltárt Perczel egy csomag iratot, melyben a többi között Kossuth egy levele is szerepelt, vagy szerepelni kezdett, mely így hangzott úgy látszik, hogy e jó urak igen szeretnek az élelmezés körül minden megbízás nélkül működni mely levélben is B. nevek, mint tényezők említették. – Már most az épen Vécsey által nekem fölmutatott levél íróját is könnyű volt kitalálnom; látván, hogy mily komoly bonyodalmas lehet ez az ügy, igyekeztem oda működni, hogy „a qui habet tempus, habet vitamot” elérhessem.

Nem sokára Kossuth Aradra tette át a kormány székhelyét. Ezt fölhasználva, oda működtem, hogy e nehéz időszakban állnánk el a hadi bíraskodástól, és fügesztenénk föl jobb időkre; azonban csak nagy nehezen sikerült magának a kormányzónak többszöri kérése után, Damjanitsot Perczellel a háború idejére kibékíteni; e kibékülésből ön-

kényt ered, hogy a többire nézve is, a haditörvényszéki működések jobb időre felfüggesztettek. Azonban nemzetünk sorsa könyvében máskép vala megírva! – Mi engem illet, lelkemből örültem, a midőn haliám, hogy Damjanits kibé-
kült, mi által föl valék mentve, a reám ruházott nehéz kötelesség teljesítésétől. Ennek anyival inkább örvendtettem, mivel az iratokból kitűnt, hogy Perczel ezredes egészen ártatlan, és hogy a viszálykodás almáját, az ármány kezei dobták a két jó hazafi közé.

Mind ez itt előadottak Perczel ezredes és aradi várparancsnok úr iratai között, remélem, hogy föltalálhatók lesznek, anyival is inkább, mivel a dolog őt jobban érdekli, mint bár kit is, mivel föltűnően kiderült, hogy a beavatkozók vásárolták a dohos gabonát, mit Perczel el nem fogadott, de el sem fogadhatott, mert először egészségtelen volt, másodsor, mert ő már több százezereket kiadott a bevásárlásokra, e szerint épen nem volt kedve hazájának anyi kárt okozni, de még mi több és talán a legterhelőbb bűn vala az, Perczel előadásaiból merítve, hogy ez urak valamelyike által a Perczelféle gabonának, most már, mint lisztnek, a várba való szállítását is akadályozák, mit Perczel világosan ki is mutatott és hiszem, hogy bármely időben is kimutatni képes leend.

Enyi ezerféle baj és kellemetlenség közepette töltöttem el ama rövid, de fényes hadjáratot, mely hazánkra nézve a világ- történet lapjain mindenkor kitűnő helyet foglaland; jóllehet hogy mostani ismerőseim, irigyeim által sokat fog-
nak hallani, mi nem való, de a késő kor majd higgad-
tabban és részreghajlatlanul fog fölöttem ítélni.

Aulich hadügyminister, két, Szegedről hozzám irt levelében ezredesnek címezett, mire egy alkalommal tudtul adám neki, hogy én csak alezredes vagyok, ki is eme levelemre azt válaszolá: „Sie sind vom 20. Juli 1849. zum Obristen befördert, so werden Sie Ihr Obrist-Decret erhalten, sobald wir nach Arad ankommen, dieses muss ich Ihnen daher diesmal nur durch mein Handschreiben bekannt machen*. Aulich in. p., Kriegsminister.

Mi engem illet, meglehet, hogy én is hibáztam, de akarattal vagy önszámítással lelkemre mondvá soha sem, mert mindenek fölött csak szeretett honom jó volta és szabadsága függött lelkemen mint létem és életem legdrágább kincse, melynek fiai talán épen azért, mivel kizárólag minden gondolatom honomnak volt szentelve, igyekeztek ármánykodásaik által, ellenem törni. – Ám legyen, öntudatom tisztasága elég jutalmam, mi ama nehéz időkből fönmaradt, a többit az időre bízom, mint az emberek sebeinek legnagyobb, és leghatalmasabb orvosára.

Kénytelen vagyok itt még közbevágva előhozni, hogy 1849-ik évi augusztus 7-ón este felé, az aradi sörház téren tanyázó sereggemmel, Aulich hadügyminister úr rendeletére Temesvárfelé indultam, az ottani hadtest segítségére, Bem tábornok parancsnoksága alá 8000 ember és 16 ágyúval, De alig értem másnap délelőtt Orcifalva alá, a honnét utasításom szerint Szent Andrásra kellett volna vonulnom. Görgey tábornoktól futár által küldött levél nyomán vissza hivattam Arad város védelmére, mivel Aradot az ellenség bekerítéssel fenyegette (a mint a rendeletben írva volt) ez lön utolsó hadi mozdulatom előre, – még csak augusztus

11-én védtem a Világosra vonuló magyar hadsereget mint: „äusserste Arrieregarde”. Világos alatt 13-án délután egy és két óra közt adtam át az előőrségi vonal állomást Görgey rendeletére egy orosz tábornokiak, és onnan a világosi vásár állásra vonultam, a honnét is rövid etetés után Pankota m városán keresztül Szöllös-Cigerelre vonultam, a hol is a Szöllös előtt épített csatorna hidján áthatolva, a csatornán lévő múmalom háta mögött és Szöllös közt, az nap délután 5 órakor tevén le fegyvereimet, Görgey és az orosz hadsereg fővezér kezeibe.

Elismeréssel kell még megemlítenem Francisci Kázmér, dandársegéd tisztemet e helyen, ki dacára annak, hogy mint segéd tisztnek, más foglalkozásai is voltak; mégis a nevezetesebb csatákban személyes bátorsággal vett részt, – sőt nem ritkán a leghevesebb köztusában (Handgemeng) is.

Francisciról való megemlékezésemnek nem csupán az célja, hogy bátorságát és vitézségét magasztaljam, hanem hogy a vele később történt s a sokak által nem tudott páratlan esetet is leírjam. –

Ugyanis Francisci Kázmér később érdemeinél fogva százados lett, s mint ilyen Orsovára térparancsnokká tétetett; honnan azonban nem sok ideig tartó működése után a világosi szomorú catastrofa beálltával a többi menekülőkkel ő is a török földre menekült. – Azonban a hontalan szabadságot sem élvezheté sokáig, mert a hatalmas Ausztria, bár az országot és annak főbb, de úgy szólván minden javait birtokába kerítette, mégis az ország legfényesb díszét s legdrágább kincsét, a magyar szent koronát kezéhez nem

kaphatá; már pedig tudjuk a múlt eseményeiből, hogy ez az osztrák kormányt nagyon leverte, és nem kímélt fáradtságot, sem költséget, csakhogy a korona hollétét megtudhassa és birtokába szerezze. – A körülmények gyanítani engedték, hogy Szent István koronája Orsova területén lenne elrejtve. – Gyanítása; után, hogy céljához biztos eljuthasson, a szabadságharc végóráiban a szent korona eltűnése alatt Orsován működött térparancsnoktól igyekezett azt megtudni.

De az akkori térparancsnok Francisci Kázmér már a török földön lévén, tőle ott mit sem tudhatott meg; miért is Ausztria kormánya diplomatai úton határozta el Francisco Törökországból kihozatni, hogy tőle a tudni valókat biztosabban kivehesse. – E nagyon is érdeklő körülmény kifolyása az, hogy az összes menekültek közül csupán Francisci a 27-ik zászlóaljbeli honvéd százados kerülhetett haza a kormány föllépése folytán. – De haza követelésének a kormány mi hasznát sem vette; mert Francisci, vagy azért, hogy nem tudta, vagy pedig mert nem akarta a haza címerét, a szent koronát, melyért azelőtt harcolt, kiadni, a kormány tőle mit sem tudhatott meg.

Képzelméleti az akkoriban dívó eljárást, s bánásmódot, melyben Francisci részesült; de főképp mivel azt vélték, hogy csak makacsságból titkolja a magyar szent korona hová lett elrejtését. –

Különösen ez az esemény, mely Francisci nevét emlékezetessé teszi, s mit elhallgatnom nem lehetett, már csak azért sem, mivel ő is a 27-ik zászlóaljhoz tartozván, mint annak kiegészítő tagja részesült oly fontosságban, hogy két

kormány között majdnem vizályt hozott létre, a kiadás követelése alkalmával; mert a török kormány a legszebb s nemesebb jogaiból, a politikai menekültek szíves látásából, mit sem akart engedni, – miért is szigorú föltételeket szabott, melyek szerint Franciscit bántalmazni nem szabad. Hogy a föltételek megtartattak e vagy sem, legkeservebben elpanaszolhatja a most is élő Francisci Kázmér derék honvéd százados.

Külön említést kell még tennem egy Weisz Antal nevű héber származású fiatal honvédről, ki magát a többiek között bátorság, s a hadi gyakorlatokban való jártassága által kitüntette, miért is őt később hadnagygyá léptette elő a kormány, a világosi örök emlékű catastropha azonban már mint főhadnagyot találta; – ez ember fiatal léteire egészen kiütött a fajabeliek ideges félénkségéből. Mindenütt látni lehetett őt, hol a csata leghevesebben folyt s nem ritkán szigorú parancs s fenyegetéssel valék kéntelen saját állomására visszarendelni.

Ezek mind oly részlet esetek melyeket el nem halgathatak; ép úgy Benkő László, Sándorhuszár századost, ki fiatal ember léteire a leghidegebb vérű emberek közé tartozott, de a mellett a bátorságban magát fölülmúltni senki által soha sem engedé, igen gyakran másod magával rohant a leghevesebb tűzbe – úgy Soborsinnál is méltó érdemet vívott ki magának, melyet itt főlemlíteni kötelességem.

Leírjam e percben táplált érzelmét a Júdásint elárult magyar honvéd seregnek? Vagy jobban mondva van e toll, melylyel emez országotat rázkódtató eseményt bár ki is

lefesthetné? nem merem meg kísérteni, az akkori érzelmek árnyékát is festeni, mert emberi kéz által vezetett toll, gyöngye mindazokat csak némileg is ecsetelhetni. – Látni kellett volna, midőn egyik csapat honvéd a zászlóból, mely alatt anyi véres csatát küzdött, s melyhez anyi szent remény és dicsőség kötötte, miként igyekezett magának egy foszlányt szerezni, s ha szerencsés volt olyanhoz juthatni, miként csókolta azt, mint nemzete szent s dicső ereklyéjét. Látni kellett volna a huszárt lováról leszállva, miként ölelte s búcsúzott tőle, s miként töré ketté hősiecs kardját, inkább, sem mint azt, épségben átadja – de látni kellett volna a tüzéreket, miként omlottak ágyúikra, s miként vettek búcsút, az anyiszor győzelemre vezetett löszerektől.

S végtére látni kellett volna anyi ezer harcedzett honfinak, az árulás facsarta köynedves arcát, mindezt mint szemtanú kellett volna látni, mely percben alig volt képzelhető, hogy ember és nemzet, emez örökemlékü szomorú esetet tul élhesse. De én sem óhajtom ama pillanatnak nagy történelmét eszméletembe visszaidézni, nyomasztó helyzetemben, itt, börtönöm sötét falai között, nem folytatom tovább, mert nem szándékom az utókort, nyirkos börtöneink emésztő falai közé vezetni, de nem is célom, mint történet-írónak az utónemzedókat szellem szárnyakon ama börtönökbe utalni, – hol a hon legjobbjai kínos gyötrelmek közt, vagy a bakó kezei titokban fölemelt pallosa által, végeznek éltüket, azon egyetlen bűnért, hogy hazájukat mindenek fölött szerették, azon bűnért, hogy övéiket, valamint saját érdekeiket is, semminek sein tekintve a honban, hol az alkotmány

minden ünnepélyes eskü és fogadások ellenére is, épen az esküvő által tiportatik alá a semmiségbe. –

Be akarom könyeim áztatásával fejezni szomorú soraimat, amaz őszinte érzettel, hogy a késő kor, habár teljes szigorral is, de részrehajlatlan igazsággal fog porszemmiségem fölött ítéletet mondani, és el fogja ismerni, hogy szabadságunk s alkotmányunk nagy épületének talpköve megszilárdításához, morzsányiságom is hozott, mint hű hazafi, egy homok-szemet.

E kis töredék munka toll alá vételekor legérzékenyebben fáj, hogy a hivatkozott okiratok eredetijét föl nem mutathatom, de azok bírhatásától két ízben lévén megfosztva, s most, mint a vár casamatájába zárt rab, azokból csak valamit is lehetlen megszerezhetnem.

Először s főkép a havasok elleni hadjáratra vonatkozó irataimtól megfosztattam még az 1849. évi april hó végnapjaiban, midőn Debrecenben valék, az általános kegyelem kieszközlése végett s e közben Hatvani távollétemet fölhasználva Abrudbányára tört, s őt onnét a fölkelt oláh tömeg elverte, futtában a brádi főhadiszálláson volt minden iratokat ott hagyott, s azok az őt üldözők dühének ekkép átengedettvén, megégettettek.

Másodszor, midőn a világosi szomorú catastropha után Arad várába vitettem, midőn nem csak irataimtól, hanem a szó szoros értelmében, mindenemtől megfosztattam, mert a vár kapuja előtt a fedezetemre rendelt két császári tiszt által saját kocsimról leszállítottam, s a várba gyalog valék kénytelen menni, és sem kocsimat, sem a rajta volt pogyászomat többé soha sem láttam; s ezt akkori időben

nem igen lehetett reclamálgatni; ekkép szépen megmentetem mindenemtől, 1849. évi September hó 2-án. E szép gazdálkodás okait később úgy indokolták, hogy olyasmi csak azért történt, mivel sok pogyász szekérben álladalmi fogatok voltak használva, mely állítás azonban nem volt való, mert az álladalmi lovas fogatok mind átadattak a világoosi alku szerint, Szőlős Csigeréi helység határán, hol Görgey a fegyverek letételét végbevitette.

Nem csekély föladat tollhoz nyúlva előadni oly esetet, melynek egyrészében maga az író is, nem csak mint szereplő egyén, hanem épen mint főszemély vett részt, nem is tettein ezt más okból, mint hogy a közelmúlt védelmi harczunkban nem csekély szerepet viselt Erdély havasain lakó románok fölkelése ellen vezetett harc nehézségeit némileg megismertessem, valamint hogy földerítsem azon szomorú eset valóságát, melyre a történet mindenkor csak fájdalommal fog emlékezni, és hogy jelen soraim által megvilágítva láthassa bárki is az abrudbányai gyászos esemény messze háttérben fogamzott csiráját, és hogy maguk az akkoriban kebleik dühét zabolázni nem tudó román polgártársaim is kiábrándulva, annak idejében átláthassák, hogy sem az akkori kormánynak, sem pedig csekély személyemnek, mint az ellenük működő dandár parancsnokának esze ágában sem volt soha a gondolat, hogy Erdély havasainak lakóit tűzzel vassal pusztítsa, vagy hogy azok ellen – mint hírlelve volt – irtó hadjáratot viseljen, sőt inkább az ellenkezőről kell hogy meg győződjenek kis töredék munkám higgadt átolvasása után, melyből kiolvasható az is, hogy sem én, sem pedig kis seregem nem engedte magát

oda. a vizatorlás határt nem ismerő szenvedélyének; hanem csak küldetésemnek az idő szerinti politikai állását tartani szem előtt, anélkül, hogy tért engedtem volna az emberi kebellet született megtorlások magán vágyainak.

Bármenyire óhajtám kerülni saját igénytelen működésem részletes ecsetelését, csak a lehető legkevesebbet venni toll alá, a személyemet illető dolgokból; de mivel az eddig megjelent munkák nem feleltek meg történet híven, az események folyamának, mintegy kény tetve voltam, ott, hol mellőzni lehetlen volt, csekély személyemet és cselekvéseimet is híven előadni.

Meglehet, hogy már nem leszek többé midőn e sorok napvilágot látandanak, mert az eddig tapasztaltak után hajlandó vagyok azt hinni, hogy én is, mint felejtethetlen tábornokaink, a bakó szánalmat nem ismerő kezei által fogom életemet alkotmányos szabadságunk védharcában való részvétemért Arad vár rideg bástyái között befejezni, a nélkül, hogy valaha csak egy reám való visszaemlékezésre is méltattassam; de azért nyugottan nézek végzetem elé, mert ez sorsa az alárendelt szereplő egyéniségeknek.

Néni csüggedek tehát, szemben ama perccel, mely kötél, vagy golyó által fogja életemet kioltani, mert lelkem erős meggyőződése és keblem tiszta öntudata kísérend a martýrok ama kinszenvedő helyére. – Az itt toll alá vett események följegyzésével tartoztam honom történetének, kis seregem vitézeinek, és önmagam nevének. mint kinek a sors megengedte, hogy mint egyszerű napszámos, én is parányi tehetséggel járuljak ezred éves alkotmányunk új épületé-

nek talapzatához; engedje az ég, hogy a hon elesett áldozatai fölött rendíthetlenül fölépíthesse a vérkereszttségben nyert alkotmányának új épületét!

E nehéz föladat kötelmeit is teljesítve, úgy vagyok meggyőződve, hogy most már földerítem az Erdély havasai ellen általam vezetett hadviselés nehéz napjait, mely által a több oldalról megjelent, de ide vonatkozólag nem kimerítően fölvilágosító szép munkák netaláni fölhívásainak is eleget téve lenni hiszek, minthogy jelen töredék munkám azokban az ide vonatkozó előadásokat igazolja, vagy tökéletesen megoldönti; miért is eme kis töredékmunkám kezekedik arról, hogy nem írói viszketegségből bocsátom azt a nagy világ olvasó s ítélő közönsége elé.

Töredék az erdélyi hadjáratról, Bem vezérlete alatt.

IV.

Bem, mint az Erdélyben működő hadak fővezére, december elején ért Somlyóra, hol is napi parancs által tudata megérkeztét, valamint elfoglalt állását, nem különben azt is, hogy őt a kormány az erdélyi hadak főparancsnokává nevezte ki, teljhatalommal, s ennélfogva föltétlen engedelmességet kivan mindenkitől, és a ki nem engedelmeskedik, agyon löveti, de ellen esetben jutalmazni is fog tudni.

Bem kérlelhetlen szigort gyakorolt, de részrehajlatlanul, épen oly nagylelkű a jutalmazásban, s a boszúvágytól ment, oly anyira, hogy még az önzésnek árnyékát sem ismerte.

Bem a közép parancsnokságot Czeccnek adta át, ő maga Nagybányára mentén, a hadjárat vezetését szokott modora szerint megkezdeni.

Wardener tábornok december 17-én 5000 főből álló dandárral két oszlopban 1 és $\frac{1}{2}$ üteggel Bánfi-Hunyad ellen nyomult, az egyike Urbán alatt az almási úton, a főoszlop pedig az országúton haladva támadta meg Csúcsát,

hol Ritzkó magyar hadparancsnok erős állást foglalt; itt az ütközet késő estig hevesen folyt mindkét részről, de a császáriak azért egy lépést sem nyertek. Gr. St. Quentin hatod magával, a Sebesnél fölállított üteget rohanta meg, a második nap reggelén, mely alkalommal a nevezett vitéz s bátor katona, egy ágyú lövés által élet nélkül földre terítettett, mire a császáriak részéről hátrálás történt.

De Ritzkó vajon mit gondolt, azt e mai napig sem tudhatni, mert dacára annak, hogy ő volt az nap győztes, még is Feketetőig hátrált, s Váradra futárt küldött segítségért, az ellenség nagy számát hirdetve*).

A csúcsai ütközetben az összes sereg közös fájdalmára, a működés teréről egy jó időre elveszte köz szeretetben álló Baumgarten honvéd alezredest, ki is a térdében kapott egy golyót, melyet Gross orvos Váradon vett ki, iszonyú fájdalmak között.

A csúcsai ütközet magában véve csekély tekintetű volt a többi nagy csatákhoz képest, de felette nagy előnyű, mert ha ott Ritzkót legyőzte volna Wardener, bizonyára Váradra sietett volna, s így a dolog bonyolodottabb fordulatot öltött volna az egésze nézve; tehát Ritzkónak ez erős magatartását, mindenesetre méltó érdemül kell elismerni, valamint Inczedy Samu a 11-ik honvéd zászlóaljbeli őrnagyét is, ki úgy szólván a nap hőse volt, Perczi lovas századossal együtt (kiről tisztán el lehet mondani, hogy német-magyar lovas volt). A német könnyű lovasság-

*) Azért nem helyesen mondatik az ismeretek tára III. könyvének 96-ik oldalán, hogy Ritzkó föl akarta állását adni, mivel Feketetőig vonult vissza.

nál szolgált, s Váradon tartóztatták le 1848-ban, midőn remondírozni ment.

Bem meghallván Ritzkó hátrálását, tudtára adata, hogy az ő híre nélkül többé ne hátráljon, mert és egyszersmind előre nyomulását meghagyta, s így nyomult Ritzkó ezredes előre.

Itt megjegyzendőnek vélem azt, hogy Beöthy Ödön mint teljhatalmú kormánybiztos jött, Erdélybe menendő, s Feketetónál a vendéglőben rövid időre betért, hová Ritzkó tiszti karát is behivatta, ki is Ritzkót az alatta álló tisztjei előtt illetlenül lehordta, mely eseten mindnyájan megütköztünk, mivel Beöthyt rosszul ajánlá.

Bem ez alatt a bal szárnyal Kis-Nyiresig nyomult előre Deézs felé, melyet egy császári dandár védett, 23-án hirtelen megtámadta e dandárt, oly roppant ágyú tüzelést intézett, hogy a császári csapat majd 4 órai tüzelés után már vissza vonulni kezdett, mit Bem észre vett, Tóth alezredes által heves szuronyos rohamot rendelt, mely támadás az osztrákokat állásuk végelhagyására kénytető. Visszavonulás közben még egyszer megfordultak, de a 4-ik honvéd zászlóalj tót ajkú fiai szurony rohamát ki nem állhatván, jobbnak látták megfordulva futásban lelni menedéket; – az ellenseregének egy része Besztercére vonult, más része pedig Jablanovszkyval Bethlenbe.

Bem pedig Kolozsvár ellen való nyomulását kettőzített erővel sietteté, úgy anyira, hogy serege meleg ételt sem ehetett. – A közép sereg csak december 25-ön érte utol őt, Kolozsvár előtt; midőn a császári hadakat megfutamoda, de az ellenség vitézeinek vezére, az öreg ágyúiból néhány

nótát alig hallván, már seregét megfordítá, s a Teleki hegyen át Tordára vonult vissza, Kolozsvártt hagyván néhány százra menő foglyot, s nagy részét podgyászainak, Bem pedig még az nap öröm-zaj közt vonult be Kolozsvárra.

Bem, Czezet másnap Ritzkó elé küldötte Bánfihunyad felé, ki is kevés figyelemmel vezeté csapatját, mert Kapuson éjjeli 12 órakor Ritzkóval találkozott, mely találkozás pár ember fájdalmas emlékébe került, mivel Czechnél voltak sárga hajtókás császári katonák is, Keller parancsnoksága alatt (ha jól emlékszem Sándor gyalogságbeliek) kiket a sötét éj ellenére is megpillantott Ritzkó avantgárdája, s azonnal föloszlott csatár-lánczba, és hátra izent: itt az ellenség, és erre már a kölcsönös csatározások megkezdődtek. – Czece emberei néhány száz lépést vissza vonultak, mire az avantgárdát vezető tiszt az utón lévő házba rohant embereivel, s Keller őrnagytól, valamint tisztjeitől is elszedték a kardokat, ezek még akkor is császári öltönyben voltak. –

A esete-patára oda vágatott egy Mátyáshuszár főhadnagy, kinek nevét elfeledem, s fölvilágosítá Ritzkót, ki már akkor oda ért, és így kapták vissza Keller és tisztjei kardjaikat, és még azon pillanatban határozatott el, hogy Kolozsvártt a fehér szíjjak feketére festessenek, – s így ennek folytán karácson napján vonult be Ritzkó hadteste Kolozsvárra öröm fogadtatás közt, mely szívességben parányiságom is részesült.

A császári seregek egyrésze ezen híre Fenesén át Tordára vonult, – Urbán pedig éjjel Almásról Egresre, Merá és Tárcsán át Apahídjára, innen Besztercére hátrált,

kinek utócsapatát négy század gyalogságból s fél század Wernhardt könnyű lovasság képezé, mely utócsapat Bem serege által foglyul ejtetett.

December 26-án Bem parancsot adott Czecznek, hogy a 11-ik honvéd zászlóaljjal, egy osztály Mátyáshuszárral, s egy hat fontos üteggel Tordára indulni, és ott további parancsig állomásozni, mely parancs által Aranyos völgy kulcsát óhajtá az öreg úr biztosítani, és egyszersmind a császári hadak figyelmét megosztatni, mivel ezt így látva, a császáriak figyelme Fehérvár felé vevé főirányát, s úgy míg az ellen Szeben és Károlyfehérvár biztosításáról gondolkodott, addig Bem Beszterce ellen nyomult 3800 gyalogsággal, 860 lovasság és 18 ágyúval. 30-án Szamosújvárra érkeztünk, 31-én Bethlenre, hol Urbán és Jablanovszky csapatai voltak összpontosulva mintegy 4000. – 1849. január 1-én reggel tüzeink hevesen üdvözlék az új év reggelét osztrák elleneinkre, kik is a keményen befagyott Szamoson átkeltek, tüzeink meglehetősen heves tüzelése alatt. Ezt látván tüzeink, tüzelésüket még hevesebben folytatták oly anyira, hogy a császáriakra tett második szurony roham után azok állásaikat elhagyták, és pedig Jablanovszky Beszterce alá, Urbán pedig Naszódra vonultak. Bem, Jablanovszkyt vette üldözőbe, Urbán üldözését pedig Ritzkóra bizta, mely csapatnál magam is voltam. Éjjel nappal mentünk, pihenés nélkül, január 2-án Makódnál a naszódiaiak ellen heves csata kezdődött, de az ellen azt nem sokára futamodással dicsőíté. – Bem útját Besztercének vevé, és onnét Jablanovszkyt kiverte, Ritzkó pedig Naszódra. Itt egy napot pihentünk, és némi katonai szereket kerestünk a

lőpor-tárban, az ottani határőr ezred táraiban (Orlatiak) hol volt is, mert lőport néhány hordóval találtunk, azon fölül 168 darab szuronyos fegyvert, 1000-et meghaladó kis kézi fejszékét, melyeket katonáink között azonnal ki is osztottunk, nemkülönbén mintegy 500 darab bádogg kulacsokat, melyeket szintén föl tudtunk használni; találtunk még 2 darab demontierozott hat fontos ágyút, mit is szánkóra tétetve Besztercére küldöttünk.

A mi pedig azon állítást illeti, hogy Naszód felprédáltatott, az alaptalan, mert én mint szemtanú, s mint Ritzkó ezredes táborkari tisztje arról csak tudnék valamit, azért helytelenül van írva az ismeretek tára III-ik kötet 97-ik oldalán, valamint a kiindulási jegyzetek is hibásan vannak följegyezve.

Ritzkó, Borgobrund és Borgotihutzáig nyomult, később itt maradt egy osztály Sándor gyalogság, s egy lovas csapat.

Itt történt az is, hogy Urbán már másképen menekülni nem bírván, három darab hat fontos ágyúját az út oldalán fekvő hegytetőről egy mélységes völgybe leereszté, mit is Ritzkó a borgobrundi postamesternőtől megtudott, engem és Virsbitzki, Koburghuszár főhadnagyot rendelt egy század ugocsai önkénytes és egy szakasz huszárral azok elhozatalára, – mit fölötte nehéz csúszás mászás után egy Hovamika nevű határőrközségből nagy fatalitások után sikerült elhoznunk, de én eme csapattal már nem Borgobrundra, hanem Jádra siettem kifelé, mert oda is éjfél tájban értünk, a honnét másnap reggel Besztercére be is

vonultunk, az elhozott, vagy is megtalált 3 hatfontos ágyúval, minden más melléklet nélkül.

Besztercén néhány napi pihenés volt, mire következett a hosszú és kettőztetett mars. Grubiczy Sándor a 27-ik honvéd zászlóaljjal Tekére rendeltetett, onnét a Besztercéről Marosvásárhelyre nyomuló hadcsapat előcsapatát képezendő, hol szívesen fogadtak, s hová Bem csak másfél nap múlva ért he.

Bem ideérkezése után, másnap reggel Grubiczy Sándort a 27-dik honvéd zászlóaljjal Ballavásárra rendelé, utánna küldé Kiss székely huszár őrnagyot és engemet azon meghagyással, hogy ott a Küküllő völgyén Gálfalva felé vonuljunk. E rendelet pontos teljesítésében csak anyit késtünk, míg a Ballavásáron reánk tört száz atyafiak seregének maradványait néhány huszár által Marosvásárhelye indítottuk: azonban mind ezen napon történt csatázás ellenére sem késtünk el, mert épen akkor értünk a főútra, midőn a fővezér derékhadával (Groos), a mi a véletlenség hatalmas rendelése, mert alig jöttünk össze s vonultunk egy falun keresztül, melynek nevét elfeledem, már alkonyat felé valánk, midőn a szép mezőre érve, csodáltuk Gálfalva dombos és regényes fekvését. így beszélgetve haladánk az úton, mire alig egy negyed óra múlva, a csodált szépen emelkedő dombocskáról reánk hatalmasan tüzelni kezdettek 12 és 6 fontos ágyúkból. Mire egy kissé kinyitánk szemünket, csak hamar látjuk, hogy anyi az ellenséges vitéz, mint a zúzmarás fák ágai; erre Bem azonnal megteve rendeleteit, Grubiczy-felé érve azt monda, jó, hogy hamarább nem ért ide mint én, mert itt megszalasztották volna, mi könnyen

is megtörténhetett, mert Grubiczynak a 27-ik zászlóalj egy osztály lovasság és 2, 6 fontos ágyújánál nem volt több ereje, míg ellenben Puchner egész erejével Gaálfalván és környékén készen állt, mivel ez oly hadállási pont volt, hogy ha azt védelem nélkül feladták volna, még csak említést sem érdemelne egész ellenállásuk; tehát védtek is ők Gálfalván átkelhetésünk ellen magukat, de még is, a sötét éj dacára, miénk lett a győzelem.

E csata kezdődött január 16-án este, s a sötét éj dacára is, esti 6 órától 9 óráig tartott, azután kezdődött a szuronyos roham, melylyel Puchner seregét kivertük. Ez éjjel seregünk nagyobb része a szabad ég alatt állomásozott, úgy anyira, hogy csak azt vettük észre, hogy a midőn szólani akartunk, bajuszunk szakálunkkal össze fagyott, a hideg 20 fok volt, ha több nem. Hajnalban már Puchner ágyújellel köszöntött őrszemeinkre, mire mi is készen voltunk, nem ágyúztunk viszont, csak némán vártuk síri csendben az öreg atyust Bemet.

Bem az ellenség kilencedik ágyú lövésére köztünk volt, és tette a csatarend fölállítására iránti intézkedéseit, szokott hidegvérrel; – a 27-ik honvéd zászlóaljból négy század különböző helyekre rendeltetett ágyú fedezetre. Midőn ágyúink fölállítva voltak, elkezdődött a január 17-ik dráma felvonása, négy órai heves ütközés után, melyben lovasaink három, gyalogságaink fölváltva négy rohamot tettek, ez után Puchner Megyesfelé megindítá visszavonulását. Alig mentünk egy óra távolságra, midőn néhány német könnyű lovas elibünk vágatott, néhányan azt gondoltuk, hogy át akarnak jöni, – de az nem így volt, hanem

Br. Hepperger főhadnagy neki vágatott Bemnek, le akarta lováról vágni az öreg atyust, kinek kezében csak egy kis ostorka volt, erre több huszár oda vágatott, de mivel épen hegyről lefelé történt az eset, és lovasaink lovainak patkói már kopottak voltak, sokan el is estek lovastól, mire Gf. Bethlen Gergely és Gf. Teleky Sándor és Kiss székely huszár őrnagy neki iramlottak, és Hepperger főhadnagy süvegét leütve megszabdalták, a többi között a száját jobb oldalán fülig fölhasították, mire a vitéz főhadnagy földre omlott lováról, kinek is beköttesét Bem csekély személyemre bízta. –

Én meg úgy jártam velő, hogy egy ügyetlen orvos, ki sietett is, a kötöző téren bevarrta száját, de félre, mit más nap ismét fölbontott, és újra kénytelen volt bevarratni. Kára semmi sem lett, e férfi bátor és elszánt katona volt, s e mellett lovagias érzettel is bírt, mivel engemet az Aradi várban, mint foglyot is meglátogatott Kastelitz tábornokkal, s melegen visszaemlékezett a múltra, s azt monda: „kár volt anyi vérért”.

Bem, Gróf Bethlen Gergely mátyáshuszár őrnagyot Küküllővárra rendelte, ki jó tapintattal s bátor elszántsággal, a császári sereg bal szárnyát nagy gyorsasággal megkerülé, s midőn Puchner Szőkefalváról is hallá az ágyúzást, mint ha Isten nyíla csapott volna közibük, hirtelen hátrálni kezdettek, elébb csak Megyésig, de látták, hogy ott is nyomában vagyunk, tehát pihenés nélkül siettek N. Szebenbe.

Bem ezalatt folytonosan előre nyomult január 18-án Megyésre, 19-én Nagy-Szelindek (Stolzenburg) hol csak pihenést rendelt (itt egy kis multságul meg kell emléte-

nem, hogy a városban néhány huszár és pár bécsi légionárius valahol a két órai pihenés alatt, néhány méhkasra találtak, és *con amore* azokból mézet hoztak, – no volt azután háború, valamenyi méhecske mind körül fogott bennünket, eleinte tréfás multság és nevetés tárgya lett a szegény-méhek bosszúja, de bezzeg a midőn ők is eljöttek öszpontosított erővel, akkor komolylyá vált a dolog, anyira, hogy a sereg kénytelen volt a város utcáiból menekülni a szabadba, mi nagyon is fris lépésekben történt, ez valami leírhatlan fegyvertelen harc volt, délután a marsközbe nem csak egy bajnok társamnak szemlélttem földagadt arcát), estére Bem serege Nagy-Csúrré érkezett, összesen 3750 gyalogság, 875 lovasság és 31 ágyúból állott seregével: itt az előőröket én állítám föl Nagy-Szeben elleni irányban, ekkor este is fölötte nagy hideg volt, és tüzet nem lehetett rakni a hadszabályok ellen, előørsön volt a 27-ik zászlóalj három százada, és a 4-ik honvéd zászlóalj két százada, és két század lovasság.

Másnap, január 21-én reggeli 7 és 8 óra közt Bem megtámadta Szebent, a császári seregek a már készen álló Brustwehr-jük háta mögött állottak, – lovasságuk pedig a hammersdorfi lapályon vala fölállítva, az ellenség bal szárnyát vezette Losen au, a jobbat Kalliány brigadája, a centrumot Puchner személyesen vezérelte. – Bem táborát pedig vezette Mikes Kelemen Mátyáshuszár ezredes, a Nagy-Csüri országúton lassan előre, még a Szeben vár első redoutjához a mintegy 700 lépésnyire fekvő hídig, s Bemmel együtt az ütegek fölállításában működtek, ekkor egy ágyú golyó elüté fejét a vitéz ezredesnek, az összes sereg

nagy és közös fájdalmára, mert ezen leereszkedő bátor katonát, feledhetlen jó emberbarátot mindnyájan fölötté sajnáltuk. Béke és áldás lebegjen hamvai fölött!

Ekkor Bem is sietett úgolyó halálosan találta Terey táborkari századost, csak hamar utána egy másik golyó elvitte Teleky Sándor lovának hátulsó bal lábát.

Bemnek Szeben elleni rögtönzött fölállítása következő volt: a jobb szárnyon B. Meszéna István őrnagy a 4-ik honvéd zászlóaljjal s néhány ágyúval, az 53-ik zászlóalj három századával, a tordai önkénytes zászlóalj B. Kemény Farkas aiatt, Perczy könyű lovas százados félszázadával, és Zsurmay 110 főből álló Vilmos huszárral, – a balszárnyon az első osztályban (Treffén) állott a 27-ik honvéd zászlóalj Grubiczy Sándor őrnagy alatt, egy székely gyalog' zászlóalj, egy százados parancsnoksága alatt, a bécsi legio, az ágyú ütegek, és az ugoicsai önkénytes század. Itt meleg napunk volt, a csata folyt déli órákig, midőn Grubiczy Sándor őrnagy a 27-ik honvéd zászlóalj parancsnoka halálos sebet kapott; ekkor a zászlóalj vissza kezdett futni, és ez által az egész balszárny első treffje, mit Bem észre vévén, engem maga mellől oda küldött a futamodás okát meglátni, és ha csak lehet a sereget megfordítani; e közben a jobb szárnyon Báró Meszéna István őrnagy, egy már hűlni kezdett ágyú golyó által jobb csípőjére roppant ütést kapott, minek folytán lováról leesett, a kötöző helyre vitetett, hol is az orvosok átvették. – A balszárnyon állott még Gr. Bethlen Gergely a Mátyáshuszárok két osztályával,

a második csatarendben (treffen), és Kiss őrnagy a Székelyhuszár osztálylyal.

Ez alatt a jobb szárnyra törtek az ellen lovasai, és hatalmasan kezdték a 4-ik honvéd zászlóaljat aprítani, szóval hamarjában nagy zavart idéztek elő, nagy nehezen a százados gyalog* futkározott a nagy hóban, jobbra balra, embereit össze szedendő. E százados Nagy - Szelindeken Meszéna helyett őrnagy lett.

Míg ez a jobb szárnyon történt, addig én a balszárnyra valék rendelve, melyet már rendetlen futamodásban találtam, mire Gr. Bethlen Gergely reám kiált ezen szavakkal: „pajtás, ismered ezen gyalogságot, kérlek állítsd meg, mert ha a lovasság ide érkezik egyenkint fogja lekasabolni, már én nem bírok velük, és amoda jó a lovasság, eléjük sietek – Isten veled!” – Gergely barátom ezen szavai e pillanatig is füleimben hangzanak, ón csak hamar a gyalogság visszaroohanó tömege közt jelentem meg. A 27-ik honvéd zászlóalj lobogóját kezemben véve, egy altisztnek adtam, kit ismertem bátorságáról, én pedig kardot ránték, a gyalogságot szép szóval, fenyegetés és teremtettével, igazán megvallom, hogy kard ütlegekkel is segítve a dolgon, megfordítanom sikerült, de ez mind vaktában történt, és semmire sem tekintve előre rohantunk, mint esze vesztettek, s csak azon vettük észre magunkat, hogy egy árok előtt állunk, előbb ott maradt három darab hat fontos ágyúnk mellett, – ezek nemzeti színre lévén festve, erről ismeretesek voltak. Akkor széjjel néztem, láttam, hogy a jobb szárny már messze hátrált, Bethlen pedig adta teremtettével rohan utánuk, nehogy elfogjanak bennünket, mire

embereim megragadták az ágyúk laffetjeit magunkkal vittük, Bethlen addig a német lovasokat vette üzöbe, mely alkalommal a fiatal Gf. Eszter ház y, Mátyáshuszár hadnagy (ha jól emlékszem) jobb karját lötték el könyökén fölül, – így vonult vissza a balszárny is, helyrehozott hibájával, és visszafoglalt három ágyújával: ekkor Bemhez siettem, s mondám, hogy a 27-ik honvéd zászlóalj őrnagyának elesése szülte a zavart, de az elvesztett ágyúk mentve vannak, – mire Bem hozzám e szavakat intézte Teleky Sándor, Kemény Farkas, Kiss Székelyhuszár őrnagyok jelenlétében: „Sie sind also Major und Commandant des 27. Honvéd-Bataillons, so wollen Sie mit ihrem Bataillon die äusserste Arrieregarde bilden, halten Sie sich fest”.

Ez úgy is történt, a szebeni ütközet után Nagy-Szelindekig én fedeztem a most kapott 27-ik honvéd zászlóaljjal a hátra vonulást. Nagy-Szelindekre este felé értünk, midőn már a nap búcsút szokott földünktől venni. Bem itt ágyúit a falu utolsó házának oldala mellett dombra helyezte, és a falut elzáró patakon lévő híd előtt is volt két darab hat fontos ágyúja fölállítva, engem embereim egy részével a falun túl, a patak elébe rendelt balra, mellém rendelé akkor Makray, Mátyáshuszár századost (ki később ezredes lett); két századomat az ország utón jobbra állítám föl, a tordai önkénytes zászlóaljat pedig a befagyott patakba parancsolta, a 4-ik zászlóaljat a magasuló hegy oldalába jobbra egy század lovassal, a többi sereg a faluban gúlába rakott fegyverei mellett táncoltak a roppant hideg miatt. Midőn már jól besötétedett, hallottuk Puchner seregét győzelmi marsokkal felénk nyomulni, dob, trombita és zeneszóval,

de látni a sötét éj miatt, mit sem voltunk képesek, – nekünk szigorúan meg volt rendelve a hallgatás. Bem gyalog állott a hídvégénél levő két ágyú mellett, midőn ő jónak látta, elsütteté azokat, és belőlök két világító golyó (Lichtkugel) repült az ellenség serege felé, kik azonnal elhallgattak, de azon percben minden ágyúból ömlött a kartács reájuk, a negyedik lövések már golyóval történtek, felkaptak őket a hegyre, de onnét csak hamar hatalmas puska lövések után megfutamítottuk, el is fogtunk néhány polyákot, kik sebesültnek tettek magukat, de közülök csak egy volt valódi sebesült, – erre úzóbe vette őket Makray barátom és kergető mint nyulakat, – lehet, hogy Puchner azt hitte, hogy Bem is ha egyszer retirálni kezd, tehát vége hossza nem leend, a miben fölötte csalatkozott, azért ők is visszamentek Szebenbe.

Itt Nagy-Szelindeken január 24-én ismét megtámadott bennünket Puchner, de most egész erővel szépen körül vett, de az öreg úr is felosztotta seregét ekkor már, Ozez alezredes is hozzánk csatlakozott; Szelindek keleti oldalát Czezre bizta, a déli oldalát Kemény Farkasra, „Czez és Kemény Farkas közé tette Bethlent, huszáraival, nyugati oldalán Bem maga vezényelt, a Zsurmay és Perczy lovasággal, egy székely és a- 4-ik honvéd zászlóaljjal, engem pedig a város északi oldalára a 27-ik honvéd zászlóaljjal, az ugocsai századdal. Makray lovas őrnagy segítségével és két ágyúval, – erre délután 3 óra tájban megkezdődött a csata, mely magában véve életkérdés volt, de nem nagyszerű, hanem erről más nap Bem maga azt mondotta, hogy a tegnapi csata, a ritka szépségű hadi tudományt

árulja el, mind a két részről, s reggeli raporton így szó-
lott: „Die gestrige Schlacht war eine musterhafte Auf-
stellung von beiden Seiten, und die Truppen haben sich
gegenseitig schön und tapfer benommen, – ich danke,
meine Herren”.

Mulaszthatlan kötelességemnek tartom itt ünnepélyesen
megemlíteni azt, hogy e nap folytatott szép csatánk győ-
zelmét főkép G-raf. Bethlen Gergely bátor elszántságának
tulajdoníthatjuk; ki is az ellen lovasaira oly meredek hegy-
ről vezette le osztályát, milyenről lóval való lemenetelt
hihetlenségek közé kelletnék számítani, az ellen ezt látva,
kis összeütközés után jobbnak látta a hátravonulást azon
a helyen megkezdeni, nehogy még más oldalról is így
támadtassék meg; később egy elfogott orvos oda nyilat-
kozott, hogy maga az ellen lovassága is hajmeresztve nézte
és csodálta Bethlen alezredesnek szerencsés lemenetelét.
Másnap, midőn mi is megszemléltük a hegy azon oldalát,
valójában a borzalom fogott el bennünket, e vakmerő intéz-
kedés fölött.

Ezek után behitt minket reggelire magához, rántott
levesre, mert ő minden reggel azt szokott reggelizni. Ez
nap határozottatott el az is, hogy ő az napságtól fogva
minden napi parancsát, német nyelven fogja kiadni, ez
pedig onnan eredt, hogy ón az nap délben vonultam be az
elő őrségről, hol is 24 órát voltam; alig helyezkedett el
legénységem némileg, s kezdettek maguknak valamit főzni;
egy írásbeli parancsot kaptam Bemtől, hogy azonnal vonuljak
lakása elé zászlóaljammal, mire embereimet össze szedve oda
mentem, s midőn szobájába értem, jelentém, hogy parancsára

itt vagyok, felém jó kissé felindulva, mit az ideig nem tapasztaltam, s azt mondja ön most vonult be az elő-örségről? Igen uram! Hát mit akar, talán embereit tönkre akarja tenni; én nem önt, hanem a 4-ik zászlóaljzat rendeltem ide, mire én neki a nekem neve aláírásával küldött parancsát felmutattam, erre ő nagyon felbőszült, s azt monda – „Grott, warum kann ich nicht Ungarisch” – én rövideden azt feleltem neki: „Herr General, wir sind nicht engbrüstig gegen keine Nation, daher um jedem Missverständniss ausweichen zu können, mache ich den Vorschlag, alle solche Tagesbefehle in der deutschen Sprache ausfertigen zu lassen, damit Sie sehen und verstehen können, was Sie, Herr General zum unterschreiben haben, denn mit diesem verkehrten Befehle ist zwar kein Nachtheil verbunden, aber es könnte so etwas geschehen – und was dann?” – „Gut so, morgen will ich es anordnen”, volt felelete.

Mire kimentem a zászlóaljzat haza vezetni, láttam, hogy tornyosulnak felénk ellenségünk seregei, mit is az öreg urnák tudtul adék, mire azt felelte: „diesmal ist dieses Missverständniss gut gekommen, aber öfter kömmt es nachtheiliger, als heilbringend”, és attól a naptól fogva a seregei közt egyes parancsnokoknak irt rendeletei német és magyar nyelven adattak ki.

Tehát az újabbkori ismeretek tára III. kötet 100-ik lapján roszul és hibásan van fölvéve, hogy ezen most elmesélt ütközet Nagy-Szelindeken január 30-án lett volna, – mert az azon hó 24-én volt.

Azon évi február 1-én innen Vízaknára ment kis hada-

val, de Szelindekről azelőtt két nappal elküld ötte volt Kemény Farkast Dévára, a Magyarországból segítségünkre jövő hadcsapatok elé.

Vízaknán csak megvoltunk február 4-ikig. E napon reggel 5 óra tájban jelenti a huszár az előőrségről, hogy valami ellenséges csapatokat láthatni Szeben felől, ez egy vasárnap reggel volt, mire magam is kimentem széjjel nézni a vonalon, noha azon éjjel a tordai zászlóalj állott előőrségen. Szállásomon hagytam Czecz és Gróf Bethlen alezredeseket, Zsurmay és Perczy őrnagyokat, valamint Petőfi Sándort, akkor inég századost, kártyánál mulatva. – A mint én az egésztest kivehettem, láttam, hogy az ellenség erős hadoszlopokat állit föl, különböző állásra. Midőn jól megszemléltem, vissza siettem a patikába, hol szállva voltam, de mivel egy óra – ha több nem – beléltelt, alig értem a városban lévő tanyámra, hallom az ágyút szólani, lovamról lesem szállva kiáltók: fiuk, ki! mert ma melegünk leend, mindnyájan kiugrottak és így embereimet hamar összeszedve a csatatérre siettem: bezzeg már volt előttünk egy rettenetes hosszura nyúló csatárlánc látható, úgy, hogy később egész haderőnket csatárláncba valánk kénytelenek fölállítani, csak a zászlóknál hagytunk egy-egy szakaszt, mint reservat. – így vártuk az ellen már oroszokkal egyesült hadoszlopait, Bem apó is kijött és megindítá a tüzelést. Ez roppant nap volt reánk, mert fölötte kevesen voltunk. Déli 11 óra tájban az ellen visszavonult, mi utána s midőn a hegyláncolaton túl haladánk, látták, hogy a hosszú csatárlánc után sem Unterstützung, sem Reserve, annál kevésbé hadoszlop (Haupt-Chor) látható. Ekkor a Puchner emberei oroszok támo-

gátásával felénk rohantak, de a mi embereink megálltak, s csakhamar egynehány furcsa ágyúgolyó jött közibünk, és épen midőn Bem mellettem állott, egy golyó nem messze esett tőle, ő megnézte s fölvetette, kezébe véve, ismét megnézte, ekkor azt mondta: „là sont des Eusses, ce-ci at il 8 livre, l'Autrichien n'y ont pas, el faut que nous nous retirons d'ici” ... és ezzel megrendelte a visszavonulást, mely alkalommal egy árok ugratás alkalmával, midőn Bemet megtámadá, a német lovasság, segítségére menendő, lovam alatt az árok part össze omolva, annak dereka megtört, mire Simonyi Czech segédje sietett oda, s megmenté Bemet az ellen kezeiből. Tovább retiráltunk egy iszapos helyre, mely ugyan be volt fagyva, de mivel a nap melegen sütött, tehát olvadásnak indult, három huszárral és velem a lovaink elsüllyedtek, csak nagy bajjal sikerült gyalog onnan eljöhetni, – de lovaink is hamar kivánszorogva utánunk szaladtak, s midőn felülni akartam, épen a pillanatban üté el egy orosz golyó lovam hátulsó jobb lábát. Odább haladva, más lóra ültem, melyet azonban a városban történt kéztusa alkalmával, alólám leszúrtak a vitéz gránátosok a templom udvara mellett, midőn a gyalog ütegeinket arra rendelem hamar előre nyomulhatni a nagy zavarból, – mert itt az volt, – hogy itt a szó teljes értelmében nagy zavar volt, azt mindjárt a lehetőségig előadom, csak a látvány általi lelkesedés, vagy levertség fog hiányzani belőle.....

A midőn Bem elhatározá, hogy visszavonul, azonnal leüzent futár által Bauer őrnagy és iroda igazgatójának, hogy ő az iroda és főpénztárral, valamint minden podgyász és tábori szekerek vonuljanak a város túlsó oldalára átellen-

ben, mely domináló hegyre ő is siettetni fogja lovas ütegeit, hogy azok a városon átvonulást fedezhessék. – Czecz maga is a városban volt e pillanatban, az öreg úr sejtette a veszedelmet, mert tőlem több ízben kérdezte, hol német, hol francia nyelven, hogy nem látom e még Bauert a túlsó oldalra vonulni a városból, mire persze, hogy azt kelle válaszolnom, hogy nem, de már tovább nem leheté magunkat tartani, tehát leereszkedtünk a városba. Mikor a sereg a városban volt, ekkor Bauer is a kocsikkal kiindult a kapun, erre persze minden más hadi szekér, de még a lakosság is sietett menekülni, az utcák meglehetősen szűkek lévén a városban, történt, hogy Müller István tüzér őrnagy ütegei előtt az utca két oldaláról, két menekült kocsi vágatott kifelé, s az utón össze akadtak.

A menekültek nem tartván szem előtt semmit, mint azon jelszót „sauve qui peut”, (kiki mentse magát), elég az hozzá, hogy a két össze ütközött kocsiba felakadt Müller őrnagy első ágyúja, utána a többi és társzekerei menthetősőről szó sem lehetett, mert a felakadás pillanatában ott termett a német lovasság osztálya *B a b a r c z y* százados vezérlete alatt és a gránátosok osztálya, a tüzérséget levagdalta, az ágyúk és lőpor szekerek azonnal elfoglaltattak, valamint podgyász szekereink, pénztárunk irodánkkal együtt. – Én a csetepatéből a patika előtt megpillantani, hogy még a gyalog ütegünkéből három ágyú megmenthető lehet, azért azokat a patika túlsó oldalára utasítottam a templom melletti utcára, hogy onnét vágatva a már felállított gránátos osztályon keresztül sikerült áttörni. – Bem már a túlsó oldalon volt, midőn én az ágyúkat feléje utaltam,

mire magam is arra felé sietek miután hátra lévő két háts lovamat nem bírtam megmenteni, ekkor Bem azt monda Bethlen Gergelynek: „Herr” Obristlieutenant! der junge Major ist ein guter Soldat”. –

Ekkor történt, hogy Sztupa Ignác hadnagy, ki egy szakasszal a zászló fedezésére volt rendelve, Megyesnek tartott a zavarban, nem felénk, ki is mintegy háromszáz különböző ember gyalog és lovassal szerencsésen Megyésre ért, – innét van az, hogy Czech úr azt állította, hogy én a zászlómat elvesztettem.

Itt állomást foglalva, bevártuk embereinket a menyire csak lehetett; midőn mind oda érkezett, ki csak erre az oldalra jöhetett, akkor egyesült ellen által üldözve, Szerdahelyre vonultunk vissza, – hol este a midőn megérkeztünk, embereink és lovainkat pihentettük; vacsoráról szó sem volt, boldog volt ki egy darab málét, vagy régi profontot kaphatott, a szerdahelyi szász lakosság zárt ajtóval várt bennünket, így tett egyébiránt minden szász község akkora, midőn vissza vonulásban voltunk: az ő ajtójuk csak akkor volt nyitva a magyar hadsereg számára, ha azok mint győztesek jöttek a községbe.

Többen azt állítják, hogy Bauer a vízaknai eset napján ittas lett volna, azért nem engedelmeskedett, – én vele csak este találkoztam Szerdahelyen, de a nagy szomorúság és levertségnél egyebet rajta nem láthattam, s így ehhez nem szólhatok jó lélekkel, azonban azt hinni egy általában nem vagyok hajlandó.

Éjfél tájban innen elindultunk Szász-Sebesfelé, a hová csak 5-én hajnalba értünk, itt minden kapu zárva volt. Tudni kell, hogy a város kőfállal van körül véve, s van

két kapuja. – Czech alezredes ide előre volt küldve, de ő azon jelentést hozta, hogy a város kapuja zárva és eltorlaszolja van, sőt a városban ellenséges katonaság is van, – mire Bem önkényt vállalkozókat szállított föl a város bevételeire, mire azonban fölötte szükségünk is volt, mert a most győztes császári csapat mindenütt nyomban követett bennünket. En épen Bem mellett állván, a midőn a kérdést tette, hogy ki vállalkozik a törzstisztek közül, elő állottam*) s egy ágyút kértem kis csapatom segélyére, mely meg is adatott, – azonnal a város kapuja felé rohantam, melyet csak hamar sikerült benyitni, valamint a háta megetti torlaszokat is útból elrakatnom, mely alkalommal hét emberem esett el, s többen megsebesültek. Midőn a város birtokomba volt és láttam, hogy az ellenségtől csakugyan tiszta, azonnal kiüzentem Bem tábornok után, ki is ez idő alatt a nyomunkba követő ellennel hatalmasan harcolt, – midőn a sereg a kapun belől volt, azonnal a kapuk becsukatni parancsoltattak és el is torlaszoltattak.

A midőn ide beértem, ekkor láttam csak, hogy itt már katonák fekszenek élet nélkül a földre terítettve, és pedig nem kevesen. A katonaság minden neméből úgy szólván, ezek még a vissza vonulás estéjén értek ide, s itt az oláh és vitéz szász vadászok álmaikban küldék őket más világra, – ezek azon katonák, melyből minden hadcsapatnál szokott egynehány pár találkozni magnak, ki előtt legdrá-

) Nem akartam úgy járni mint Orániai Vilmos angol királylyal a matróz, kinek azt monda: „Por shame are you afraid to die in my company?" (Szégyel ön meghalni társaságomban?)

gább kincs ha csak a fővezér parancsát bár mi utón módon, akár mi csekélységben áthághatja, ez nekik oly édes, mint Ádámnak a paradicsomból! tiltott alma, – nem találkozott még hadvezér, mióta a világ és katonaság fönnáll, hogy ilyen vonaglóktól ment legyen; ezeket a francia nagy hadjáratban I. Napoleon Marodeur-öknek keresztelte, azért valók én is bátor magyarban vonaglóknak hívni, mert ezek a szó teljes értelmében nem mások. Ok soha sincsenek a hadsereggel, mindig távolról vonaglanak utána, ha valamely előljárójukat megpillantják, akkor azonnal készek a hozzájuk intézett kérdésre pontosan felelni, és azon pillanatban az ily emberek roppant elszántaknak tüntetik magukat, – pedig a rendes kéztusát mindig szemüvegen szokták nézni: van eset, hogy midőn a hadsereg parancsnoka felette szigorú, és a hátra maradt vonaglóknak csak későn veszik észre, hogy a fővezér utánok jő, még azt is tévútra vezetik, kivált ha a hely alkalmas, vagy azt állítják, hogy bajtársuk elájult, mert egyikéjük már akkor a földön fekszik, vagy oldalvást szalad valamely erdős helyen, azt állítja, hogy valamely ellenséges csapatot látott, – vagy olyan kutatónak tolja fel magát. Ezernemű gondolatokkal vannak az eféle emberek garnírozva, és ezek minden hadseregben léteznek. – A legjobb oldaluk az, hogy a végső esetben eledelt előteremtteni csak ők képesek.

Épen nem szokásom valakinek ellent mondani, de az újabbkori ismeretek tára III. kötetének 100-ik lapján az mondatik, hogy Szász-Sebes öt óráig lövetett az ellenségtől, – valamint ugyan ott az is mondatik, hogy Bem vad szaladásban sietett volna errefelé. Ez hibásan

van állítva. – Bem serege soha sem tudta mi az a vadszaladás hátra felé, azért az felette ferdén adatott elő, – és az is, hogy Bem a podgyászt, a mi megmaradt, előre Szász-Sebesre küldötte volna. Hiszen podgyász mi sem maradt, mert mindenki úgy volt a mint lován ült, vagy gyalog volt a vízaknai zavarban, onnét ugyan senki sem hozott még csak egy kis kenyér darabot sem magával, – és Szász-Sebes sem lövetett az ellen által: itt volt az is, hol a német könnyű lovas, mint parlamentair jött be, ki azonban mire sem mehetett az öreg úrral*).

Itt voltunk másnap reggelig, akkor kocsiainkat útnak indítottuk, t. i. a lőszeres szekereket, és az utón fölvelt előfogatosokat, ezek a Szászvárosra vezető utón balról, a kevés katonaság pedig mellette jobbról szép csendben kivonult a város chinai fala közül, s folytattuk utunkat Szászváros felé.

A városban hallható volt, hogy előttünk ott csak oláh fölkelte néptömeg és két század szász vadászok voltak a város védelmére, kik is a rohanást látva azonnal el siettek a hátulsó kapun Károlyfehérvár felé, minthogy az ut épen a város alatt megyén arra felé, – ezek tettek még néhány lövést embereimre a betörés alkalmával, ők gyilkolták le marodeureinket is.

Hogy pedig nem mentünk vadszaladásban Szászváros felé, arról kezeskedik azon állításom és előadásom, hogy mi a minket nyomban üldöző elleneinkkel többször szemközt fordulva harcoltunk, még pedig egész erővel.

*) Lásd munkám 11-ik lap szám alatt ezen esetet kimerítve.

Nevezetesen itten történt, hogy Gróf Bethlen Gergely Mátyáshuszár ezred parancsnoka, a lovaság háta mögé fölállította a tápnőket kik lovaikon ültek, hogy az ellen lovasságainkat többnek lássa, – de bezeg a midőn ezen hevenyészett huszárokat egyegy ellenséges golyó meglátogatá, volt ám sikoltás, és ha szerencsések voltak, hogy lovaik el nem szaladtak, túl tettek minden katonán a bátor hősies és elszántságuk meséiben, – volt azután csevegés hogy ők mily bátran állták a tüzet, – de volt ám azután futás is a midőn a golyó a gyakori látogató szerepét vévé föl, – tehát a mely seregben ily tréfás ötletek látnak napvilágot akkor midőn ő a veretett fél, akkor arról nem lehet azt mondani, hogy vadfutásban kereste menedékét.

A midőn Bencencre értünk, már estefelé kezdett lenni. Ezen falu nem mesze van Szászvároستól, Gróf Lázárféle birtok, innen Bem Czecz alezredest előre küldé, hogy nézzen körül Szászvárosban. – Szászváros előtt valaha egy árok volt, most azonban már patakká vált, a melyen egy meglehetősen hid is van, a patak jó széles, ebben több fölkelő oláh nép csoportosult, a midőn Czecz két ágyú és 12 Mátyáshuszárral oda érkezett, ezek őket heves puska tüzeléssel fogadták, Czecz azonban csak hamar megfordult s vágatva jött felénk, monda, hogy Szászvárosban sok az ellenséges csapat, a két ágyút is oda hagyá, utánna a huszárok is vágatva jövének felénk. – Bem már embereit Bencencre fordítá vissza, én mint a ki az elő csapatot vezettem, csak tovább folytattam utamat már most az est sötétében. Gróf Bethlen Gergely utánam küldetett, hogy forduljak vissza, de ön már embereimet csatárláncba felosztottam volt, előhaladva láttam

két ott hagyott ágyúnk körül oláh embereket forgolódni, i nre én őket félszázaddal megtámadtam, és a két ágyút tolok elvettem, erre oda ért Bethlen barátom is, „mi az pajtás”? kérdé, „semmi csak vissza vevém ágyúinkat”, azzal odább mentem, mire Gergely barátom szokása szerint azt monda: „brávó pajtás ezt jól tetted”, – e pillanatban egy oláh vitéz elébem áll és pardont kér és testvériséget, mire ide nyújtá kezét, én azt elfogadva, s midőn kéz kézben volt, szüre alól kirántá kétcsövű pisztolyát és reám duplázá, mely esetre Teleky Sándor barátom is oda érkezett Bauer őrnagygyal, Gergely és Teleky azonnal kardot rántanak, és a román atyafít földre teríték, – én csak anyit mondék nekik, midőn tüzeinket a földön láttam legyilkolva: „Barátim! itt alig ha csupa oláhság nincs, menjetek csak Bemhez és mondjátok nekie, hogy mire ő ide érend, én Szászvárosból ki fogom kergetni az ellent”. Teleky mellettem maradt, Gergely elment Bem után, én pedig a városra rohantam, a város előtt két ágyú lövést tétettem, mire embereimmel rohamot csináltam, a román vitézek futásban keresek menekvésüket, engem pedig a lakosság szobáikból kihozott gyertyavilággal fogadott, – erre nem sokára Bem is beérkezett, bátorságomért megdicsért s embereinket pihenteté, de nem sokára az előőrséget rendelte felállítani.

Erről persze, hogy semmi szó sem volt Czecz munkájában, mert roszul esett Czecznek, hogy épen nekem sikerült az általa elhagyott két ágyút vissza venni, de történt volna csak ez mással, mily ábrándozólag írta volna le. De erről írjanak többet mások, mert ez engem érdekel, és szerénytelenség volna magamról tovább írni.

Ezen éjjel az előőrséget reám bízta az öreg úr, azt híven teljesítem, hajnalban azonban láttam, hogy minden csendes, lóra ültem, hogy majd a város valamelyik házában bekopogtatok egy darab kenyérért, fizetés mellett, de alig haladtam néhány száz lépést, a midőn egy ágyú dörgését halottam, azonnal helyemre siettem, – az ellenség szemlátomást emelkedett előttünk a hegytetőre s megindult az ágyúzás, mire Bem is nem sokára oda érkezett, itt látta, hogy a tüzet folytatni kell egy ideig, úgy is volt, – de midőn látta, hogy nem bírjuk bevárni e helyen a dévai segítséget, tehát megrendelte a visszavonulást, épen e percben jött egy gránátos csapat, s a patak mellett álló ágyúnkat elfoglalta, mire Bem oda lovagolt s őket ostorával vervén kiáltott nekik: „lasset gehen, dies ist mein Kanon” erre én Dallos Elek századosommal, ki a negyedik honvéd századot vezényelte a 27-ik honvéd zászlóaljából, odasiettem, és sikerült két elfoglalt ágyúnkat vissza venni. – E percben lőtte el egy gránátos Bem jobb kezének harmadik ujját, s ő a mint a város első házához ért, az ereszhez üté ujjá darabját, mely leesett, ő pedig Makray barátom köpönyeg gallérját kérte el, hogy a legénység ne lássa, hogy ő vérzik.

Mind ebből látható, hogy az újjabbkori ismeretek tára III-ik kötetének 101-ik lapján hibásan van írva, hogy két ágyúnkat oda hagytuk, mert az nem való, azzal még mi az nap Pisidig hatalmasan védtük magunkat.

Mi a Piski előtti csatát illeti, arról munkámban felületesen említést tettem már, de annak részletes leírását avatottabb tollnak engedem át.

Ez eddig ide leirt hadjáratok nagyobb és jelentékenyebb eseményeit híven jelszavamhoz illően, feljogosíta érzem magamat előadni, mivel sok arra vonatkozó esetet elferdítve látok előadva, – reményilem még többen is fognak ezen nevezetes hadjáratról tanulmányozás végett is írni.

V.

Szoborsin 1848 és 1849 évben.

Pápa y Lukács honvéd főhadnagy bajtársam a „Honvéd „ 1868. I. számában érdekes rajzát adá a Szoborsin fölött elvonult viharoknak. Nem tagadhatám meg magamtól ez érdekes sorok közlését, meg levén győződve, hogy azok e munka t. olvasóit is fogják érdekelni, s más részt föltűntetik a nehézségeket is, melyekkel a rám bízott terjedelmes terület megvédése érdekében küzdenem kellett.

Szoborsin, aradmegyei kis mezőváros a Maros jobb partján alig 2000 lelket számláló vegyes nemzetiségű (magyar és oláh) népességgel, Aradtól mintegy 10 mérföldnyire, 1848-ik évi március 18-tól egész 1849-ki September végéig szakadatlanul az események színhelye volt és hazafiságát utolsó percig ernyedetlenül megtartá.

1848-ik évi március 18-án ugyanis Szoborsinba hatott a pesti események híre, s mi polgárok mintegy 40-en nem sokára egy nemzetőri csapatot alakítottunk, melyet Gróf Forray-Brunszvik Júlia gyönyörű zászlóval ajándékozott meg. E kis csapat, mely a vezénylettel engem tisztelt meg, saját költségén fölfegyverkezvén, magának célul

tűzte, hogy bármily sors várjon is Szoborsinra, tűzhelyét utolsó emberig védendi, mit rövid időn tetteg be is bizonyított.

Alig lépett a honatyák által kidolgozott, s a király által szentesített 48-iki alkotmány életbe, a reactio máris, úgy az aradi és temesvári várakból, mint az (akkoriban úgynevezett) kamarai közegek által odahatott, hogy az anélkül is a magyar irányában ellenszenvvel viseltető oláh népet föllazítsa, a mi neki sikerült is; mert 48-iki október 18-án a bánági részen Szelezsovától egész Lippáig a harangokat reggeli 5 órától fogva szüntelen félreverték s látható volt, mikép özönlött az oláhság kaszákkal, fejszókkel és vasvillákkal fegyverezve Facsót felé, mi ezt látván, riadót verettünk és lobogós zászlóval a Maros-parthoz siettünk, magunknak a történetek felől fölvilágosítást szerzendők.

A Maros-partra érvén, az átellenben fekvő Valemárón asszonyok és gyermekeken kívül mást nem láttunk, s mint-hogy a komp a valemárei részen tartatott, Hussek Dávid nemzetőr egy társával átúszott és a kompot csolnakaival együtt áthozta, ezt látván a valemáreiak, egy gyerkőc lóháton rögtön Facsét felé indult, torokszakadtából kiabálva: „Fuzitz, ka vine unguri! (fussatok, jönnek a magyarok!) – Mi a Maros-parton letelepedtünk bevárandók az eseményeket, mintegy órai várakozás után észrevettük, hogy a hegyoldal csakúgy hemzseg a naptömegettől, mely meghallván a komp átszállítását, visszatért, s a parthoz érve rettentő lármát csapott, hogy miképen mertük a kompot s csolnakokat átszállítani, mire mi kérdők: miért verték félre a harangokat? ők felelék, hogy azt nekik bizonyos Nyenya nevű vezérök

parancsolta azon hozzáadással, hogy a ki Facséra nem megy, annak a házat fölgyújtatja s őt magát fölakasztatja stb.

E nyilatkozat után egy csolnakot átszállítottunk, melyen vagy öten átjövén, a kompot birtokukba vették, de alig értek a túlsó partra, azonnal újra lármázni és fenyegetődni kezdtek. Mi őrt hagyva a parton, hazatértünk, de alig hogy hazaértünk már jött a hír, hogy Zám és Trójas felől a mócok ránk akarnak törni, mire elhatároztuk, hogy fegyverben maradunk, s a várostér közepén sátort ütve, őrhelyet szerveztünk, melyet csak 49-ik évi március 6-án hagytunk el.

Október 23-án az oláhok újra föllázadtak s Arad felé tartva Szoborsint utjokba ejtek, miközben a honoratorokat mindenütt lefegyverezték, s a fegyvert magukkal vivék egész Tót-Váradig. A tót-váradai szolgabíró Lángó felszólított, hogy menjünk segítségére, de tűzhelyeinket el nem hagyhattuk, mindenfelől meg levén támadva! Ekkor Forray gróf raktárából 6 mozsarat eke-taligákra vasaltattunk és láncszemekből apró darabokat vágatván, azzal a mozsarakat a kebelbéli oláhok szemeláttára megtöltöttük, és hogy hatását velők megismertessük, néhány lövést tettünk, mit látva az oláhok, keresztvetések közt lakaikba vonultak.

A fönemlített lázongó tömeg Tót-Váradra érve Lángó szolgabírót kényszeríté, hogy őket Szoborsinra kísérje, hol az ungurokat (Magyarokat) le akarják fegyverezni. Lángónak azonban sikerült a felbőszült tömeget azzal csillapítani le, hogy Szoborsinban tetemes fegyveres erővel fognak találkozni s így a szándékolt lefegyverezésnek igen kétes kimene-

tele lehet. Néhány órai tanakodás után végre azon határozattal oszlottak szét, hogy majd későbben nagyobb erővel fogják Szoborsint megtámadni.

Mi a történekről értesítettén, a város főbb utcáit minden irányban egy-egy főntnevezett mozsárral láttuk el, s futárt küldöttünk az akkori kormánybiztos Török Gáborhoz Aradra, tőle segítséget kérve; de kérelmünk sikertelen maradt, míg végre Asztalos százados vezénylete alatt, ha jói emlékszem, november utolján egy század honvéd, fele puskával, fele kaszával fegyverezve, egy 6 fontos ágyú kíséretében látogatást tett a Maros-völgyben, s néhány garázdálkodót Konopon és Soj mosom felakasztatott. Szoborsinba érkezvén a csapat, Asztalos felszólított bennünket, hogy csatlakozzunk hozzá és támadjuk meg Zámot, hol Riebl őrnagy vezérlete alatt egy zászlóalj Zsifkovits, két század hátszegi határőr és néhány ezer móc lefoglalva tartá az Aradra szállítandó sómenyiséget.

A csatlakozás és Zám megtámadása megtörtént; elleneink borzasztó erőt gyanítván, a Maroson keresztül Dobra felé futottak, hátrahagyván halottjaikat. Zám bevétel után Asztalos az ellenséges kastélyban 2 órai rablást engedett, minek elteltével a sóval terhelt hajókat és egy elfogott csajkás ágyút Arad felé indította, a kastélyt pedig felgyújtatta. Ez alkalommal a megfutott ellenség lőszerkészletét és ruhatárát is elfogtuk s még az nap késő este Szoborsinba visszaértünk.

Mi abban a Íriszemben valánk, hogy e század nálunk fog állomásozni, de tévedtünk; mert harmadnapra Arad felé visszavonult. – Most kezdődtek már Szoborsinra a

nehéz napok, mivel ki levénk kémlelve, hogy kívülünk más erő egész Radnáig nincs, hol Ternajko nemzetőri kapitány-örködött, Radna pedig Szoborsintól 6 mérföld, nem volt tehát mást mit tennünk, mint a nőket és gyermekeket Radnára szállítani, magunknak pedig fegyverben hon maradni.

E szomorú eseményt ismét jelentettük Török Grábor kormánybiztosnak, de ismét siker nélkül, s csupán az Erdélyben kifejlett mozgalomnak köszönhattük, hogy a mócok figyelmüket rólunk elfordíták.

1849-ik évi január 15-én (Maros jegén keresztül) Ivanieszku István, facsóti szolgabíró vezérlete alatt meglátogatott bennünket egy zászlóalj Zsifkovits és egy század dzsidás, kísérve a bánsági oláhoktól, kik rablás reményében mind zsákokkal voltak ellátva. Mi a hegyekbe vonultunk, mert a túlnyomó erővel szembeszállani nemcsak ránk, hanem Szoborsinra nézve is veszedelmes lett volna.

Néhány közölünk gyöngéledő lévén, honmaradt, s ezekhez a megérkezett ellenséges csapat vezénylő őrnagya német nyelven a következő épületes szavakat mennydörgő: „Ez az a félelmes Szoborsin? Nekem rendeletem van ezen rebelliseket kiirtani és Szoborsint leégetni. Hol vannak azok a hírhedt lázadók? Fegyvereiket halálos büntetés terhe alatt azonnal adják át”. – A mint azonban hátramaradt társaink és a helybeli oláh lakosok értésére adák, hogy mi a hegyek közé menekültünk s fegyvereinket magunkkal vittük, azonnal házmotozást rendelt, és lakatosunknál valami 15 hiányos fegyvert találván, azokat és dobunkat egy magukkal hozott

ökrös szekérre rakatta, s miután tudomására esett, hogy alig egy órányi járásra honvédek állomásoznak, nagy hű-hóval visszavonult azon fenyegető parancsot hagyván hátra, hogyha a szoborsini rebellisek még csak legkisebb életjelt fognak is adni: irgalom nélkül leégetteti a várost.

E hívatlan vendégek távozta után hazatértünk, s ismét jelentők az eseményt Aradra, kérvén egyúttal egy dobnak küldetését. A dobot megkaptuk, s én honvédhadnagygyá és szoborsini térparancsnokká lettem kinevezve.

Február 2-án vonult Szoborsinon keresztül Hrabovszky dandárja a piskii csatához, hová közölünk is 9-en csatlakoztak, kik közöl 5-en ott is lelek sirukat. A piskii csata után az erdélyi ügyek mindinkább bonyolódottabbakká lettek, elanyira, hogy február utója felé csak azon vettük észre magunkat, hogy Zámot ismét ellenséges katonaság szállta meg., s a bánási részen Szelezsovától a Maros mentén Lippáig futó-árkokat kezdenek ásni, s a császáriak előőrsöket állítanak ki. Mi tehát elhatároztuk, hogy ha a küldött hatodik futárunk is eredmény nélkül tér vissza Aradról, ott hagyjuk Szoborsint s Aradra menekülünk, pedig Szoborsin hadászati szempontból oly nevezetes pont, hol csekély erővel nagy ellentállást lehet kifejteni, s így Szoborsin feladása Erdélyre nézre anyi lett volna, mint az Alföld kulcsát adni át, mivel Szoborsinból a hegyeken keresztül egész Nagy-Váradig minden akadály nélkül nyitva állt az út.

1849-ik március 2-án reggeli 3 órakor azonban Rainer János hatodik futárunk azon örvendetes hírrel tért vissza Aradról, hogy Villám ezredes dandárja már útban

van, és mi mégis rettegve néztünk a jövő elébe; mert Valemárén a császáriak lápokot szegeztek össze, Záinból hajókat szállítottak és roppant tevékenységet fejtettek ki a Szoborsinba való átszállás miatt. Mi Kujás helység felől a szorost mintegy két ölnyi szélességben átvágván, a Marost egész a hegyig bocsátottuk; a partot pedig éber őrizet alatt tartottuk, midőn délután 5 óratájban azon leverő hírrel lépettünk meg, hogy jövő hajnalban az ellenség átkel a Maroson és Szoborsint megszállja, hogy így az aradiakat hátulról támadhassa meg.

Mi a legnagyobb feszültségben vártuk Villám dandárát, de, fájdalom, kevés reménnyel; mert az országúton nem jöhettek, mivel a szorosok Paulistól egész Szoborsinig ágyúkkal lövöldöztettek. – így lőn esteli 7 óra, midőn egyszerre a Kujás felőli őrszem jelt ad, hogy Zám felől sebesvágatva lovasság közéig, s egyúttal a bánági részről puskalövések hallatszottak az innenső part felé; nem tudtuk mire vélni a dolgot, arról biztosak valánk, hogy Zám felől csak is ellenség jöhet, de hát mit jelentsen a túlpartróli lövöldözés? kérdők egymástól, midőn egyszerre az őr „Állj! ki vagy?” kiáltására magyar nyelven: „Jó barát” és „Huszárok” lőn a válasz. Hogyan? Erdély felől huszárok, midőn Zámon császári katonaság tanyáz, ez megfoghatlan! monda némelyikünk.

Én néhányad magammal a hegy ormon keresztül megkerülve a fenn említett két ölnyi átvágást, az őrhöz mentem, meggyőződni a tényállásról; és valóban magyar huszárok voltak (közülök egynek csákóját egy golyó keresztül is fúrta), s miután kérdők, honnan jönnek s ki a parancsnok? válaszul

kaptuk: „A parancsnok Csutak Kálmán őrnag” és „Halmágyról jövünk.” Mire az árok egy részét azonnal behányattam, mi egy pillanat műve volt, s aztán sorakoztattam kis csapatomat üdvözölve Csutak Kálmán őrnagyot, mint megmentőnket. – Sírtak a nők, s tán magunk is örömben, midőn a tisztelt őrnagy előttünk ellovagolva biztatólag monda: „Ne féljenek barátim! itt vagyunk már most mi”.

A város terére érvén, miután a csapat beszállásoltatott, s a Marosparton őrvonal állíttatott föl, Csutak őrnagy lakására mentünk, s rövid üdvözet után legelső volt tőle megkérdeni, hogy mikép jöhettek Erdélyről Szoborsinba, midőn az erdélyi útban fekvő Zám határfalu ellenséges csapatok által van megszállva? kérdésünkre a következő választ kaptuk:

„Halmágyon értesültem a âzoborsiniak szorongatott helyzetéről. Föltevém haladék nélkül segítségökre sietni, s hogy minél hamarabb célt érjek, a legrövidebb utat választani. És így a józsáshelyi és gurahonci hegyormokon – Rosián és Obernán keresztül Petrisre értünk. Ez volt az egész.

E felvilágosítás dacára még mindig megfoghatlan volt előttem, ki azon sziklás vidéket nagyon jól ismerem, hogy mikép jöhettek ott el ágyúkkal, hol lóháton is életveszély közt halad az ember, szekérrel pedig – legalább tudtomra – még soha sem utazott senki. – Hannibal, Nagy Károly, I. Napoleon meghágták ugyan sergeikkel az Alpeseket, de alig hiszem, hogy nagyobb nehézségekkel kelle küzdeniök,

mint épen Csutak őrnagynak, csapatával a Rosia és obernai bérceken keresztül.

Másnap, március 3-án reggeli 4 órakor Csutak riadót veretett és 5 órakor már csatáraink feloszolva voltak a Marosparton. Yalemáre részén több százra menő ölfá volt a part mentiben felrakva, ez ölfarakatok mögé állított fel a császári sereg zöme, míg a többiek a futóárkokat szállták meg.

Az üdvözlő „jó reggelt” részünkről dörgé egy 6 fontos, mire a futó-árkokból adák a nyájas „fogadj istent”. Ez alatt lassan világosodni kezdett, s az úgynevezett Cukorhegyről megpillantok, hogy az ellenség zöme az ölfá mögött van fölállítva, Csutak tehát az egész üteggel azon pontra tüzeltetett; hogy mi hatása volt e hadi műtétnek, azt a császáriak akkori vezénylő őrnagya vagy ezredese mondhatná meg legjobban. A valemárei nép legalább mai napig is azt állítja, hogy 150 halott és 110 szekér sebesült vitetett tovább.

Így puffogtak aztán a fegyverek egész fél kettőig délután és nekünk mindeddig még csak sebesültünk sem volt. Ez időtájt a Cukorhegyről ismét jelenték, hogy röpentyúk érkeztek, melyek működésüket azonnal meg is kezdék és egész 5 óráig tüzeltek, minek következtében közölünk 15-en könnyű, 4-en pedig nehéz sebet kaptak, az utóbbiak közt egy volt bécsi légionista, akkoron már halálfejes csapatbeli hadnagy is, ki épen mellettem kapta a halálos sebet, s mielőtt vitéz lelkét hadúrnak visszaadá, átnyújtá halálfejes gyűrűjét, kérve, hogy tartsam meg azt, e nap

örökemlékekü. – A gyűrűt szent ereklye gyanánt még most is ujjamon hordom.

Öt óra után a tüzelés mindkét részről megszűnt, s engem Tóth hadnagy társaságában Csutak azonnal löporért küldött Aradra, átadván egyúttal a történetek felőli Török Gábor kormánybiztosnak szóló hadijelentést is. Mi Gróf Főrra y legjobb fogatát vettük igénybe, s azt Odvason ugyancsak a tisztelt gróf fogatával felváltva, éjfélután 1 órakor Aradra értünk, hol a jelentést azonnal át is adtuk, s miután a löport átvettük, Szoborsin felé útnak indulánk; de mivel a várból ágyúzni kezdtek, kénytelenek voltunk Kurtics felé kerülni, s midőn a lövések ellen már biztosak valánk, Mikalákánál jöttünk ki az útra.

Este 8 órakor Paulisra értünk, hol Fischer András nemzetőri őrnagyot, ki a lugosi nemzetőrökkel – elhagyva tűzhelyeiket – már 6 hónap óta követte a parancsot, hová az szólt, épen az előőrsök vizsgálásánál találtuk, s tőle Eadnáig fedezetet kapva tovább folytattuk utunkat. Eadnán Ternajko nemzetőri százados adott fedezetet Szoborsinig, hová március 5-én reggeli 7 órakor érkeztünk meg.

A löpor átvétele után Szoborsin és az Alföld megmentője: Csutak őrnagy legnagyobb fájdalomkra visszatért Erdély felé, ugyan azon az úton, melyen jött, „Szoborsin és az Alföld megmentője” mondám, mert ha a véletlenül március 2-án meg nem érik, 3-án császáriak áttörnek a Maroson, és Szoborsint elfoglalva egész Nagy-Váradig nyitva állt volna előttök az út, vagy ha épen Váradra jutni nem akartak, az aradiak háta mögé kerülve, azokat két tűz közé szorítottak és az Alföldtől egészen elzárták volna,

s a részünkről tervezett hadi műtét egészen meghiúsul; mert Villám dandára csak 9-án érkezett Szoborsinba, hol egész april 19-ig maradt, addig t. i. míg az osztrák sereg megunva a veszteglést, Temesvár felé el nem vonult.

Ugyan csak april 19-én érkezett Bem nyílt parancsa Villám ezredes számára, s minthogy ő már akkor eltávozott, utána küldém a parancsot, melynek folytán dandárával Lippán keresztül – Kiszitónál a Temest áthágva – N.-Kö veresnél Bimmel csatlakozott, míg engem egy másik nyílt parancs Arad alá az V. hadtest táborkarához rendelt.

Hogy ezek után Szoborsin mily szerepet vitt, csak hallomásból tudom, s még most is fáj a lelkem, ha rá gondolok, hogy az Aradon alakult „úri-csapat”-nak a mócok elleni hadműködésben a szoborsini nemzetőröket is igénybe kelle vennie, mely alkalommal Rain Sándor, 6 gyermek atyja, s több mások halálokat lelték. Béke hamvaikra!

Ügyünk végleges megbuktával Szoborsin a hátrálás főszínhelye lőn, s híven megtartá szeplőtlen hazafiságát megosztva mindenét a szűkölködő honvédekkel s nyugottan állva ki a reá következett fátyolborította nehéz időket.

F ü g g e l é k .

I.

Ozecz János tábornok úrhoz!

Tábornok úr!

Das Leben der Menschheit ist ein Kampf
jedes Einzelnen gegen die Gesamtheit!

Börne.

Miután ön szíves volt rólam külföldön kiadott munkájában említést tenni, én sem mulaszthatom el önről töredék munkámban, mint utó emlékbem, élethű emlékezettel ecsetelni a történeteket, anyira és csak addig, míg én azt saját tapasztalatom után tehetem.

Mind ezt anyival inkább kell tennem, mivel komoly szándékom és föltétem, hogy töredék munkámba legkisebb se csússzék be, mi nem történt legyen, ép azért mivel az Erdély ezen oldaláról, mint a havasok elleni hadjáratról, mind ez ideig sehol sem olvastam a történet valóságát, sőt igen is elferdítve adatott eddig minden az ott történekről elő. Azért elhatározám magamat az ott történt eseteket a maguk meztelenségében úgy előadni, a mint azok valóban voltak, mert jelszavam „Sum cuique!” és annak híven meg akarok felelni, dacára azon tudásnak, hogy az igazmondás gyógyíthatlanul fáj – de csak közönyös lelkeknek.

Szerintem nagyon csalatkozik ki azt hiszi, hogy a közvélemény ura, vagy mestere, mert a közvélemény csak fele részét is bírhatja, nem mindennapi érdem, vagy a véletlennek tulajdonítható annak bírása: Uram! én nagyon ismerem azon tárogatót, mely sokszor erős és igazságos hangokat hallat, de annál gyakrabban hangoztatja a rágalom lelket rázó hangjait, melynek jóvá tételére, nem ritkán könyvek írása is kevés, – míg a rágalmazó hangból egyetlen szócska is elég, hogy a föld gömbjét villám szárnyakon keresztül fussa; azért óhajtható volna mindenkire, ki tollhoz nyúl, hogy mielőtt azzal bármely történeti ecseteléshez fog, azt híven és lelkiismeretesen vezesse, nehogy a késő kor, őket mint történet írókat a világ előtt, csak mint bal esetek előidézőjét, és mint az ország szerencsétlensége ravatalának vivőit tekintse,

Mind ezek szorosan szemelött tartását, a világ öntől tábornok úr, komolyan követelhetette s követelheti, mert föltette önről, hogy tudja azt – hogy a jogosság vagy igazság ritkán jó tekintetbe a politikai kérdéseknél, hol csak az előny áll magasan nagy betűkkel írva, de tudni kell azt is, hogy a háború alája van vetve az idő befolyásának és a távolságnak” – azonban látom, ön egyikét sem vette figyelembe, midőn könyvét a világ színpadjára kibocsájtá.

Legyen ön szíves, hideg, igazságos, és szenvedélytől ment kebelrel, katonai ítélő tehetsége alá venni, a kis töredék munkámban előadottakat, s az abban elősoroltakat, mellőzve a még föl nem hozott, de minden esetre hatalmas akadályokat, melyek azonban ön előtt sokkal ismerősebbek, mint sem, hogy én azokat elősoroljam, mert egy katona és tábornok az előtte lévő térképből könnyen kiveheti, a benne mások által nem található akadályokat. – Szabadjon kérdenem, hogy egy rendes hadjáratban még oly férfi is, ki zsenge korától fogva csak kizárólag a hadi tudományokkal foglalkozott, ment lehet e minden alkalomkor az anyira elágazó hadi események véletlenségétől? szerintem nem! tehát annál inkább el leheté nézni nálunk a

mult polgári háborúban történt nem önkarat szülte hibát, vagy tévedést; annál inkább pedig elnézhető nekem, kinek csak veritékkel szerzett tapasztalás után, sikerült valamit tudhatni, ama minden esetre széles hadi tudományból.

Tábornok úr! Önnek a sors jobban kedvezett, mert jól tudta palástolni, mit tenni nem akart, én azonban ki soha sem tartom, a leplezéseket írúl szolgálható gyógyszernek: annál fogva, mindenkor ott szoktam valamely dolgot kezdeni, hol abban céloom elérését legbiztosabban látom, úgy tettem jelen hadi működésemben is, mivel semmit sem leplezve, mindent a lehető legóvatossabban tevék, mi még is azt szülte, hogy *egy* határtalan rang-, és dicsőség- irigy sereggel is kelle küzdenem.

Azért tollat emelve arra kérem önt, hogy ha már személyem ellen boszút lehel keble, de a parancsnokságom alatt álló 27-ik honvéd zászlóalj vitéz fiait nem kellett volna érettem zérusnak tekinteni munkájában, mely munka itt belföldön igen is megcristizáltatott, említeni kellett volna azokat, jó vagy rősz oldalukról addig is, míg majd a világ ítélete ön és én köztem kimondja véleményét, a családi kör csendes hajlékaiban.

Ne gondolja ön, hogy én panaszkép lépek föl ön ellen a világ előtt, Isten mentsen! csak el fogom mesélni, a menyire tőlem telhető, a történeteket híven, hogy még a késő kor is ismerjen kettőnk közül – a részre hajlóra.

En megbocsátok önnek, mint ki nem születtem tábornokul, mint ön? – De tudom azt is, hogy ön engem már rég a bakó keze által kivégezettnak hitt, midőn egyoldalú munkáját útnak bocsátotta a nagy világba. – Csalatkozik ön, ha azt gondolja, hogy csak ön jegyzett föl valamit a havasok elleni hadjáratból.

En föladatul tűztem ki magamnak, csak a havasok elleni hadjáratomat a világ elé bocsátani, és miről a haza közön-ségét fölvilágosítani tartozom, de saját magam irányában is kötelességemnek ismerem, mint becsületes magyar és igaz honfi.

Most ismét szabadjon kérdenem, hogy az 1849-ik évi január 21-én történt visszavonulást ki fedezte Nagy-Szebentől N.-Szelin-

dekig? – Ki verte még azon éjjel Makray, Mátyáshuszár százados, később ezredessel vissza az ellent? Talán ön! ki épen az nap késett el a harc mezejéről? – hogy miért? azt vitatni nem akarom, csak anyit akarok még itt megemlíteni, hogy midőn másnap január 22-én ön is Nagy-Szelindekre jött, és én a társaságban azt találtam mondani, hogy önnek elkésését felfogni nem tudom, – mit felelt ön? – nemde azt, hogy neve legalább azért leend följegyezve a történet lapján, s már az elég, hogy a név éljen; mire én csak oda vetőleg mondtam: szomorú dolog, ha valaki ily országos küzdelmek történet lapjain, csak mint elkésett ember akar szerepelni! – Mely pillanat óta, ön hidegbben viseltetett irántam, nem tudva, hogy katona vagyok e, vagy táblabíró, miként szokás volt mondani.

1849-ik évi január 24-én a Nagy-Szelindek megrohanás sakor ki verte vissza Puchner észak felől támadó dandárát? nemde a 27-ik honvéd-, s a tordai önkénytes zászlóaljnak Zsurmay huszár parancsnokkal? Ha jól emlékszem e ponton én voltam a parancsnok, s a támadó ellent, harmadik erőfeszített rohanásomnak sikerült visszaverhetnem a hegy ormairól, és kérdem, midőn a mondott éjjel valaki önnek azt mondotta, hogy hátha ez éjjel meg fognak bennünket rohanni? Ön volt az, ki azt mondotta, hogy Csutak őrnagy van az előőrségen, akkor nincs mit tartani a véletlen megrohanástól; menyire ellenkezik ezen mondata munkája tartalmával.

Továbbá kihagyta néhány toprongyos felkelt oláh embereknél a két ágyút Szászváros alatt (midőn minden vagyonunk csak hat ágyúból állott, és abból is csak ötöt lehet használni) és ló halálába futott a tizenkét Mátyáshuszárral visszafelé, előttünk az ellenség roppant számát hirdetve? Viszont ki volt az, ki azon anyira szükségelt, s ön által minden erőfeszítés nélkül az ellennek átengedett két ágyút visszafoglalta, ha jól emlékszem talán én voltam, de erre válaszoljanak Gróf Betblen Gergely, Gróf Teleky Sándor és Bauer alezredek, kik önnek futása után, általam felszólítva velem előre siettek a setét éj

dacára; ezek el fogják mesélni tudni mind azt, hogy ki által és hogyan foglaltatott azon két ágyú vissza, melyet-ön hűtlenül oda hagyott, melyekkel mi még Piskiig hatalmasan harcoltunk.

Tudni kell önnek, hogy az aradi várban, hol anyi száz bajtársunk fölött mondatott ki a halálos ítélet, hol Bauer és Makray még jelen voltak, és még darab ideig szenvedtek, nyíltan kijelenték 584 fogoly társam előtt, a midőn önnek egyoldalú munkáját becsempészve olvasák, hogy az ön által kibocsátott munka nagyon félszegű, – és büszkeségemre hirdetek, hogy Bem tábornok kis serege, ama híres visszavonulás alkalmával, úgy Szászvároson, valamint Szász-Sebesnél is, egyedül csak vakmerő elszántságomnak köszönhető megmentését.

De előadták továbbá, hogy megnyit irt volna ön, ha hogy más valakivel történt volna Szászvárosnál, az ön által hűtlenül elhagyott két ágyú visszafoglalása alkalmával az, mi Csutakkal történt, t. i. egy oláh ember felé közeledet, én mint a ki a két ágyú vissza vételét magamba elhatározám, előbb lévén ott az oláh ember eleibe lovagoltam, ő felém közeledett s köszöntő üdvözlettel fogadott, pardont és testvériséget kért, mire én az oda nyújtott kezet elfogadtam, ki is midőn jobb kezem kezében volt, balkezével kirántá pisztolyát szüre alól, s reám süté, de nem talált, mire Gróf Bethlen Gergely és Teleky Sándor, a román atyafit kardjaikkal földre teríték. Persze, hogy ilyes csak akkor bámulandó, ha nagy emberekkel, vagy jó barátainkkal történik, de egy szegény fiút minek kellene anyira kiemelni, ki ellenében még azon félsz is van a háttérben, hogy ily kitüntetések alapján könnyen fölibünk emelkedhetik, látva sikert hozó működését!

Ki az, ki Déváról Nagy-Váradra kísérte, a több mint 300 kocsi sebesült és menekülteket, a jól felszerelt oláh nép fölkelte tömegén keresztül ama híres Kaján völgyén, három éjen és két napon át folytonosan csatázva, mely alkalommal 7 embert vesztettem és 18 emberem sebesült, a már csak alig 356 főre olvadt zászlóaljamból? ez mind könnyű dolog és semmi

ön előtt? a vagy képes ön feledni, a Beke alezredes által kibocsátott 400-ra menő menekültekbeli szekerek történetét? (t. i. Niszner Lehelhuszár főhadnagy kíséretében bocsátá el, az általa oda vitt sok tiszti málnákat s kocsikat, és az ezekhez csatlakozott menekülteket, minden gyalogság kísérete nélkül, erdős völgyes bérceke η át, minek vége az lett, hogy mindnyájukat elfogták a román polgár társak, a szüzeket megfertőztették, s nagyobb részét legyilkolták, ezt osztrák volt kapitány és magyar alezredes tette) – bezzeg ha ezen intézkedés tölem eredett volna? – Ha feledi, akkor tessék Niszner Lehelhuszár főhadnagyot megkérdezni, ez majd elmeséli önnek, ki csak két huszárával, jó és kitaró lovaiknak köszönhetően menekülhetésöket, vagy talán ez is semmi ön előtt? Akkor persze, hogy könnyű történetet írni, mert ami kedves, azt leírjuk, a mi árny oldalainkat mutatná, azt kihagyjuk.

Végül még csak anyit akarok önnel tudatni, hogy ha még máskor ismét történet íráshoz fog, ne tessék egyes parancsnokra való boszúból annak csapatját is megvetni, mert higgye el, hogy a mi irka firkánk, csak mákszemnyi por a világtörténet írójának nagy munkájában, és egy olyan félszeg munka mini öné, mely inkább pártok leírását foglalja magában, mint valódi eseményt, csak nehezíti inkább annak tökéletesíthetését: – mert higgye el, hogy megbocsáthatlan hiba öntől, a 27-ik honvéd zászlóalj meg nem érinteni munkájában, mintha az nem vett volna részt a csúcsai, feketetői, makodi, gálfalvi két napi, Nagy-szebeni január 21-én, Nagy-Szelindeken két ízben, a vízaknai feledhetlen csata, és a négy napi hátra vonulásban, valamint a Piski örökemlékű csatákban épen úgy, mint más bármely zászlóalj. – Uram, a mely csapat tizennégy heves csatában küzd 49 nap alatt, arról jót vagy roszt, de köteles a történet író szólni, ha keblében az igazság szikrája még tökéletesen ki nem aludt.

Nem kértem én a kormányt, hogy engem mint fiatal, úgy szólván tapasztalatlan katonát, parancsnokságra emeljen

(sokkal jobb szerettem volna még az öreg úr oldala mellett maradván tanulhatni valamit) ön igen jól tudja, hogy én mindig a csata véres mezején nyertem előléptetésemet, minden csúszás vagy mászás nélkül, – volna még sok, mit itt felhozni kellene, de nem szándékom az anyi keservek közt lefolyt idők után is a már hegedni kezdő sebeket ismét felszaggatni, ki tudja, hogy találkozandunk e még többé e földön. – Ön Angolország szabad alkotmányos véd bástyái alatt, én pedig az aradi vár bástyájában mint rab várom a jövő ködlepte eseményt: legyen ön meggyőződve, hogy én e sorokat a lehető legkisebb ingerültség nélkül ecsetelem, mert hála vagy jutalomra, soha semmi esetben sem számíték, megelégszem: ha honfi és bajtársaim közül, csak néhányan elismerésökre érdemesítenek.

Megelégedésemre legyen mondva, hogy néhány tábornokaink, béke hamvaiknak, mint Damjanits, Schveidl és Aulich végszavaiban azt mondták nekem, több társaim előtt búcsuzásuk alkalmával, „ha életben marad ön, csak úgy viselje magát mind eddig, akkor a haza méltán számolhat önre”; higgye el, hogy ez engem jobban kielégített, mint valamennyi cím és érdemjele a világnak.

Azért tehát soraim végén óhajtom, hogy igaz mondásom föl ne ingerelje önt, s ne röstelje bevallani, hogy ön is fiatal tűzben volt. – Adja Isten, hogy a mostani fáradozásaiban szerzendő tapasztalásait, ismét szegény honom üldözői megsemmisítésére fordíthassa.

Melyek után a hadjáratunk első pillanatában tapasztalt szíves barátságába magamat ajánlva, maradtam Aradi várban 1849-ik évi december hó 15-én.
Őszinte tisztelője

Csutak Kálmán
honvéd ezredes.

II.

A dandár vezéri hivatásom alatt kiadott napi parancsok nevezetesbjei.

9-ik hadtest balszárny dandár vezérétől.

N.-Halmagy 1849. február 25-én.

Dandár parancs!

Vitéz hadsereg! Miként első napi parancsomban tudatám, hogy büszke vagyok egy dandár élén állhatni, mely ismeri hon és királya iránti kötelességeit! büszkének mondom magamat egy dandárt vezényelhetni, melynek sorai között fénypontul uralg a katonai rend és fegyelem, mit továbbra is fel tartani legfőbb törekvésem leend, – igaz, hogy nagy kötelességek teljesítése vár reánk, az is igaz, hogy mezítláb és rongyosak vagyunk, de a hon oly rövid idő alatt mind ezeket teljesíteni nem volt képes, azonban rövid idő múltván ide fog küldetni a kellő öltöny minden neme számunkra, mely csak is úgy készíttethetik el, ha hogy mi bátor elszántsággal védelmezendjük a hon polgárait, hogy ők kettőztetett erővel folytathassák munkájokat.

Vitéz társaim! én a mily jó, ép oly szigorú is tudok lenni az engedetlenek ellen, de kétszerte rettentőbb a gyávák iránt, azért most, mint első föllépésem alkalmával, megakarván magamat ismertetni, kimondom, hogy ki nem érez magában

elég lélek erőt a honért meghalni tudni, az jelentse magát, hogy táp nedvet óhajt anyja emlőjéből, és mint éretlen a szabadság harcában való részvételre, haza fog bocsátatni. – Végül kijelentem, hogy minden személy, rang, és születés különbség nélkül, kik az engedelmességet megszegik, halál büntetés vár rájuk*).

A 9-ik hadtest dandár vezére
Csutak Kálmán
őrnagy dandár vezér.

A 9-ik hadtest balszárny dandár vezérével.

Kőrösbányán március 9-én 1849.

Dandár vezéri napi parancs!

Vitézek! Értésemre esett, hogy kebleiteket egy megtorló boszú tüze hevíti, melyet már zabolázni alig vagytok képesek, az elfajult oláh népek ellen, kik azt, a hon magyar ajkú polgárain s ártatlan csecsemőin elkövetett bűnökért, méltán megérdemlik; de

Vitézek! Nekünk mint szabadság harcosainak, nem szabad szem elől téveszteni azt, minden felingerültségünk dacára is, hogy a szabadság harcosainak, egy félre vezetett nép ellen, nem lehet boszú vágyainkat szilaj kedvre bocsátani; – a szabadság harcosainak jobbjában a megfélemlítő fegyvert, baljában a béke olaj ágát magasan kell hordozni a felzendült nép ellen: azért vitézek, én ezennel kénytetek, a legszigorúbban büntetni minden, ily célhoz nem vezető, elragadtatásból származható kicsapongásokat. Mert higyjétek el, hogy mielőtt hat hét szárnyalna el felettünk, a most ellenünk harcoló oláh polgártársaink velünk egy sorban fognak harcolva vérzeni, közös honunk alkotmányos szabadságáért, és koronás királyunkért.

*) Ezen parancs per tangentem a nemzetőrökre volt intézve, mivel minduntalan haza kívánczok, s nem is téveszté el hatását.

E nép, mely tűzzel vassal pusztítja a magyart, ezen nép velünk együtt nyolc századon át ontá alkotmányos honunk és koronás királyunk jogaiért vérét, vagy nincsenek e most is soraitokban oláh ajkú társaink? Nem vérzettek e azok vélünk együtt a csúcsai, feketetői, gálfalvi, Nagy-Szeben, Nagy-Szelindek, Vízakna, Szászváros, és a Piski örök emlékü csatában, éppen úgy, mint bár melyik magyar közöttünk? Azért vitézek! halál büntetés vár arra, ki parancsomat átal hágva, az olygárchia által ellenünk jogtalanul felingerült oláh ajkú polgártársainkat, szándékosan felbőszíteni fogja, bár mily pajzánkodásból eredjen az.

Az előnyomulás parancsa a fővezért illeti, kit a felelősség roppant terhe nyom, azért azt be kell várnotok, mert a hadjárat, kivált e hegyek ormain és mély völgyek fenekein, hideg kiszámítást igényel, rövid napok múlva előttek fog lenni azon idő, hol bátor elszántságtokra úgy a hon, miként én is számítani fogok; addig pedig ajánlom a katonai rend és fegyelem szigorú betartását, felülről lefelé, ezen napi parancsom jól megmagyarázva értelmesen előadatni rendeltetik.

Minden ne talán történendő kicsapongásokért, a főtiszt urakat teszem felelőssé.

A 9-ik hadtest balszárny fővezére
Csutak Kálmán
 őrnagy dandár vezér.

Az 1849-ik évi april 9-én, a csatatéren kiadott napi parancs! *)

Vitézek!

A fellázadt oláh nép fegyveres tömege, nagy többséggel rohant kis seregemre, de bízom bennetek és elszánt vitézségekben, kardot húzok magam is véletek, hogy eme jogtalanul fellázadt néptömeget, itt a támadás helyén, őseink mohosult

*) Ez inkább kiáltvány a csata pillanatában.

sírhantjai, és gyermekeink bölcsői között megsemmisítsük; azért bátran előre a csatára, mert a ki most életét félti, az rég meghalt: Éljen a hon! előre!

Csutak Kálmán
alezredes dandár vezér.

A 9-ik hadtest balszárny dandára.

Főhadiszállás Brád 1849. april 17-én.

Napi-Parancs!

Vitézek! a szerencsétlenül félrevezetett oláh polgártársaink, megelégülék tovább is folytatni a fegyvertelen nép és lakosság ellen páratlan gyilkolásukat; a tegnapi csata után azok vezetője kéretett föl engem, a béke megkötésére: ha ezen ajánlatot *egy* szemtelenül feltolakodott kül ellenség rendes hadserege tenné, akkor azt a tegnapi csatára utalnám, de ezt egy tűzhelyéről felzavart békés polgárok, elcsábított vezetője tévé, mely béke ajánlat elfogadásába belé is bocsátkozom.

Ezen siker a ti érdemetek, mind ezt pedig csak a szigorú rend s katonai fegyelem betartása mellett lehete elérnünk; azért addig is, míg a hon köszönve üdvözölhet benneteket, fogadjátok egyenkint és összesen, vezéretök köszönetét, bátor és vitéz elszántságtok által tanúsított bokros érdemeitekért.

Vitézek! Ti nem egy jól fölfegyverzett s begyakorolt hadsereg fölött vívtatok győzelmet, hanem *egy* szerencsétlen félre vezetett néptömeg fölött, kikben a szilárd kitartás és macacs ellentállás sokkal veszélyesebb, kivált a magas bérctető és mély völgyek lakosi ellen, hol ezer meg anyiféle nehézségeket lehet a támadó ellenségre gördíteni, és hol még a falevél is gyűlölte a magyart: itt hordoztátok győzelmes fegyvereiteket, csak rövid idő alatt három nagy ütközetben, a

fölbőszült tömeg tetemes csorbát szenvedett, szemök előtt látva a Váca, Kőrösbánya és Brád alatt magasra domboruló sirhal-mokat, mi is arra indítá őket, hogy békés tűzhelyeikhez vissza-
térjenek.

Azért tudtul adom, hogy semmi mentségi ok előadható aem leend, ha valaki seregemből, valamely visszatérő oláh polgártársunkat megsért, vagy azt ingerlendi az ellenségeskedés további folytatására, annak e mai napon kiadott parancsom folytán, halál büntetés vár fejére.

Minden becsületes és jó honvédnek van még elég dolga, most azon kell lennünk, hogy oláh polgártársainkkal megismer-tethessük harcolásunk okát, hogy azoknak besorozandó fiaival közösen, a hon többi elleneit megsemmisíthessük.

A 9-ik hadtest balszárny dandár vezére

Csutak Kálmán

alezredes dandár vezér.

A 9-ik hadtest balszárny dandár vezérértől.

Brádon 1849. ápril 21-én.

Napi-Parancs!

Vitézek! A mások vérében gyönyört és élvezetet találó alygarchia által félrevezetett, s a magyar testvéreink ellen fölbőszült oláh polgártársaink, ma kezdik győzelmes fegyvereitek dicsőségére, ártatlan vérrrel fertőztetett fegyvereiket lerakni Abrudbányán; én nyolc napi fegyver szünetet adék nekik! – Addig is míg ismét előre vonulhatnánk, ezennel nyolc napi pihenést rendelék, s öltönyeitek javítására és fegyvereitek rendbe hozatalára szólítalak föl benneteket. En a nyolc napot folytonos utazásra fogom fordítani, hogy hadseregem minden legtávolabb eső detachment-ját megszemlélhessem, hiszem, hogy minden kis csapatomhoz tartozó osztályokat, reménységem kielégítésére, és a katonai fegyelem büszkeségére fogok találni. A kormány-

nak megírtam ez esetet, s várom a titeket illető magas üdvözlétet.

A hazatérő oláh polgártársainkkal, szép és barátságos bánás módot szigorúan ajánlom, mi a győzelmes fegyvereket legszebb színben ragyogtatja, s egyszersmind a fegyverek győzelmeinek legszebb koronája.

A 9-ik hadtest balszárny dandár vezére
Csutak Kálmán
alezredes.

A .9-ik hadtest balszárny dandár fővezérédtől.

Brádon 1849. april 21-én.

Vitéz törzs- és Főtiszt urak!

A mai napon kiadott napi parancsomból kiolvassák önök a jelen fegyver szünet okát, mely, ha sikerülend, önöket, mint az első magyar hadsereg törzs és főtisztjeit honunk történet lapjain nagy betűkkel fogja bejegyezni, dacára annak, hogy a felelősség terhe kizárólag csak a fővezéré: – de én ki soha önző nem voltam, most sem óhajtom az emberiség e legszebb koszorújából önöket, mint tervem kivitelének fő tényezőit kirekeszteni, a vezér főtisztjei és sereg nélkül mit sem számít, – annál fogva a babér mely majd ezen fegyveres béke kötés kincse leend, önöket, mint a sereget is, egyenlően fogja ékesíteni: enyém csak a terv, önöké a kivitel véres föladata, azért szűkkeblű vezér az, ki serege vérén csak ön magának akar dicsőséget tolmácsoltatni, nekem legszebb jutalmam önök és a sereg határtalan bizalmát bírhatni, és enyi nekem elég.

Azért önök legfőbb kötelességévé teszem e mai napi parancsomat, a sereggel meleg és hathatos szavakban közölni, hogy könnyebben megóvhassák a különbféle vágaktól elragadtatott vitézeket, esengem ez által fölmenteni a kényszerűségtől, hogy kiadott parancsom szigorával éljek; anyival inkább reménylem ezt, mivel azon

csapat parancsnokok is haditörvényszék elé lesznek állítandók, kiknek csapataiban gondatlanság által, valamely büntetésre-méltó cselekvény fordulna elő.

A katonai rend és fegyelem szigorú betartását ajánlva, vagyok tisztelettel

A 9-ik hadtest balszárny dandár vezére
Csutak Kálmán
alezredes dandár
vezér